

61338

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Metin TÜRKAŞ

KERKÜK FOLKLORUNDAN ÖRNEKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof.Dr.Ziyat AKKOYUNLU

DENİZLİ-1997

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. ZEDAT AKKOYUNLU

Üye: Yrd. Doç. Dr. C. VEDAT UYGUR

Üye: Yrd. Doç. Dr. NERGİS BİRAY

Onay

Yukarıdaki imzaların adıgeçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / / 1997

Doç. Dr. Mehmet Akgün

Enstitü Müdürü

Ur. Akgün

ÖZET

Bu çalışmada, Türk folkloru içerisinde önemli bir yere sahip olan Kerkük folklorundan örnekler verilmiştir. Verilen bu örnekler, o bölgede saha araştırması şu anda mümkün olmadığından bu alanda yapılmış çalışmalardan seçilmiştir. Özellikle 1961 yılında yayımlanmaya başlayan Kardeşlik Dergisi'nin tamamına yakını taranmış ve konu ile ilgili bilgiler seçilmiştir. Buna ilaveten, Kerkük'le ilgili yayımlanmış eserler de gözden geçirilerek gerekli bilgiler alınmıştır.

Bu güne kadar Kerkük'le ilgili olarak toplu bir folklor çalışması yapılmadığı göz önünde bulundurularak, bu alanda yapılmış bireysel ve dağınık ürünleri örnekler halinde bir arada toplamak amaç edinilmiştir.

ABSTRACT

In this study, it was given some significant patterns of Kirkuk folklore which deserves special attention within Turkish folklore. These examples were selected from many researchs studies and articles that had been performed before in Kirkuk Region, as it is not possible now to make field study in the region. Particularly, almost all series of Kardaşlık Journal which has been publishing since 1961 were scanned, and the information related to our subject was picked out from them. In addition to this, some works (books) concerning Kirkuk were also reviewed and used as a source for this study.

Having considered that a comprehensive and orderly folkloric study on Kirkuk hasn't been done yet up to now, it is aimed to collect untidy works done individually on the issue into a few sample groups.

ÖNSÖZ

Bu tezi hazırlarken, konumuzla ilgili olarak Kerkük bölgesinde bir saha araştırması yapmayı arzu ediyorduk; ancak, incelediğimiz bölgenin başka bir ülke sınırları içinde olması ve gidip gelmenin hemen hemen mümkün olmaması bizi yazılı kaynak araştırmasına mecbur kıldı. Araştırdığımız bu kaynakların en önemlisi, 1961 yılında yayımlanmaya başlayan Kardeşlik Dergisi'dir. Bu dergi, eski harflerle yazılmış ve aylık olarak çıkarılmıştır. Yaklaşık olarak ondört yıl yayımlanan derginin hemen hemen bütün sayılarını tarayarak, oradaki konumuzla ilgili bilgileri aldık; bunları alırken de bölgenin dil özelliğini göz önünde bulundurduk. Özellikle atasözleri, deyimler, masallar, horyatlar, dua ve beddualardaki kalıplaşmış sözleri aynen almaya özen gösterdik. Bölgeye has olan bu kelimelerin karşısına Türkiye'deki karşılıklarını da ilave ettik. Masalları yazarken de, o bölgede anlatıldığı şekilde yazmaya çalıştık, burada geçen kelimelerin karşılıklarını ise tezimizin sonunda sözlük kısmında verdik.

Kerkük folkloru ve edebiyatı açısından çok değerli bir kaynak olan Kardeşlik Dergisi'nden başka, Kerkük'le ilgili yazılmış diğer eserlere de ulaşmaya çalıştık ve konumuzla ilgili olanları dikkatle inceledik.

Çalışmamız boyunca, Irak Türkleri için Kerkük Türkleri tabirini kullandık. Kerkük Türkleri derken, Kerkük ve civarındaki (Musul, Erbil, Süleymâniye, Bağdat, Selahattin, Diyala, Kifri, Baküba vs.) Türkleri ve folklorlarını kastetdik.

Bu çalışma konunun tespitinden neticelenmesine kadar tavsiyeleriyle araştırmalarımı yön veren ve çalışmam esnasında benden hiçbir konuda yardımlarını esirgemeyen sayın hocam, Prof. Dr. Ziyat AKKOYUNLU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: İNANÇLAR	8
1.1. Doğumla İlgili İnançlar.....	8
1.2. Çocukla İlgili İnançlar	10
1.3. Ay, Güneş ve Yıldızlarla İlgili İnançlar	12
1.4. Günlerle İlgili İnançlar.....	14
1.5. Hayvanlarla İlgili İnançlar	14
1.6. Renklerle İlgili İnançlar.....	16
1.7. Diğer İnançlardan Seçmeler.....	17
İKİNCİ BÖLÜM: TÖRENLER	19
2.1. Ölümle İlgili İnançlar.....	19
2.2. Bayramlarla İlgili Törenler	20
2.3. Düğün Törenleri.....	21
2.3.1. Kız Beğenme	22
2.3.2. Kız İsteme	23
2.3.3. Söz Kesme ve Nişan.....	24
2.3.4. Kebinin Kesilmesi (Nikahın Kıyılması).....	24
2.3.5. Hınna (Kına).....	25
2.3.6. Rakibler.....	26
2.3.7. Şedede Aparmag (Çeyiz Götürme Alayı)	27
2.3.8. Toy (Düğün).....	27

2.3.9. Gelinin Giysisi.....	28
2.3.10. Kürekenin (Damadın) Giysisi	29
2.3.11. Gelin Alayı	29
2.3.12. Evlilik Sonrası ve Yeddi	30
2.3.13. Ayak Açmak.....	31
2.4. Sünnet Düğünü Törenleri.....	33
2.5. Yağmur Duaları	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HALK HEKİMLİĞİ.....	39
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KERKÜK MUTFAĞINDAN ÖRNEKLER.....	41
4.1. Yarpağlar- Dolmalar	41
4.1.1. Karışık Dolma	42
4.2. Pilavlar	43
4.2.1. Karaharman Pilavı.....	43
4.3. Doğramalar- Teşribler- Tiritler.....	43
4.3.1. Sulu Kebap.....	44
4.4. Izgara ve Kebaplar	44
4.4.1. Zilbiye	45
4.5. İçli Kifteler (Köfteler).....	45
4.5.1. Pirinç Kiftesi (Yahudi Kif., Şembe Kif., Cifit Kif.)45	
4.5.2. İçli Köfte	46
4.6. Durular- Margalar (Sebzeli, Etlı Yemekler).....	46
4.7. Pratik Yemekler	47
4.7.1. Keşşam (Tarhana).....	47
4.8. Ekmekler.....	48
4.8.1. Tendür Ekmeği.....	48
4.9. Turşular.....	48
4.9.1. Şalgam Turşusu.....	49
4.9.2. Sâzik.....	49

4.10. Tatlılar.....	49
4.10.1. Köpme.....	49
4.11. Tören Yemekleri.....	50
4.11.1. Hâlim Aşı (Herise-Aşûre)	50
BEŞİNCİ BÖLÜM: MASALLAR.....	51
5.1. At Masalı.....	52
5.2. Bibi Su Kuşu.....	53
5.3. Dili Gidişiri.....	54
5.4. Tâliğ Baba.....	54
5.5. Title Bitle.....	56
5.6. Musa ile Karınca.....	57
5.7. İnat Horoz.....	58
5.8. Atlı ile Nalbant.....	59
5.9. Böyle mi Geldim.....	59
5.10. Gece Hırsız Gündüz Hırsız	60
5.11. İlk Uzatan Ayağını Çekmeli	60
5.12. Şeytan.....	61
5.13. Tembel Ahmet.....	62
ALTINCI BÖLÜM: OYUNLAR.....	64
6.1. Büyüklerin Oynadıkları Oyunlar.....	64
6.1.1. Sini Zarf Oyunu.....	64
6.1.2. Hokeyin Ağababası	67
6.2. Çocukların Oynadıkları Oyunlar.....	67
6.2.1. Tamata Kuşu Oyunu	68
6.2.2. Atlı Yayan Oyunu	69
6.2.3. Evelleme Develleme.....	70
6.2.4. Kuyuya Atma	70
6.2.5. Havada Ne Var Oyunu	71

6.2.6. Şakam Oyunu	71
6.2.7. Peş Peş Oyunu.....	72
6.2.8. Kara Geldi Oyunu	72
6.2.9. Gülle Oyunu	73
YEDİNCİ BÖLÜM: HORYAT	74
7.1. Tam Cinaslı Horyatlar (Cinâs-i Tam).....	75
7.2. Kelime Gruplarının Tekrarlanmasıyla Kurulan Horyatlar.....	94
7.3. Tam Cinaslı Olmayan (Cinâs-i Nâkıs) Horyatlar	96
7.4. Kafiye ile Kurulan Horyatlar	99
SEKİZİNCİ BÖLÜM: ATASÖZLERİ VE DEYİMLER	102
8.1. Atasözleri	102
8.2. Deyimler	117
DOKUZUNCU BÖLÜM: DUALAR, BEDDUALAR	133
9.1. Dualar	133
9.2. Beddualar	134
ONUNCU BÖLÜM: RŪYA TABİRLERİ	138
ONBİRİNCİ BÖLÜM: BULMACALAR (TAPMACALAR)	142
ONİKİNCİ BÖLÜM: ANDLAR (YEMİNLER)	154
ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YATIR VE ZİYARETGÂHLAR	155
13.1. Baba Şehsuvar.....	155
13.2. İbrahim Semin.....	156
13.3. İmam Muhammed.....	157
13.4. İbrahim Halilüillah.....	157
13.5. On İki İmam.....	157
13.6. Seyyid İzzeddin (Refâî).....	157
13.7. Öksürme Deliği.....	157
13.8. Şih Baba.....	158

13.9. Baba Kaşa	158
13.10. Baba Kattal.....	158
SONUÇ	159
SÖZLÜK	160
KAYNAKLAR	169
ÖZGEÇMİŞ	175

GİRİŞ

İlk çağlardan beri dünyanın en önemli kültür ve medeniyetlerinin doğup yaşadığı Mezopotamya'nın Kerkük'ün de içinde bulunduğu Irak'ın kuzey kısmında bulunması bu bölgeyi insanlık tarihi açısından çok önemli kılmaktadır. Bölgenin büyük ve önemli şehirlerinden birisi olan Kerkük, ilkçağın büyük medeniyetlerinden Asurlular tarafından kurulmuş ve birçok medeniyete sahne olmuştur. Daha sonraki yüzyıllarda Hz. Ömer zamanında İslam topraklarına katılmış olan bölge, İslam medeniyetleri içinde de önemli bir yer teşkil etmiştir.

“Çeşitli adlar altında Türk gruplarının Irak bölgesine gelmeleri Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulmasından çok önceleri gerçekleşmiştir. Abbasi devletinin kurulmasından hemen sonra Halife Ebû Cafer'ül Mansur zamanında (754-775) Türkler hilafet merkezinde görülmeye başlamıştır. Halife Cafer'ül Mansur, Bağdat şehrini kurdurmuş ve burada Türklerden oluşan askerî kıta için bir garnizon da inşa ettirmiştir. Halife Harun Reşit (786-809) daha da ileri giderek muhafız birliğini tamamen Türklerden oluşturmuştur. Harun Reşit oğullarından Halife Me'mun, ağabeyi Emin'e karşı girdiği iktidar mücadelesini kazandıktan sonra, Maverâünnehir bölgesindeki valileri yardımıyla ücretli Türk askeri tedarikine önem vermiştir. Me'mun'dan sonra Abbasi halifelik makamını Mutasım işgal etmiştir.”¹

“Irak Türkleri, Abbasi halifesi Mutasım zamanında (IX.Yüzyıl) askerî bir koloni olarak yönetimde büyük rol almalarından sonra bölgede hakim olan siyasi iktidarların Türk kökenli olmalarından dolayı Irak'taki Türklerin kültür yönünden sürekli beslendikleri görülmektedir. Abbasileri himayeleri altında idare eden Selçuklulardan sonra bunların devamı olan Atabeyler (XII. ve XIII.Yüzyıllar), Moğol istilası ile İlhanlılar (1258-1336),

¹ Abdülhalik Çay. “Irak Türklerinin Tarihine Genel Bir Bakış” Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri Ankara, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Matbaası, 31 Ocak 1987, Sy. 21

Celayirliler (1336-1360) bölgede hüküm sürmüşlerdir. Daha sonra sırası ile Karakoyunlular (1360-1469), Akkoyunlular (1469-1508) ve Safeviler (1508-1534) o bölgede iktidarı ellerinde bulundurmuşlardır. 1534 yılında Osmanlı hükümdarı Kanûnî Sultan Süleyman'ın çıktığı İrakeyn Seferi ile bölge, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Geçici olarak bir süre tekrar Safevilerin eline geçen bölge, 1638 yılında Bağdat'ın ikinci fatihi sayılan IV. Murat tarafından geri alınmıştır. 17.Yüzyılda IV. Murat'ın Bağdat seferinden sonra bölgeye Rumeli, Afyon, Urfa, Diyarbakır ve Tokat gibi yerlerden Türk boyları sevk edilmiş ve Anadolu'yu Bağdat'a bağlayan güzergâh üzerindeki Türk nüfuzu güçlendirilmiştir.”² “Bu durum 1918 yılına kadar devam etmiş, 5 Haziran 1926'da Irak Türkleri'nin bulunduğu Musul vilayeti (Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye) Türk âleminden koparılmıştır.”³

“Bugün Türkiye dışındaki Türk toplulukları içerisinde Türklük şuurunun en yoğun biçimde yaşatıldığı, canlı tutulduğu yer Irak Türkleri'nin yaşadığı coğrafyadır.”⁴ Buna rağmen aynı şeyi dil için söylemek pek mümkün değildir. “Çok hızlı bir tarihî seyre maruz kalan Irak Türkleri'nin dili, haliyle bir kargaşalık arz etmektedir. Bu toprakların sık sık el değiştirmesi, orada yaşayan Türklerin ağızları arasında az da olsa bölgeden bölgeye farklılıkların görülmesine sebep olmuştur. Buna bâriz bir örnek verecek olursak, Türkiye Türkçesindeki ikinci şahıs eki olan "-n" (nazal n), Irak Türkleri'nin bir kısmının ağızında "-v" (vav); diğer bir kısmında ise “-y” şeklindedir. Geldin- geldiv- geldiy. Bu durum aynı zamanda iyelik ekinde de görülmektedir. Elin- eliv- eliy. Bunun yanında Erbil bölgesinde “g” lerin “c” ye dönüştüğü görülür. Bütün bu değişmelerde Kıpçakça'nın tesiri vardır.

Yukarıda bahsettiğimiz dil husûsiyetlerinin ilki Azerî şivesinin özelliklerine; ikincisi ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkçesinin ağız özelliklerine paralellik gösterir. İşte bu sebeptendir ki, Irak Türkleri'nin ağızı, bugün Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile

² Ziyat Akkoyunlu- Suphi Saatçi. *Irak Muasır Türk Şâirleri Antolojisi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları,1360, 1991, Sy.V

³ Ziyat Akkoyunlu. “Irak Türkleri Edebiyatı” *Türk Dünyası El Kitabı*, Cilt 3, Ankara. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 1992, Sy.586

⁴ İsmet Binark. *Irak Türkleri Bibliyografyası* , T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı, Ankara, 1994, Sy.XIII

Azerbaycan yani Oğuzların Azerî lehçesine dahil edilen bir Türk ağzı olarak kabul edilir.”⁵ Bahsetmiş olduğumuz bu ses farklılıkları bizim çalışmamızın bazı bölümlerinde de görülmektedir. Bunlardan başka genel olarak Kerkük ağzı ile Anadolu Türkçesi arasındaki bazı farklılıkları da tezimiz çerçevesinde buraya almayı uygun gördük.

A. VOKALLER

Kerkük ağzında kullanılan vokaller içinde uzun vokaller oldukça fazladır. Biz bu çalışmamızda transkrip yapmadığımızdan vokalleri ve uzun vokalleri tek tek inceleme zarureti duymadık, ancak çalışmamız içinde görülebilecek diğer vokal hususiyetlerini buraya aldık.

1. Vokal Değişmeleri

e>a	: Callat "cellat"
a>ı	: Hıyal "hayal"
e>i	: Kefin "kefen"
e>ü	: Beyyük "büyük"
u>ı	: Bı "bu", uştı "uçtu", bılak "bulak"
ü>i	: Bilbil "bülbül"
u>o	: Oyan- "uyan-"
o>ü	: Sühbet "sohbet"

2. Vokal Türemesi

e türemesi	: Terse "ters"
i türemesi	: Egiri "egri"

⁵ Ziyat Akkoyunlu. "Irak Türkleri Edebiyatı" Türk Dünyası El Kitabı, Cilt 3, Ankara. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1992, Sy.586

3. Vokal Düşmesi

- a düşmesi** : Daim "daima"
ı düşmesi : Karşım "karşımı"
i düşmesi : Ki "iki"

B. KONSANANTLAR

1. Konsanant Değişmeleri

- b>m** : Munca "bunca", men "ben"
p>b : Barmak "parmak"
ç>ş : Uştı "uçtu", aştı "açtı"
d>n : Kumnan "kumdan", damnan "damdan"
t>d : Daş "taş", dırnah "tırnak", tiken "diken"
ğ>g : Öğren "öğren", öğit "öğüt"
k>g : Emeg "emek", geçi "keçi"
k>h : Arha "arka", yoh "yok"
h>y : Meyter "mehter"
k>y : Tük "tüy"
l>r : Ceyran "ceylan"
r>y : Gir- "giy-"

2. Konsanant Türemesi

- g türemesi** : Yengi "yeni"
h türemesi : Heyva "ayva"
n türemesi : Fırsant "fırsat"
r türemesi : Kurşan "kuşan", kurşak "kuşak"

y türemesi : Gezmeziydim "gezmezdim"

3. Konsanant Düşmesi

h düşmesi : Alla "Allah"

l düşmesi : Ge "gel"

r düşmesi : Bili "bilir"

p düşmesi : He "hep"

y düşmesi : İgit "yiğit", ilan "yılan"

4. Konsanant İkizleşmesi

Kerkük ağzının belli başlı hususiyetlerinden birisi de konsanant ikizleşmesidir. Bu özellik ileri bir seviyededir. Ottuz "otuz", ikki "iki", eyyi "iyi", delli "deli", gibi.

5. Benzeşme (Asimilasyon)

ls-ss : Essik "eksik", ossa "olsa"

nl-nn : Anna- "anla-"

ri-ll : Selediller "söyletirler", güleller "gülerler"

6. Konsanantların Yer Değiştirmesi

pr-rp : Torpah "toprak", yarpag "yaprak"

C. ŞAHIS EKLERİ

Teklik birinci şahıs iyelik eki "-m" dir. Babam, balam, evim.

Teklik ikinci şahıs iyelik eki "-v" dir. Eliv "elin", nenev "nenen"

Çokluk birinci şahıs eki “-h”, “-gın-gin” dir. Alagın "alalım", göregın "görelim"
Çokluk ikinci şahıs eki “-vuz, -vüz” dür. Başvız "başınız", böyügvüz "büyüğünüz"

D. ZAMAN EKLERİ

Kerkük ağzında şimdiki zaman eki “-r, -ır,-ir, -ur, -ür, -ır, -iri, -uru, -ürü” dür. Sıgmır "sıgmıyor", geliri "geliyor"

Geniş zaman eki “-ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür” şeklindedir. Açaram "açarım" gibi. Ancak ikinci şahıslarda açasan "açarsın", batasan "batarsın" örneklerinde de görüldüğü gibi -r konsonantının düştüğü görülür.

Görülen geçmiş zaman eki “-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü” dür. Aradıh "aradık", aştı "açtı", içirtti "içirdi"

Öğrenilen geçmiş zaman eki birinci şahısta “-mı, -miş, -muş, -müş”; ikinci ve üçüncü şahıslarda ise “-ıp, -ip, -up, -üp” şeklindedir. Demişem "demişim", görüpsen "görmüşsün", çalıptı "çalmıştır"

Çalışmamızın genelinde bölümler halinde şu konulardan bahsettik:

Birinci bölümde, Kerkük ve yöresindeki bazı halk inançlarını sınıflandırarak örnekler verdik. İkinci bölümde, ölüm, bayram, düğün ve sünnet düğünleriyle ilgili törenlerden bahsettik. Yağmur duaları toplu halde ve tören şeklinde yapıldığı için onu da bu bölüme dahil etmeği uygun gördük.

Üçüncü bölümde, halkın geleneksel kültürünün etkisiyle bazı hastalıkları inançları doğrultusunda tedavi etmeye çalışmasını, yani halk hekimliğinin inançlarla tedavi bölümünü konu edip, örnekler verdik. Dördüncü bölümde hem Türk hem de Kerkük

folkloru açısından önemli bir yere sahip olan Kerkük mutfağının, bazı önemli yemeklerinden ve yapılışlarından bahsettik. Beşinci bölümde, Kerkük'te anlatılan masallardan; altıncı bölümde oyunlardan örnekler verdik; oyunları “büyüklerin oynadıkları oyunlar” ve “küçüklerin oynadıkları oyunlar” olarak iki ana başlık altında inceledik.

Kerkük halk edebiyatının en büyük mahsulü ve edebiyat alanında Kerkük denilince ilk akla gelen “horyat”tan yedinci bölümde bahsettik. Bu konuda Atâ Terzibaşı detaylı bir çalışma yapmıştır. Biz fazla detaya girmeden tam cinaslı horyatlar çoğunlukta olmak üzere horyatın dört bölümünden örnekler verdik.

Sekizinci bölümde, atasözleri ve deyimlerden; dokuzuncu bölümde ise dualar ve beddualardan kısaca örnekler sunduk.

Onuncu bölümde rüya tabirlerine; onbirinci bölümde, Kerkük yöresinde “tapmacalar” adıyla anılan bulmacalara; onikinci bölümde yeminlere; onüçüncü bölümde ise yatır ve ziyaretgâhlara yer verdik.

BİRİNCİ BÖLÜM: İNANÇLAR

“İnanç, sözlük anlamı ile kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varalığın gerçek olduğunun kabul edilmesi demektir. İnanç kavramı, bu anlamı ile insan düşüncesinin çok geniş bir bölümünü içine alır; din, politika, ahlâk vs. gibi. İnançları bütün bu çeşitlilik ve yaygınlıkları ile ele almak halkbiliminin sınırlarını aşar. Halkbilimi belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni dininde yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inançlarla ilgilidir. Ancak bu sadece dini inanışlarla sınırlı kalmaz. Asıl halk inanışları, töreler, törenler ve büyü niteliğinde işlemlerle bir bütün halinde biçimlenirler.”⁶ İnançlar, halk arasında çok çeşitlilik arzeder. Onun için bunların hepsini toplayabilmek hemen hemen imkansızdır. Biz de bu bölümde çeşitleri çok fazla olan Kerkük halk inançlarının bazılarından örnekler verdik.

1.1 Doğumla İlgili İnançlar

1. Eskiden, hamile bir kadının doğumu geciktiği vakit şu çarelere başvurulmuş:

- Kadına kocasının ayakkabılarından su içirilirmiş.
- Kadının hürüklerini ağzına sokarlarmış.
- Bir kazanda saman kaynatılır, kazanın üzerine bir sepet kapatılarak kalın bir yorgana sarmalanan kadın sepetin üzerine oturtulmuş.
- Kadının yakasına bir çuvaldız ve boynuna kırmızı boncuk takıp kocasının etrafında dolandırıldıktan sonra yatağına uzatılarak yanbaşına bir kılıç bırakılmış.

2.Yeni doğum yapmış kadın,ocak yahut mangaldaki ateşi kaşık yahut bıçakla eşelerse çocuğun kulağı ardı yara olurmuş.

⁶ Pertev Nâili Boratav. 100 Soruda Türk Folkloru. İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973, sy.7-9

3. Sütü kesilen veya sütü olmayan kadınlar, Kerkük'te Şeyh Muhiddin'e giderlermiş. Yanlarında getirdikleri siyah üzümle karışık buğday kavurgasını Şeyh Muhiddin'in annesi Hemin Nene'nin mezarı üzerine serperler ve "Hemin Nene, ıraktan (uzaktan) gelmişiz, süt için gelmişiz" derlermiş.

4. Çocuğu olmayan kadın Şeyh Muhiddin'in mezarı üzerine, kumaştan bir beşik yaparak bırakır, beşiğin içine de ağaçtan yapılmış bir oyuncak koyarmış. Eğer yel, beşiği sallarsa, kadının çocuğu olurmuş.

5. "Al nenesi (al anası): Irak'ta Türkmenler arasında zeyistan (lohusa) kadınlara musallat olan mühim bir karıdır. Uzun boylu, ağır gövdeli, siyah saçlı, uzun parmaklı, kalın dudaklı olduğu sanılan bu karı, güya evde yalnız kalan zeyistan kadınlara yaklaşıp inci boncuk satmak bahanesiyle kendilerini boğar ve ciğerlerini çıkartarak götürürmüş. Sonradan bu ciğerleri suya atarmış. Vaktiyle Kerkük'te al aparmış (götürmüş) bir kadının hastanede yapılan muayenesinde ciğerlerinin bulunmadığı mülâhaza edildiği ısrarla rivayet edilmektedir. Al nenesi, demircilere ve "ocak"tan⁷ olan kimselere yaklaşmaz, kalabalık yerlere de girmekten korkarmış. Bu bakımdan zeyistan kadın doğumunun kırkıncı gününe kadar evde yalnız bırakılmazmış. Al nenesinin yakasına bir iğne, tebene veyahut çuvaldız geçirilirse, artık kaçamaz ve o evde kul gibi çalışmış, bu iğneden kurtulmak içinse ev sahibine yalvarır yakarır. Ev sahibi de kendi arzusuna göre istediği kadar al nenesini köle gibi çalıştırabilirmiş. Ona acıdığı zaman bir daha türememesini, hiçbir kimseye musallat olmamasını şart koşarak yakasından iğneyi çıkarır, ve kendisini salıverirmiş. Tutulan al nenesinin yakasındaki iğneyi başkalarının çıkarmaması için al nenesinin evden dışarıya çıkmasına izin verilmezmiş. Vaktiyle Kerkük'te bazılarının al nenesini tuttıklarını, halk her zaman nakletmektedir."⁸

⁷ Bazı hastalıkları iyi ettiğine inanılan aile.

⁸ Kardeşlik Dergisi. Yıl 1, Sayı 4, Ağustos 1961, sy.42

6. Çocuğunu süttten kesen anne, süttünü kurutmak için memesinde toplanan süttü ocağın küllü üzerine sağarak küllü yoğurur duvara sıvarmış. Küllü kurudukça annenin de süttü kururmuş.
7. Hamile kadın, balık ile yoğurt yerse dünyaya gelecek olan çocuğu alaca olurmuş.
8. İki zeyistan kadın veya iki gelin birbirlerinin evine gitmemeliymiş, eğer giderlerse de iğne değiştirmeleri gerekirmiş.

1.2 Çocukla İlgili İnançlar

1. Çocuğun ilk dişi düştüğünde, diş dama atılırsa evdeki hamile kadının oğlu olurmuş.
2. Çocuk ev süpürürse veyahut kuşlar kavga ederse eve konuk gelirmiş.
3. Çocuğun doğduğu ilk gece başının altına bir çiçek bırakılırmış.
4. Çocuğu süttten kesmek için bir yumurta kaynatılır ve çocuğun yastığı altına konurmuş. Yumurta soğudukça çocuk da süttten soğurmuş.
5. Bir imamın ziyaretinden dönen birisi yeni doğmuş çocuğun yanına gitmemeliymiş. Eğer giderse çocuk basılmasın diye dama çıkarılmalıymiş. Ayrıca yeni doğan çocuğu dışarıdan eve giren her şeyin üzerinden atlatırlarmış.
6. Çocuğun alt dişi çıkarken ishal olurmuş; üst dişi çıkarken de gözü ağrırmış.
7. Baba, çocuğun ağrıyan dişi üzerine baş parmağını sürerse diş çabuk çıkar; anne sürerse geç çıkarmış.

8. Doğum esnasında veya doğumdan sonra çocukları ölen anneler, yeni bir çocukları dünyaya gelince onu ölümden kurtarmak için, siyah bir tavuğu kesip kefeneye sararak mezarlığa gömerlermiş.
9. Çocuğun ilk dişinin yukarıdan çıkması uğursuzmuş. Böyle bir durumda çocuğu dam başından havuşa atarlarmış. Havuşta ise dört kişi cicim tutarak çocuğu yere düşürmezlermiş.
10. “Çocuğun boynuna tesbih asmak yahut boynunu tesbihle donatmak babanın rızkını kesermiş.
11. Bir yaşını doldurmamış çocuk, sırt üstü uzanmışken ayağını ayağı üzerine atarsa ardından gelecek kardeşi erkek olurmuş.
12. Çocuğun dil çıkarması yalancı olacağını gösterirmiş.
13. Çocuk emdiği sütün bir kısmını kusarsa benzi ağarırmiş.
14. Annelerin yere sıcak su dökmeleri tehlikeliymiş. Çünkü yere dökülen sıcak su yer altındaki firistahların çocuklarını yakarak öldürürmüş; onlar da kadınların çocuklarını öldürerek intikam alırlarmış. Bunun için yere sıcak su dökcek kadınlar önce besmele çekmeliymişler.
15. Çocuğun elbisesini çıkartmadan elbisesinin yırtılan yerine yama yapmak veya kopan düğmesini dikmek ona iftira atılmasına sebep olurmuş.

16. Annesinin tek çocuğu olan birisi dolu yağarken bir dolu tanesini alıp keserse dolu yağışı dururmuş.”⁹

17. Çocuğun yüzüne tüküren küfür etmiş sayılırmış; çünkü çocuğun yüzünde Kur’an-ı Kerim yazılıymış.

18. Çocuğun beşiğini boş belemek uğursuzmuş.

19. Yeni doğan çocuğun yakınında ağlamak uğursuzmuş. Eğer ağlanırsa çocuk ölmüş.

1.3 Ay, Güneş ve Yıldızlarla İlgili İnançlar

“Ay, dünya kurulduğundan beri insanlara özellikle de şâir ve edebiyatçılara ilham kaynağı olmuş, güzellik sembolü telakkî edilmiştir. O, gökyüzünde dönerken, inceme ve kıvrımlarıyla şâirlerin hayalini kamçılarmış, onları kendi yüksekliği kadar derin hayal denizlerine daldırıp dolaştırmıştır.

İnsanoğlu, ayı bazı zamanlar Tanrı bilerek ona tapmıştır. Ayın tam dolgunluğu gününe rastlayan ayın ondördüncü gecesindeki çehresiyle suya düşen aksi, halkımızca pek çekici kabul edilmiştir. Bizde aya sevgi dolayısıyla “ay nene” denildiği halde Türkiye’de “ay dede” denir. Gariptir ki, bizim masallarda ay kadın sembolü olup, güneş ise erkek sembolüdür.”¹⁰ “Türkiye’de ise güneş kız ay erkek olarak kabul edilir. Türkiye halk inançlarında ay, genellikle güneşle birlikte söz konusu olur. Birçok inanışta ay ve güneş iki kardeş olarak görülür.”¹¹

Ay, güneş ve yıldızlarla ilgili diğer inançlar şunlardır:

⁹ Mevlüt Taha Kayacı. “Çocuk ile İlgili İnançlarımızdan”, *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.8, Sayı.12, Nisan 1969, sy.32

¹⁰ Mevlüt Taha Kayacı. “Türkmen Folklorunda Ay” *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.9, Sayı.8, Aralık 1969, sy.33

¹¹ Perteve Nâili Boratav. *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, Nisan 1984, sy.14-15

1. Ay yeni doğduğunda onu ilk gören fatiha okuyup “hayırlı ay olasin” diye dua etmeliymiş.
2. Ay tutulduğunda çevresini kırmızılık kuşatırsa savaş yahut kıtlık olacağına yorumlanırmış.
3. “Yeni hilal çıkarken salavat okunur, sonra ay karşısında duranlar birbirlerinin yüzüne bakarak gülerler, böylece o ayı sonuna kadar gülmek ve mutlulukla geçireceklerine inanılırmış.
4. Ay yeni çıkarken bir annenin ilk erkek çocuğunun yüzüne bakmak hayırlıymış.
5. Ayın etrafında ayla olursa, ayanın içindeki yıldızların sayısı kadar gün sonra yağmur yağacağına inanılırmış.
6. Güneşin bir gözünün kör olduğuna inanılırmış. Güneş: “Bir gözüm kör olmasaydı yerde yumurtayı pişirirdim” demiş. Ayın da bir gözünün kör olduğuna inanılırmış. Ay da: “Bir gözüm kör olmasaydı geceyi gündüze çevirirdim” demiş.
7. Parlak ve büyük yıldızlar zengin ve büyük adamlar; sönük ve ufak yıldızlar da yoksul ve kimsesiz insanlarmış.
8. Leyla ile Mecnun adı verilen iki parlak yıldız yılda bir defa buluşurlarmış, o zaman herkes dilek ve hâcetlerini istemeye başlarılarmış. Ömür dileyenin ömrü uzun, mal isteyeninin malı çok ama ömrü kısa olurmuş.
9. Gökyüzünde her yıldız bir insana delalet edermiş, her yıldız kayışında bir insanın öldüğüne inanılırmış.”¹²

¹² Mehmet Hurşit Dakuklu. “Yıldızlar Hakkında İnançlar” *Kardeşlik Dergisi*, Yıl.8, Sayı.1-2, Mayıs-Haziran 1968, sy.41

1.4 Günlerle İlgili İnançlar

Haftanın günleri olan pazar, pazartesi, salı, çarşamba, perşembe, cuma ve cumartesi günleri Kerkük'te, ehad, peygamber, salı, çarşamba, âli, cuma ve şenbe olarak anılır. Günlerle ilgili Şu tekerleme söylenir: Salı sallanı, çarşamba çullanı, âli hanım, cuma canım, şenbe düşmanım, ehad rahat, peygambere salavat.

Günlerle ilgili inançlar Őyledir:

1. Âli (perşembe) günü tıraş olmak, hamama gitmek, tırnakları kesmek hayırlıymış.
2. Salı günü yeni elbise diktirmek, yeni birşey almak, tıraş olmak uğursuzmuş.
3. Çarşamba günü yolculuk yapmak iyi değilmiş.
4. Cuma günü elbise boyatmak uğursuzmuş.
5. Ehad (pazar) günü yorgan diktirmek uğursuzmuş.
6. Peygamber (pazartesi) günü gelin şerbeti içmek, âli (perşembe) günü gelin getirmek, cuma gecesi gerdeğe girmek, ehad (pazar) günü adak adamak uğurluymuş.

1.5 Hayvanlarla İlgili İnançlar

1. Beyaz horoz rahmâni, kırmızı horoz şeytani imiş.
2. Siyah kedi firişte sayılırmış.
3. En korkunç mikrop yatağı olan sineğin sağ kanadında Őıfa, sol kanadında hastalık varmış.

4. Yılanın dişisini öldüreni erkeği kovalarmış.
5. Kör yarasanın kanadının batırıldığı sudan içen çocuklar zeki olurmuş.
6. Pisik (kedi) elini yüzünü yıkarsa konuk gelirmiş.
7. Sabahları köpeklere sadaka olarak ekmek vermek, insanı kaza ve belalardan korurmuş.
8. “Evin bahçesine kuşların konarak cıvıdamaları o eve konuk geleceğinin belirtisiymiş.
9. Yılanın ağzından kurtarılan serçeyi, doğurmayan kadınlar bellerine bağlayarak taşırlarsa çocukları olurmuş.
10. Kırlangıç, barındığı eve uğur getirirmiş; çünkü kırlangıçlar sabahtan uyanıp Kur’an-ı Kerim okur ve ev sahibine hayır dua ederlermiş.
11. Al nenesi (al bastı) denilen hurafi varlık kimi kere karga şekline bürünerek zeyistan kadın ve çocukların ölümüne sebep olurmuş. Dolayısıyla kargalar zeyistanlı eve uğramaktan sakınırlarmış.”¹³
12. “Onsekiz yaşını doldurmadan ölen çocuk ve gençler, kuş donuna girerlermiş ve fırsat buldukça anne ve babalarını görmeye gelirlermiş. Bu yüzden kuşları incitmemek, azarlamamak lazımmış.
13. Kargaların gaklaması uğursuzmuş.

¹³ Mevlüt Taha Kayacı. “Kuşlar Hakkında İnançlarımızdan” **Kardeşlik Dergisi**, Yıl.8, Sayı.7, Kasım 1968, sy.25

14. Hacı laklak (leylek) Kerkük'ten ayrılınca Hacca gidermiş. Bunun için Hacıbaba yuvasını camilerin minare ve kümbetleri üstüne yaparmış."¹⁴

15. Birisi sefere giderken ceylan görürse hayırlı olacağına inanılmış.

16. Tavşan görmek fena imiş.

17. Güvercin beslemek uğursuzmuş.

18. Horozun akşam üstü baynaması (ötmesi) uğursuzmuş.

1.6 Renklerle İlgili İnançlar

1. "Kuduz köpekler al giyinmiş birisini görürlerse hiddetlenip onu mutlaka ısırırlarmış.

2. Yeşil renkli ayakkabı ve don giymek günahmış.

3. Yeni yapılmış, kireçle sıvanmış duvarlara siyah kalemle yazı yazmak yahut çamur sürmek insanın talihini karartmış.

4. Kızamık çıkaran çocuklara kırmızı giydirilirse çocuk iyi olurmuş.

5. Bir aileden biri ölürse aile efradı siyah elbise giyerek kırk gün taziye tutarlarmış. Ölenin kızıyla karısı daha uzun süre siyah giyerlermiş. Hatta kocası ölen Kerkük'lü hanımların bazıları ömür boyu siyah giyerlermiş. Babası ölen kızlar siyah elbiselerini nişanlanınca çıkarırlarmış. Bazen tâziyeli kızın arkadaşları, ona bir başka renkte entari getirerek onu tâziyeden kurtarırlarmış. Tâziyeli kız annelerini güveyle; oğlan annelerini de gelinleri

¹⁴ Mevlüt Taha Kayacı. "Kuşlar Hakkında İnançlarımızdan" *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.8, Sayı.10-11, Şubat-Mart 1969, sy.26

tâziyeden çıkarırlarmış. Bu da tâziyeli anneye yeni elbise getirip elini öperek siyahı çıkarıp yeni elbiseyi giydirmekle olurmuş. Anneler evin büyüğü olduğu için o tâziyeden çıkmakla ötekiler de çıkmış olurlarmış. Tâziyeden çıkanlar, bir daha siyah giyecek olurlarsa eve uğursuzluk getirirlermiş.”¹⁵

1.7 Diğer İnançlardan Seçmeler

1. Bir kişi kendi nişanı esnasında tırnaklarını keserse, sevgilisiyle arası açılmış.
2. Karıyla kocanın bir bardak yahut tastaki suyu içmeleri aralarını bozar, eve nifak salarmış.
3. Bir toplantıda birisi odadakileri sayarsa herkes başını parmağıyla kaşımalmış, yoksa herkes keçel (kel) olurmuş.
4. Geceleyin güzgülüye (ayna) bakmak, akşam üstü ev süpürmek, abayı tersine örtmek, elbiseyi ters giymek, gün batarken işlemek, saç ve tırnakları yere atmak, yumurta soğan ve sarmısak kabuklarına basmak, yastık üstünde durmak, sıcak suyu yere serpmek uğursuzmuş. Yine yakınlarından birisi ölenin kırk güne kadar “kelle küpe” yemesi de uğursuzluk getirirmiş.
5. İnsan ayakkabısını çıkardığı vakit ayakkabının ucu hangi yöne bakarsa o yöne yolculuğa çıkacağına inanılmış.
6. Akşamdan sonra komşudan kazan getirmek uğursuzmuş, sebebi ise gece vakti başka bir evde genellikle ölü yıkamak için kazan getirildiğindenmiş.

¹⁵ Mevlüt Taha Kayacı. “Renkler Hakkında İnanç ve Geleneklerimizden”, *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.8, Sayı.3, Temmuz 1968, sy.36

7. Mezar kazıldığı zaman yağmur yağarsa o mevsim yağmur kesilirmiş. Eğer o mezarda yatan kişi çıkarılıp başına bir miktar su dökülerek tekrar mezara gömülürse yağmurlar yeniden başlarmış.
8. Makası açıp kapatmak düşmanın dilini uzatırmış.
9. Ayakkabının birbiri üzerine durması sefer alâmetiymiş.
10. Sağ avuç kaşınırsa para gelir, sol avuç kaşınırsa para gidermiş.
11. Sağ gözün kirpiği atarsa uğurlu, sol gözün kirpiği atarsa uğursuzmuş.
12. Ev yapılırken başkapı üzerine bir çini, keçi yahut ceylan boynuzu asılırsa uğurlu olurmuş.
13. Geceleyin güzğüye bakmak insanı gurbete salarmış.
14. Kocakarı, mart ayının ilk haftasına rastlayan soğuk ve yağmurlu günlerde boncuğunu düzermiş. Bu kocakarı mart ayının soğuk günlerinde evlenip bir dağ başında oturmuş. Yağmurda ıslandıktan sonra boncuğunu düzmeye başlar, elindeki iplik kırılınca da boncuklar dökülüp dolu olurmuş.

İKİNCİ BÖLÜM: TÖRENLER

2.1 Ölümle İlgili Törenler

“Memlekette birisinin bir yakını öldüğü vakit, ölünün yunup yıkanması, kefeni, mezarı, gömülüğü, üç günlük tâziye masrafı, ötesi berisi hep ölü sahibinin akrabaları, yakın dostları, komşuları tarafından yoluna konulurdu. Yas süresi bitince, ölü sahibi acele etmeden borçlarını öderdi. Bütün tâziye boyunca ölü sahibi ve tâziyeye başsağlığı için gelen konukların, Kur’an okuyan hâfızların, su ve kahve verenlerin yemekleri, kazanlar dolusu yemekler gönderilerek yine akrabaları, dostları, komşuları tarafından tedarik edilirdi. Memlekette varlıklı ve nüfuz sahibi biri ölürse o zaman mesele başka bir hal alırdı. Kadın erkek bütün ev halkı, bütün yakınları, vekilleri, emektarları, başlarına ve omuzlarına çamur sıvarlardı. Yedi gün yedi gece ters (hazin ve tesirli) çalınan davul zurna ahengine uyarak kendilerini döver, efendilerinin iyiliklerini, meziyetlerini, söyleye söyleye şivan ederlerdi. Bu yedi günün her sabah erken saatlerinde, yaptıkları büyükçe bir kuklaya efendilerinin giydiği alışılmış elbiseleri giydirirler ve kuşanmış olduğu silahı da ona takarlardı. Kukla, bu kılık kıyafetle efendilerinin hayatta iken beğendiği atın üzerine yerleştirilirdi. Hayvanın üzerine baştan aşağıya kadar siyah bir tül örtülür, kulakları arası ve kuyruğu üzerine çamur sıvanırdı. Hayvanın önünde erkekler yine ters davul zurna sesine uyarak göğüslerini döverlerken, hayvanın arkasında da kalabalık bir kadın kitlesi şivan ede ede, kendilerini döve döve mezarlığa giderlerdi. Mezarlıkta efendilerinin mezarı başında, kadın erkek iyice yoruluncaya kadar ağladıktan sızlandıktan ve şivan ettikten sonra geldikleri yol üzere eve dönerlerdi.

Memlekette ömrüne doyamamış, genç yaşında biri ölürse cenaze yine ağıtlı törenlerle gömülürdü. Yine yedi gün yedi gece ters davul zurna çalınır, başlara omuzlara çamur sürülür, şivan edilirdi. Bunun için de kukla yapılır ve bir hayvan üzerine yerleştirilirdi. Yedi gün sabah erkenden üzerine kukla yerleştirilmiş hayvanla mezarlığa gidilir gelinirdi. Ama bunların hepsi zenginlerinkine oranla sönük kalırdı. Onlarınkı kadar

kalabalık olmazdı. Hele birer vefa, doğruluk ve iffet örneği sayılan kadınlarımızın siyah çarşaflarına bürünerek, her perşembe gününün ikindi vakti ve her bayram sabahı tan yeri ağarmadan mezarlıkta, bu manevî diyar içinde, henüz ölmüş kocalarının, anne veya babalarının, bacı veya kardeşlerinin, akraba ya da yakınlarının mezarları başında yürekleri yakan ağlamaları, sitemleri ve beraberlerinde getirdikleri yanık sesli sazlıyan kadınların, yeni ölenlerin vasıf ve meziyetlerini yanık terennümler halinde dile getirişleri, içli ve süzüşlü sazlamaları, ululara rahmet, şefaath ve şefakkat; kalanlara teselli ve sabır dağıtan niyazları, ayrılık hasetiyle yanan yüreklerinin ta derinliklerinden o masum feryatlar, o anlarda sanki yırtılmış kalplerden fırlayıp karanlık gecenin nâmütenahiliğine kanlı birer şihap gibi atılan birer tazallüm, birer çaresizlik birer istimdâdır.”¹⁶

2.2 Bayramlarla İlgili Törenler

“Kerkük’te bayramlar büyük bir sevinç ve heyecanla karşılanırmış. Büyükler günler önceden elbiseler biçtirirler; çocuklar da:

“Bayrama kaldı bir hefte
Helli (kakule) biberli kefte”

tekerlemelerini söyleyerek, mahalle aralarında dolaşıp bayramı sabırsızlıkla beklerlermiş.

Bayram hazırlıkları arasında başta gelen, külçe, dırnahlı ve kavurga gibi yiyeceklerin hazırlanmasıymış. Hurmalı veya şekerli, kozlu külçeler yapmak için komşular biraraya toplanır, bu iş için birbirlerine yardım ederlermiş. Sinilere dizilen ve mis gibi kokan külçeler ya ev tendürlerinde pişirilir, ya da fırınlara gönderilirmiş. Bundan başka kabak, karpuz ve kavun çekirdekleri kavrulur, bazen de bunlara sütlü buğday ilave edilirmiş.

¹⁶ Rejioğlu Abdülhakim Mustafa. “Acılı Münasebetlerde” Kardeşlik Dergisi, Yıl.10, Sayı.3, Temmuz 1970, sy.26

Bayram akşamı, yani arafe gününün akşamı, Büyük Musalla'ya, Şehitler Mezarı'na, Şeyh Muhittin'e, Molla Abdullah Tepesi'ne, Ali Paşa, Seyyit Allavi, Baba Fethi mezarlıklarına doğru kadın erkek herkes akın ederek aziz uluların ruhlarına Kur'an-ı Kerim ve Fâtiha okurlarmış.

Bayram sabahı kadınlar erkenden kalkarlar, daha önce hazırlamış oldukları pirinç pilavı, durular ve letike aşının yanına bir de bayram aşısı yaparlar; erkekler ise erkenden bayram namazına giderlermiş. Bayram namazından dönüşte sofralar kurulur, yemekler yenilirmiş. Herkes yeni elbiselerini giyer, bayramlaşır ve çocuklara bayramlıklar dağıtılmış. Bundan sonra erkekler ev ev dolaşarak dost, komşu ve akrabalarıyla bayramlaşırlarmış. Bu arada tâziyeli evler, baş sağlığı için tâziyeye gelenleri karşılarlarmış.

Eskiden bayrama mahsus özel seyran ve eğlence mevkileri, Musalla, Çift Hamam ve Koyra Küllüğü'nde imiş. Bu mevkilerde kurulmuş olan sallankuçlar, çarhıfelekler, ve dolamalar durmadan çalışır, çocukları eğlendirirmiş. Erkekler ise meyter, zurna sesleri eşliğinde halaylar çekerlermiş. Eskiden bayram günlerinde öğleden sonra Sarı Kahya Mahallesi'ndeki cirit meydanında cirit de oynanmış.

Bayramın ikinci ve üçüncü günlerinde kadınlar mutlaka kalede Danyal Peygamberi ziyaret ederler ve orada birkaç saat geçirirlermiş. Ziyaret esnasında birçok akraba ve tanıdık burada görüşür, bayramlaşır ve diğer kadınlarla tanışma fırsatı bulurlarmış. Bu arada oğlanları için kız arayan anneler bazen burada kızı bulur ve beğenirlermiş."¹⁷

2.3 Düğün Törenleri

İnsanların hayatlarında bazı önemli dönüm noktaları vardır, bunlardan çok önemli saydığımız birisi de evlenmedir. Böylesine önemli olan evlilik, beraberine birçok geleneği ve töreni alarak geçmişten günümüze kadar devam edegelmiştir. Özellikle Türkler arasında

¹⁷ Kardeşlik Dergisi, Yıl.7, Sayı.10, Şubat 1968, sy.31

evliliğin ve bununla ilgili törenlerin önemi azımsanamayacak kadar büyüktür. Türk folkloru bakımından da düğünler kültür taşıyıcı ve koruyucu olmaları bakımından önemli bir yere sahiptir.

Bizim bu bölümde ele aldığımız Kerkük düğünleri, Kerkük yöresinde oldukça çeşitlilik göstermektedir. Biz önemli bulduğumuz ayrıntıları tesbit ederek buraya almaya çalıştık. Evlilik işlemini başlangıcından itibaren ele aldık ve düğün sonrası geleneklere kadar incelemeye özen gösterdik. İşte düğünün yani evliliğin ilk aşaması olan kız beğenme:

2.3.1 Kız Beğenme

“Aile, evlenme çağına gelmiş erkek evladı için önce kendi akrabaları arasından kız bulmaya çalışır. Uygun kızın akrabalar arasında bulunması iki taraf için de büyük kolaylık sağlar. Zîrâ evlenecek olanların birbirlerini daha önce görmüş olması, ailenin kızın huyundan suyundan haberdar bulunması gibi faktörler, birtakım zorlukları ortadan kaldırır. Akraba arasında uygun kız bulunmadığı takdirde ailenin ileri gelen kadınları, akrabalar dışında kız araştırmaya başlarlar. Bu hususta bazen tanıdıklardan da yardım beklenir.

Beğenme işinde kızın güzelliğinden çok ailenin asaletine önem verilir. Bu konuda gösterilen titizlik ileri derecededir. Nitekim oğluna kız arayan tarafın “biz kızı değil ailesini alıyoruz” demesi, bu titizlik hakkında fikir veren güzel bir örnektir. Uygun bir kızın varlığından haberdar olan aile kadınları, kızı görebilmek için çeşitli bahanelerle kızın evine girmeye çalışırlar. Mesela, yoldan geçerken susadıklarını bahane ederek bir tas su isterler. Bu vesileyle eve buyur edilen kadınlar kızı görmeye çalışırlar, özellikle görülmek istenen kız su vermesi arzu edilir. Böylece kızın konuşmasına, yürürken boyuna posuna, eteklerinin buruşuk olup olmadığına dikkat edilir. Etekleri buruşuk olan kızın, fazla dolaşmayan ve sürekli oturup çalışan biri sayıldığından, makbul ve ev kadınlığına layık olduğuna inanılır. Evden ayrılırken, teşekkür etmek bahanesiyle kız öpülmek istenir. Böylece, ağzının kokup kokmadığı öğrenilmiş olur. Bu hususta sözlü halk edebiyatımızda klişe olarak kullanılan

bazı deyimlerle, kızın beğenilip beğenilmediği dile getirilir. Kız beğenilirse “kaşla göz, kalmadı söz”, tereddüte düşüldüğü zaman “ağızla burun, kapıda durun”, beğenilmediği zaman ise “dişle dudak, yürüyün gidem” deyimleri Kerkük’te pek yaygındır.

Kızı daha fazla incelemek için bazen değişik zamanlarda da kızın evi ziyaret edilir. Özellikle sabahın erken saatlerinde kızın uykudan kalktığı zamanki halini görmek de ihmal edilmezdi. Bu arada kızın hamama gittiği öğrenilirse, erkek tarafından birkaç kadın hamama koşar, kızın vücudunda herhangi bir ârıza olup olmadığına bakar.”¹⁸

Eğer kız aranılan bütün vasıfları taşıyorsa beğenilir, oğlanın annesi oğlana müjdeyi verir ve kızı şu şekilde anlatır: “Oğlum, senin için bir kız buldum ki, dünyayı arasan bir eşini bulamazsın. Güzellikten güzellik, ahlâktan ahlâk. Boyu çınara, bilekleri hıyara, ağzının küçüklüğü bademe, saçlarının telleri ipeğe, gözleri ceylana, kaşları yeni doğmuş aya, yanakları pembe gonca güle, dudakları lâleye, dişleri inciye, burnu fındığa, gerdanı şişeye, yürüyüşü kaza benzer. Su içtiğinde su görünür. Göğsü üzerinde turuncular yerleşmiştir. Konuşanda bülbüller susar, bahçede çiçekler açar.”¹⁹

2.3.2. Kız İsteme

“Herhangi bir kız üzerinde karara varılmasından sonra, erkek tarafı kızı istemeye gider. Kadınlardan meydana gelen heyet, akşam üstü, erkek heyeti ise gece ziyarete ayrı ayrı gider. Kızı istemeye giden heyete Kerkük’te ve bazı Türk bölgelerinde “dilekçi”, bazı bölgelerde ise “elçi” adı verilir. Dilekçiliğe gelen kadınlar, kız evinin halkı ile biraz sohbet ettikten sonra konuya girer. “Bahçenizden bir gül koparmaya geldik” denilerek ziyaretin amacını açıklarlar. Oğlanın iyi ahlâkından ve sanatından söz edilir. Kız kendi akrabalarından veya başka aileden biri ile sözlü ise, veyahut ailenin yabancıya kız verme adeti yoksa “koyunumuz varsa, koçumuz da vardır” ifadesi ile bu istek reddedilir. Böyle bir

¹⁸ Suphi Saatçi, “Kerkük Folklorunda Düğün Geleneği” III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara. Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları. Cilt 4, 1987, Sy. 319-320

¹⁹Şâkir Sâbir. “Kerkük’ün Eski Toyları” Kardeşlik Dergisi, Yıl.1, Say.1, Mayıs 1961, Sy.44

durum söz konusu olmasa bile kız tarafı hemen evet cevabını vermez. Geceleyin erkek heyeti, kız evinin erkeklerini ziyaret ederek kızı isterler. Kız tarafı düşünmek için zaman ister. Bu sefer kız tarafı araştırmaya koyulur. Müsbet bir kanaate varılırsa erkek evine haber gönderilir.

2.3.3. Söz Kesme ve Nişan

Müsbet cevabı alan erkek tarafının kadınları, kız evini ziyarete gider ve iki taraf arasında pazarlığa oturulur. Söz konusu olan pazarlık yol ve kebin miktarının tespitidir. Yol, yani gelin tarafına verilen para, gelin için alınacak hediye, altın, elbise ve düğün giderleri için kullanılır. Gelin için ödenen yol parasından, ailenin herhangi bir miktar alması büyük ayıp sayılır. Kebin, yani nikâh için tespit edilen miktar, nikâh aktinde yazılan mihr-i müecceldir. Yol parası, bazen nişandan sonra verilirse de genellikle daha önce ödenir. Buna Kerkük'te "yol aparmağ" denir. Ayrıca kız evine "toyluğ" denilen pirinç, yağ, un, şeker, sebze, et ve tuz gibi gıda maddeleri gönderilir.

Erkek ile kız tarafının anlaşmasına söz kesme denilir. Ayrıntılar hakkında da mutabakata varıldıktan sonra nişan, kebin ve düğün için takvim yapılır. İlk olarak kız evine nişan için bir takım elbise, yüzük veya küpe ve pabuç gibi hediyeler gönderilir. Nişan töreni sadece kadın davetliler arasında yapılır. Nişan şirinliği yani şerbeti içilir. Böylece kız adaklanmış olur. Kızla oğlanın nişanlanmasından sonra düğüne kadar birbirlerini görmeleri mümkün değildir.

2.3.4. Kebin Kesilmesi (Nikâhın Kıyılması)

Kerkük yöresinde nikâh kıymaya kebin kesmek denilir. Genellikle nikâh, düğün tarihinden çok önce kıyılır. Nikâh aynı zamanda resmi sifata haiz kadı tarafından, kürekenin yani güveyin evinde kıyılır. Nikâh için bütün dost ve akrabalar davet edilir. Nişan, nikâh ve düğün için yapılan davet haberlerini "yenge" adı verilen kadın gerçekleştirir.

Kadı, önce gelinin bu evliliği kendi rızası ile kabul edip etmediğini öğrenir. Bir kapının arkasında kadınlarla bir arada bekleyen geline kadı, üç defa sorar. Gelinin yanında bulunan kadınlar, hemen cevap vermemesi için gelini uyarırlar. Gelin, son defa soran kadıya evet cevabını verince bu sefer kürekenin fikri sorulur. Erkek davetlilerle bir arada bulunan damat da “kabul ediyorum” deyince şerbetler içilir ve şeker dağıtılır. Törende hazır bulunan bir hoca da gelinin aktını okur. (İnna fetehna suresinden sonra fatiha verilir.)”²⁰

2.3.5. Hınna (kına)

“Yenge kadın, gelinin bütün komşularını ve arkadaşlarını kına törenine davet eder. Her konaktan bir kız geline sağdıç olur. Hınnalamak, gece vakti olur. Hınnalamak için şanslı iyi ve kocasının yanında rağbeti çok olan bir kadın seçilir. Hınna, bir tasın içinde yoğurulur. Gelin, bir güzgümlü ağaç iskemlenin üzerine oturur, yüzü kibleye doğru olur ve ayakları altına bir testi su konulur, bu da aydınlık demektir. Bir kişi gelinin başucunda Kur’an okur, okunan “İnne fetehna leke fethan mübine” suresidir. Kur’an okunduktan sonra, gelinin bir avucuna hınna, diğer avucuna şeker yahut mülebbes koyulur, bu şirinlik demektir. Gelin hınnalandıktan sonra, hınna kabı arkadaşlarına dolandırılır ve herkes parmağını hınnaya basar.”²¹ “Türküler söylenir, oyunlar oynanır. Böylece davetliler yavaş yavaş dağılarak, kına töreninin birinci bölümü bitmiş olur. Ertesi gün, yani düğünden bir gün önce gelin evinden güveyinin evine çeyiz götürme alayı yapılır. Çeyizlerin güveyinin evine taşınmasından sonra gelin, kız arkadaşlarını evine davet eder. Bütün kızlar geline sağdıçlık yaparlar. Geceyi kendi evinde kız arkadaşları ile birlikte geçiren gelin için bu unutulmaz bir gece olur. Ertesi gün gelinle birlikte bütün kızlar hamama giderler. Gelin hamamı da başlı başına bir şenlik sayılır. Gümüş veya kastem (ipek peştemal) giydirilen gelin, sıcaklık bölümüne girerken mumlar yakılır ve önde “natır” denilen kadın tellak teneke veya leğen çalarak oynar. Yine türküler söylenerek gelini sağdıç olan kızlar yıkar. Hamama gelenlerin

²⁰ Suphi Saatçi. “Kerkük Folklorunda Düğün Geleneği” III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt 4 , 1987, Sy.321

²¹ Şakir Sabir. “Kerkük’ün Eski Toyları” Kardeşlik Dergisi, Yıl.1, Sayı.1, Mayıs 1961, Sy.44

masrafları damat tarafından karşılanır, ayrıca her davetli kıza birer kalıp sabun dağıtılır. Hamamdan sonra kızlar gelini eve getirirler ve beraberce yemek yenir.”²²

2.3.6. Rakibler

“Eskiden düğün hazırlıkları sürerken damatla veya damadın ailesi ile düşmanlıkları olanlar da hiç boş durmazlarmış. Kız tarafı ile damat tarafının arasını açmaya çalışırlarmış. Bunlara “rakib” adı verilirmiş. Rakibler bazen iki tarafın kavga etmelerine bile sebep olurlarmış. Kızı isteyen oğlan, rakiblerin ettiği zulme karşı şu horyatları çağırırmış:

Hana bir gün
Hana meyhana bir gün
Rakibi dost kapsında
Bularam kana bir gün

Rakibi dal göreydim
Gününü zal göreydim
Dilden lâl, kulaktan ker
Ki gözün kör göreydim

Rakib derdiv beş olsun
Beş iken onbeş olsun
Döşegiv çakır diken
Yorganıv ateş olsun
Ekmegiv nar kabuğu
Dişleriv mumnan olsun
Düşesen yüce dağdan

²² Suphi Saatçi. “Kerkük Folklorunda Düğün Geleneği” III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt 4 , 1987, Sy.322

Boynuv hurdavhaş olsun”²³

2.3.7. Şedede Aparmağ (Çeyiz Götürme Alayı)

“Düğün gününden bir gün önce, gelin evinden kürekenin evine çeyiz götürme alayının yapıldığını söylemiştik. Bu geleneğe Kerkük’te “şedede aparmağ” denir. Güvey tarafı yanına hamallar alarak gelin evine gider. Çeyizin her parçasını bir hamal taşır ve böylece hamal sayısı ve çeyiz miktarının çokluğu açısından konu komşuya gösteriş yapılırdı.

Çeyiz götürmenin de kendine has yolu ve yordamı vardır. En önde rahle üzerinde pembe ipekle örtülü Kur’an-ı Kerim taşınır. Arkasından bir tepsi mum, güzgülü, elbiseler, yataklar vs. birbirini takip eder. Çeyiz alayını kadınlar da sevinç çığlıkları olan helheleler ile seyrederekler.

2.3.8. Toy (Düğün)

Düğün için Irak Türkleri istisnasız “toy” deyimini kullanır. Toy, gelin ve güveyin evinde ayrı ayrı icra edilir. Kadınlar gelin evinde, erkekler ise güveyin evinde düğün eğlencelerine katılırlar.

Düğün günü gelin, kadınlar tarafından süslenir. Düğünden bir veya iki gün önce de ücretle çalışan ve adlarına “üz (yüz) alan” denilen kadınlar tarafından gelinin yüzündeki tüyler alınır. Bu işlem ipeleme usulü ile yapılır. Kadınlar için eskiden “kirşan” ve “evlik” adı ile bilinen makyaj malzemeleri kullanılırdı. Kirşan, pudra; evlik, allık demektir. Gelin süslendikten sonra davetlilerin arasına çıkarılır ve bir iskemle üzerine oturtulur. Herkes tarafından seyredilen gelinin konuşması hoş karşılanmazdı.

²³ Şakir Sabir. “Kerkük’ün Eski Toyları” Kardeşlik Dergisi, Yıl.1, Sayı.1, Mayıs 1961, Sy.44

Gelin evindeki düğün geleneklerini eskiden, gayri müslim kadınlar yürütürlerdi. Bunların arasında “Toba” (Tövbe) adlı Musevi kadın öğrenebildiğimiz en eski temsilci sayılır. Tef çalarak geline manili öğütler veren bu kadın sanatçı, yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar yaşamıştır. Ayrıca “zurnapa” (balaban) çalmakla ünlü yine Musevi İlyahu, bu geleneğin anılmaya değer diğer bir temsilcisidir. Daha sonraları kadın kılığına girerek, türküler söyleyip oynayan ve halk arasında günümüze kadar “Zenne Muhittin” manasında “Çırçamıhav” deyiminin yaşamasına yol açan “Muhittin” adlı sanatçı ve bu ekolün son kuşağı sayılan “Bakıla” lakabı ile bilinen “Abdülbaki”, kadın düğünlerinin vazgeçilmez motifi sayılır. Müzik eşliğinde kızlar türküler söyleyerek gelinin önünde oynarlar. Toy eğlencelerinde bazen, zorla da olsa gelin oynatılır. Gelin oynarsa ucuzluk olur diye yaygın bir inanç da vardır.

Güveyin evinde ise, düğün eğlenceleri gündüzleri davul, zurna ve halaylarla başlar. Akşamları ise içkili sofralar kurulur, ud ve keman gibi klasik sazlar eşliğinde horyat ve türküler söylenir. Damat, düğün günü arkadaşları ve sağdıçları ile birlikte tıraş olur ve hamama gider. Beraberce yemek yendikten sonra düğün eğlencesine katılır. Düğün eğlencesinde, içkili meclisler kurmayan bazı düğün sahipleri ise, bunun yerine mevlüt okuturdu. Gelin ailesine mensup erkeklerin bu eğlencelere katılmaları geleneklere aykırıdır.”²⁴

2.3.9. Gelinin Giysisi

“Gelinin her iki eline yazma bağlanır, yüzüne al duvak ve başına defeli, sırmalı aba örtülür. Üzerine giydiği zubun, heft renk, telli, atlas, bursa, takke, kermesüt, petiye gibi türlerin birinden yapılır. Gömlek ile don mavi olur ve mavi gömleğin altına keten göynek giyilir. Başa tel kırma başlık, sırma ile işlenmiş kotazlı, saçaklı siyah puşi bağlanır.

²⁴ Suphi Saatçi. “Kerkük Folklorunda Düğün Geleneği” III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt 4, 1987, Sy.322-323

Fermane, kadın saltasıdır, üzerine tel kırılır ve göğse kadar ulaşır. Saku ise siyah çuhadandır ve topuğa kadar iner. Ayağa ya güllü sadepli potin ya da yarım taban kapaklı kundura giyilir.

2.3.10. Kürekenin (Damadın) Giysisi

Zubun, sırmalı salta, sırmalı çefye veya müşkü. Çefyenin püsküllü kotazları vardır ve rengi rumani ile siyahtır. Hemiyarı püsküllü sırmalı kurşak yahut 8-10 arşın uzunluğunda çift kurşak bele sarılır ve üzerine bir hançer yerleştirilir. Küreken, çiğnine kışın çuha aba, yazın sağrı veya siyah defeli aba alır. Çuha şalvar kışın giyilir. Ayakkabı, kırmızı yemeni veya Kerkük'te yapılan siyah yemeni ya da kunduradır. Gömlek ile tuman, billûri savuk bir kumaştan dikilir. Gömlek sekiz arşından, tuman dört arşından olur. Gömleğin yengeci uzun ve değerli olur, uzunluğu ise iki arşın veya daha fazla olur. Yazın ayağa iplik çorap, kışın ise siyah ve beyaz karıştırılarak işlenen nakışlı yün çorap giyilir.”²⁵

2.3.11. Gelin Alayı

Günümüzde motorlu taşıtlarla götürülen gelin alayı, eskiden at veya taht-ı revan ile götürülürdü. Gelinin bineceği atın boynuna “türme” denilen büyük ipek mendil, kuyruğuna da yazma bağlanırdı. Atın başı bir kişi, kuyruğu da başka bir kişi tarafından tutulurdu. Gelin iki kadın tarafından evden çıkarılır; bir iskemlenin üzerine bastırılarak ata bindirilirdi. Bazen atın üstünde “kevece” denilen küçük bir oda yapılır, gelin bunun içine oturtulurdu. Gelin ata bindirildikten sonra ilk çocuğu erkek olsun diye terkisine bir erkek çocuğu yerleştirildi. Ata iki yandan güvey ailesine mensup iki erkek eşlik ederdi. Güvey evine varan gelin, kayın pederinden armağan almadıkça attan inmezdi.

Gelin, koca evine bağlansın ve uyum sağlasın diye gelin evinden bir çivinin veya kazığın alınarak damadın evine çakılması çok yaygın bir gelenektir. İki taraftan tutulan gelin, güveyin evinin dış kapısından sağ ayağını atarak içeri girerdi. Bu sırada güvey,

²⁵ Şakir Sabir. “Kerkük’ün Eski Toyları” *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.1, Sayı.1, Mayıs 1961, Sy.44

sağdıçları ile birlikte evin damına çıkar, gelin avluya girince, yukarıdan madeni para ile karıştırılmış şeker, lokum, ceviz, badem, kuru üzüm gibi şeyleri gelinin başına saçarlardı. Bunlar çocuklar tarafından kapışılırdı. Bu esnada güveyin anası ve kızkardeşlerinin gelinin önünde oynamaları adettendir. Özellikle güveyin anası bir elinde ayna, diğerinde kevgir olmak üzere şu tekerleme eşliğinde oynardı:

Ev seniv eşik seniv (Ev senin eşik senin)

Dördeki beşik seniv (Büyük odadaki beşik senin)

Yatsıdan sonra yenge, gelini güveye teslim ederdi. Güvey, gerdeğe girdiği zaman perde önünde namaz kılardı. Gerdekten sonra dışarı çıkarak, arkadaşları ile tokalaşıp öpüştü. Bu arada kadınların helhele vermeleri evlenmenin gerçekleştiğine işaret sayılırdı.

Gerdeğe girildiği zaman birbirlerine üstünlük sağlamak için gelin ile güveyin birbirlerinin ayağına basmaya çalışmalarının eskiden mevcut olduğunu, ancak bu geleneğin günümüzde unutulduğunu burada belirtmek yerinde olur. Gerdek töreninden sonra gelinin bekâret sembolü olan ve adına “yüz aklığı” denilen kanlı bezin yenge tarafından gösterilmesi çok önemli bir gelenek sayılırdı.

2.3.12. Evlilik Sonrası ve Yeddi

Evliliğin birinci, ikinci ve üçüncü günleri gelin tarafı, damadın evine yemekler gönderirdi. Damat, sabahleyin ana ve babasının elini öpmeye gider, buna karşılık bazı hediyeler alırdı.

Düğünün yedinci günü, adına “yeddi” denilen hediye verilme günü yapılırdı. Akraba, dost, komşu ve tanıdıklar, hediye vermek üzere gelini ziyarete gelirlerdi. Yere bir seccade serilir, bir tarafa güveyin, diğer tarafa gelinin anası otururdu. Kimin ne verdiği

tespit edilir, para, altın, ev eşyası vb. hediyeler seccadenin üzerinden toplanarak geline teslim edilirdi.”²⁶

2.3.13. Ayak Açmak

“Eskiden gelin bir yılı doldurmayınca babasının konağına gitmezmiş. Bir yıl dolunca gelinin annesi ve babası damadın evine gelerek, damat ve kızlarını davet ederlermiş. Kız, babasının konağında 1-4 gün kaldıktan sonra kendi evine geri dönermiş.”²⁷

Konumuz düğün ve evlilik olduğundan, Kerkük bölgesindeki gelinle ilgili inançları da buraya dahil etmeği uygun gördük. Gelinle ilgili tespit edebildiğimiz inançlar şu şekildedir:

1. “Güvey, gelinle ilk defa görüşürken gelinin ayağına basmaya çalışır. Bunu becerebilirse geline karşı üstün olurmuş.
2. Gelin ilk defa odaya girerken sağ adımını atması istenirmiş, bunun uğur getireceğine inanılmış.
3. Gelini babası evinden çıkınca, eskiden atla şimdi ise araba ile şehirde gezdirmek âdet imiş. Hayırlı olsun diye gezmeye sağ taraftan başlanırmış.
4. Gelini babası evinden getirirken, güveyin annesi gelinin evine gitmezmiş.
5. Gelin gelirken bir kap un hazırlanır, gelinin sağ elini una batırırlarmış. Böylece gelinin hem uğurlu hem de itaatli olacağına inanılmış.
6. Gelin yeni evine gelirken hiç yalnız bırakılmazmış. Cinler kendisine el atmasın diye güvey gelene kadar yanında bir kişi otururmuş.
7. Gelin, babası evinden çıkarken gelinin yakınlarından olan bir çocuk “kapıcılık” denilen bir miktar parayı almadan gelinin çıkmasına izin vermezmiş.

²⁶ Suphi Saatçi. “Kerkük Folklorunda Düğün Geleneği” III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt 4, 1987, Sy.323-325

²⁷ Şakir Sabir. “Kerkük’ün Eski Toyları” **Kardaşlık Dergisi**, Yıl.1, Sayı.4, Ağustos 1961, Sy.44

8. Gelin süslenirken kızlar gelinin yanına sokulmaya çalışırlarmış. Gelin herhangi bir kıza çimdik atarsa, o kızın yakında evleneceğine inanılmış.

9. Yeni evi ve kocası istediği gibi olmayan gelin:

“Kız idim sultan idim, adaklandım budaklandım; gelin oldum melûl oldum, eşik kurdum zelul oldum” diyerek kendini avuturmuş.

10. Gelini süslemek, evlilik hayatında muvaffak olsun diye, eli hayırlı, çoluk çocuk sahibi bir kadına teklif edilirmiş.

11. Gelin geldikten sonra , gelini görmeye yeni doğum yapmış bir kadın gelirse gelini basmış olurmuş. Gelin basılırsa da çocuğu olmayacağına inanılmış.

12. Yeni evlenen gelinin evinde çocuk sünnet edilirse, gelin basılır ve çocuğu olmazmış; ancak gelin sünnet esnasında dama çıkarsa basılmaktan kurtulurmuş.

13. Eskiden gelin ata bindirildiğinde birisi atın kuyruğunu mendille sıkıca bağlar ve tutarmış. Eğer birisi atın kuyruğundan bir kıl koparır ve onu düğümlerse güveyi bağlamış olurmuş.

14. Gelin olacak kız yıkanırken, saçlarından dökülen teller toplanırmış. Eğer bu tellerden birisi, bir kimsenin eline geçerse ve onu sürmeyle karıştırıp, bir de cadıcıya muska yaptırırsa o zaman, güveyi hem bağlamış olur hem de karı koca, hayatlarının sonuna kadar birbirleriyle geçimsiz olurlarmış.

15. Güvey, gerdekten çıktıktan sonra sağdıçlarının yanına gider, onlarla beraber Dakuk'taki İmam Muhammet ve İmam Zeynel Abidin yatırlarına veya Bektâşi Tekkesi'ne giderek dualar ederler, karanlık oluncaya kadar orada kaldıktan sonra eve dönerlermiş.²⁸

16. Bazı Türkmen köylerinde toy gününün sabahı, arkadaşları damadı ayağından bir iple yüksek bir yere asarlar ve sopayla kendisine vururlarmış. Gelin ise bir miktar altın veya para göndererek damadı indirtirmiş.

17. Gelin geldiği vakit, karşısına ayna çıkarılması hayırlıymış.

18. Kebinlenen (nikâhlanan) kızın, saçının telleri yere düşmemeliymiş.

²⁸ Mehmet Hürşit Dakuklu. “Dakuk'ta Gelinle İlgili İnanma ve Âdetler”, Kardaşlık Dergisi, Yıl.7, Sayı.1-2, Mayıs-Haziran 1967, Sy.32

2.4. Sünnet Düğünü Törenleri

“Sünnet şenlikleri de düğünlerde olduğu gibi yedi gün yedi gece davullu zurnalı, tefli taraklı, halaylı cümbüşlü eğlenceden sonra sekizinci günün sabahı sünnet olacak çocukların başlarına etrafları maşallahlar, beşbirlikler, altınlar ve boncuklarla süslü fes ya da börkler giydirilirdi. Giyeceklerin renkli kadife kumaşlardan ya da ipekli ağır kumaşlardan olması şarttı. Çocukların sağ kollarına ipekten birer mendil bağlanırdı. Yine onlarla sünnet olacak, yoksul ve yetim çocuklara da düğün sahibi tarafından diktirilen yeni elbiseler giydirilirdi. Çocuklar bezetilmiş atlara bindirilerek, önlerinde davul zurna, atlı karınca, kılıç kalkan; arkalarında düğün sahibinin akrabaları ve dostları, komşuları toplanarak bir alay şeklinde memleketi dolaşırlardı. Alay, varlıklı dostlarının veya akrabalarının kapıları önünden geçerken, ev sahibi, haline göre bir top kumaşı, halaydaki bu işle görevli kimseye verirdi. Hemen verilen kumaşın türü ikramda bulunanın adı yazılırdı. Bu düğün sahibinin o eve karşı olan borç zimmetine geçirdi.

Sünnetin, pazartesi veya perşembe günlerinde yapılmasına dikkat edilirdi. Sünnet yapılırken akraba ve dostlarının hazır bulunmaları usuldendi. Bütün davetliler hazır bulunduktan sonra başlarında altın dikili feslerle veya börklerle sünnet çocukları gelip, konukların ellerini öperlerdi. Sünnetçiler gelirler, leğenler getirilir, küçük bir sini içinde usturalar ışıldardı. Davul daima çalınır, çocuklar yakalanıp sünnetçinin önüne getirilirlerdi. Salavatlar, tekbirler getirerek sünnetçi usturayı çalar, kestiği yere bir şeyler dökerdi. Daha sonra çocuk götürülüp bezekli yatağına yatırılırdı. Artık davetliler imkanları nisbetinde ustura sinisine paralar atarlardı. Toplanan o paralar, sünnetçinin olurdu.”²⁹

Yine Kerkük’ün bazı bölgelerinde yapılan, yukarıdaki törenden biraz farklı bir sünnet töreni de şu şekildedir:

²⁹Rejioğlu Abdülhakim Mustafa. “Sünnet Şenlikleri” *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.10, Sayı.3, Temmuz 1970, Sy.26

“Sünnet olacak çocuk ya da çocuklara yeni elbiseler giydirilir ve sünnetten önce çocuklar birlikte hamama götürülürmüş. Hamamdan çıkınca, meyter, keçiye giren, koyuna giren, pamuğa giren ve atlı karıncaya binenler eşliğinde konaklarına getirilirmiş. Konağa geldikten sonra çocukları berber sünnet edermiş. Bu berber, genellikle babanın berberi olurmuş. Çocuğu sünnet esnasında berberin halfesi tutarmış. Yere bir peştemal serilerek üstüne hediyeler atılmış. Bu hediyeler berberin olurmuş. Sünnet olan çocuk için de eve üç gün hediyeler getirilirmiş.

Çocuk büyüünceye kadar hamamcıya ve berbere para vermez, para çocuğun babasından alınırmiş.”³⁰

2.5. Yağmur Duaları

“İlkellerden başlayarak hemen bütün insanlık tarihinde yağmurun taşıdığı önem büyüktür. Gökten inen bereket sayesinde insanların daha çok mutlu olacaklarının bilinmesi, yağmura ve diğer gökyüzü olaylarına kutsal bir görüntü verilmesine yol açmıştır. Özellikle islamiyetin kabulünden önce ve sonra Türklerin yaşadıkları bölgelerde de bunun için çeşitli törenlerin yapılması, hatta komşu milletlerin kültürlerinden etkilenme veya onları etkileme dolayısıyla bir çok varyantın oluşması, yağmur duasının ve bununla ilgili törenlerin ne kadar geniş bir alana yayıldığını kolaylıkla ortaya koymaktadır.”³¹

Yağmur duası ve bununla ilgili yapılan törenler oldukça çeşitlidir. Bazıları islamiyetin kabulünden sonra dinin etkisi ile dua şeklinde olmuş; bazıları ise islamiyetten önceki inançların devamı olarak çeşitli tören ve oyunlar şeklinde devam edegelmiştir. Biz bu bölümde her ikisinden de örnekler verdik.

³⁰ **Kardaşlık Dergisi**, Yıl.2, Sayı.8, Aralık 1962, Sy.44

³¹ Nevzat Gözaydın. “Dağistan, İran ve Türkiye’de Yağmur Duasındaki Bazı Ortak Motifler Üzerine” **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt 4, 1987, Sy.165

1. “İmam Zeynel Abidin Köyü’nde yağmurların yağması geciktiği zaman köylüler, aralarından bir genci seçip, gence ak bezden yapılmış yarıya kadar bir donu giydirip boynuna da çingirak asarlarmış. Gencin yüzünü kazan isiyle boyarlar; yünden sakal ve bıyık yaparlarmış. Bu gence “köse geldi” adı verilirmiş. Başka bir genç de kadın kılığına sokularak, buna da “gelin” denilirmiş. Köyün sokak ve mahallelerini dolaşırken halk geline, şaka kabilinden sarkıntılık ve sürtüklük yaparlarmış. Köse geldi, gelini halktan muhafaza etmeğe çalışır, etrafında döner, kimsenin el atmasına izin vermezmiş. Üçüncü bir kimse ise üzerinde un toplamak için hazırlanan heybeli bir eşeği yedekler, başka birisi de elinde büyükçe bir tokmakla kapıları dövmeye çalışırmış. Bunların arkasında da bütün köy halkı yürür, evlerin kapısında durarak, un isterlermiş. Damlar üzerinde duran çocuk ve kadınlar ise alayın üzerine su serperlermiş. Alaydakiler, ikidebir şöyle söylerlermiş:

Allah bir yağış eyle
 Dam duvarı yaş eyle
 Ağam burdan geçende
 Kundurasın yaş eyle

Un vermeyi geciktiren bazı evlerin kapısının önünde “Veren hatun olsun, vermeyen katır olsun” diye bağırılırmış. Veya hep bir ağızdan yüksek sesle:

Dura dura yoruldum
 Tütünüzden boğuldum
 Açın ambar ağzını
 Verin yağış payını

diye bağırılırmış. Böylece köyde bulunan bütün evlerden bağış toplandıktan sonra arık başında toplanırlar, birbirlerini suya atmaya çalışırlarmış. Kaçabilen kurtulur, kaçamayan suya atılırmış. Bu olaylar akşam namazından sonra olurmuş. Ertesi gün sabah toplanan unun bir bölümünü birkaç eve vererek ekmek yaptırırlarmış. Geri kalan un satılır, bir koyun

alınırmiş. Köyün “harman düzü” denilen açık yerinde bir yandan kadınlar tarafından yemek hazırlanır, öteyandan da halk tarafından namaz kılınırmiş. Namazdan sonra Allah’a dualar edilirmiş.”³²

2. “Yağmur vakti geldiği halde yağmur yağmazsa ve kış biraz kurak geçerse yağmur duasına çıkılırdı. Memleket halkı, önlerinde müftüleri, hatipleri ve diğer din adamları; onların önünde def çalanlarla bayrak açanlar; bunların da önünde medrese çömezleri, tekbir getirip dualar okuya okuya büyük bir kabile halinde şehrin dışına çıkılır, çayın kenarında bir su üzerinde oturulurdu. Ufacık taşlar üzerine Kur’an-ı Kerim’den çeşitli ayetler okunup üflendikten sonra, o taşlar suya atılırdı. Dua sonunda ya da dua esnasında, müftü, hatip veya din adamlarından biri gafil avlanarak suya atılırdı. Ayrıca da “köse geldi”ye çıkılırdı. Şehrin fakir fukara kimseleri, ellerinde defler, bayraklar, tuhaf kılıklara girmiş iki üç kişiyle birlikte meydana gelirdi. Meydana gelen bu kabile kapı kapı dolaşarak dualar ederler, türküler söylerlerdi. Tuhaf kılıklarda olanların boyunlarına, bacaklarına çanlar takılırdı. Bu kabiledekiler gezerlerken türlü türlü şaklabanlıklar yaparlardı. Gezinin amacı hem yağmur için dua etmek hem de yemek pişirmeye yararlı erzak toplamaktı. Her bir kapının önüne geldiklerinde, o evden kendilerine yağ, tuz, un, bulgur gibi şeyler verilir ve üzerlerine su dökülürdü. Toplanan erzakla kırdaki yemekler pişirirler, birlikte yerlerdi.

Bazı yıllar yağışlar o derece fazla ve aralıksız yağardı ki, ziraate zararlı olurdu. Dam, duvar kalmazdı. Bu yağmurların durdurulması için de çok tuhaf ve garip bir inanç vardı. Şehirdeki kırk kel başının adları mürekkeple ayrı ayrı kırk kâğıda yazılır, ve bu kâğıtlar Kadı Bağı’ndaki çınar ağacının yüksekçe bir yerine asılırdı. Yağan yağmurlar, bu kâğıtlara vurup yazılan yazıların mürekkepleri dağılırsa yağmurun duracağına inanılırdı. Meselenin enteresan tarafı burada değil, şehirde kel başlı bulmak çok zor olurdu. Bulunsa bile ikna etmek zor olurdu. Çoğu kez bulunamazdı; ancak diğer köylerden telâfi edilirdi. Bundan başka yine yağmuru durdurabilmek için bazı köylerde yemek pişirmek için

³² Mehmet Hürşit Dakuklu. “İmam Zeynel Abidin Köyü’nde Yağmur Kesilince” *Kardaşlık Dergisi* , Yıl.10, Sayı.1-2, Mayıs-Haziran 1970, Sy.36

yapılan üç ayaklı (saç ayak) âlet tersine çevrilirdi. Yani üç ayağı yukarı çevrilirdi. Böylece yağmurların birdenbire duracağına inanılırdı.”³³

3. “Yağmur duasına çıkmak üzere, en az bir gün öncesinden belirlenen yerde sadece erkekler toplanır. Bu yer genellikle ırmak veya nehir kıyısı olur. Sabah namazından sonra imam öncülüğünde varılan bu yerde önce vaaz verilir; Cenâb-ı Allah’a halkın haline acıması ve yağmur yağdırması için uzun uzun dualar edilir. Zîrâ inanışa göre yağmurun kesilmesi, yeryüzünde işlenen günahlara karşı bir uyarı olduğu şeklinde telakki edilir. Dualardan sonra yağmur namazına durulur. Tören yerinde kesilen kurban etlerinden öğle yemeği hazırlanır. Yemekten sonra öğle namazı kılınır ve tekrar dualar edilerek tören sona erer.”³⁴

4. “Bir atıcıdan yağ ile tokmak getirtilirmiş. Bir kadın çölde oturup tokmağı kibleye karşı tutar ve çalmaya başlarmış. Etrafında duran diğer kadınlarla birlikte mâni çağırırlarmış.”³⁵

5. “Sabah namazından hemen sonra köyün bütün evlerinde koyunlar kuzularından, inekler buzağularından ayrılır, akşama kadar kuzu ve buzağılara süt verilmezmiş. Ayrıca çocuklar da sütsüz bırakılmış. Sütsüz kalan çocuklar ağlaşır, kuzu ve buzağular da meleşirlermiş. Akşamüstü bazı kadınlar yüzlerine kazan isinden siyahlar sürerler ve çocuklarını yanlarına alıp erkekleriyle birlikte çöle çıkıp kibleye karşı duada bulunurlarmış.”³⁶

6. “Bin kadar çimtaş toplanır, taşlar iyice yıkandıktan sonra her taşın üzerine bir Kur’an ayeti okunur ve taşlar torbaya doldurulurmuş. Sonra bir arık kenarına kazık çakılır, torba bu kazığa bağlanır ve suya doğru sallandırılmış. İnanca göre bu yapıldıktan sonra

³³ Rejioğlu Abdülhakim Mustafa. “Yağmur Duası” **Kardaşlık Dergisi**, Yıl.10, Sayı.3, Temmuz 1970, sy.27

³⁴ Ümit Tokatlı. “Kerkük’te Yağmur Duası”, **Milli Folklor**, Ankara, Cilt.3, Yıl.5, Sayı.17, 1993 Bahar. sy.28

³⁵ **Kardaşlık Dergisi**, Yıl.2, Sayı.1, Mayıs 1962, sy.52

³⁶ **Kardaşlık Dergisi**, Yıl.2, Sayı.1, Mayıs 1962, sy.52

mutlaka yağmur yağarmış. Eğer yağmur haddinden fazla yağarsa taş torbası mutlaka sudan çıkarılmalıymış, yoksa fırtına ve sel olurmuş.”³⁷

7. “Hiç su taşıma alışkanlığı olmayan bir kadın cuma ezanı okunurken arıktan bir şerbe (testi) su götürüp kibleye karşı olan bir merzipten (oluk) dökermiş. Böylece yağmur yağacağına inanılırmış.”³⁸

8. “Köyün ileri gelen ve cesaretli kadınları toplanır, yüzden fazla olurlarmış. Ellerindeki kaba ağaçlarla diğer bir köye gidip o köyün inek sürüsünü sürerek, köyelerine doğru götürürlermiş. Köye haber gelince o köyün de kadınları ellerinde ağaç karşılarına çıkar ve iki taraf çarpıştırmış. İlk köyün kadınları inekleri kurtarıp kavgaya devam ederlermiş. Mağlup olan taraf kusurlu görülür ve ayıplanırmış. İnekler köye dönünce en iyisi seçilip kesilir, mahallede bir oluk altında pişirilir ve köyün tamamı ineğin yahnısından yermiş. Sonra pişirilen ineğin parası köylüler arasından toplanır ve başka bir inek alınarak sürüye katılırmış. İnanca göre ineği pişiren ateşin külünü aynı gece mutlaka yağmur yağarak temizlermiş.”³⁹

³⁷ **Kardaşlık Dergisi**, Yıl.2, Sayı.4, Ağustos 1962, sy.46

³⁸ **Kardaşlık Dergisi**, Yıl.2, Sayı.3, Temmuz 1962, sy.44

³⁹ **Kardaşlık Dergisi**, Yıl.2, Sayı.3, Temmuz 1962, sy.44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HALK HEKİMLİĞİ

Bu bölümde halkın bazı rahatsızlıklarını ilaç kullanmadan inançları vasıtasıyla nasıl çözmeye çalıştıklarından örnekler verdik.

1. Gözde “et dirseği”⁴⁰ çıkınca uzak bir komşunun kapısı çalınıp “dirsek” denilir ve evsahibi duymadan koşulursa hasta şifasını bulurmuş.

2. Çocuğun boğazı ağrıdığıında aşure hersesi yapmak için kullanılan bir ağaç kaşığı kazan karasına sürerek o karayı çocuğun boğazına sürerlermiş. Böylece çocuğun tedavi olacağına inanılmış.

3. Değirmen kapısının ardında bir saksı parçası içinde bulunan “is”ten hasta çocuğun alınına ve ağzı içerisine sürülüp değirmen sahibine de bir miktar para verilmiş. Böylece hasta çocuğun iyileşeceğine inanılmış. Eğer dönüşte başka bir çocuğa rastlanırsa o çocuğu da annesi aynı değirmene tedavi için götürmeliymiş. Eğer götürmezse o çocuk da hasta olurmuş.

4. Çocuk bir insandan veya herhangi bir şeyden korkmuş ise gün sarıda (gün batarken) üst üste üç akşam bir miktar kömür közü yakılır ve bir kaba bırakılır, üzerine de biraz üzerlik serpilirmiş. Anne çocuğu kucağına alarak üç defa ateşin üzerinden geçirirmiş. Bu esnada birkaç adım uzakta duran bir başkası “ne yapıyorsun?” diye sorarmış. Mesela çocuğun adı Ahmet ise anne “Ahmet’in korkuluğunu çıkartıyorum” dermiş. Bunu üç defa tekrar ettikten sonra ateş çocuğa bir daha gösterilmeden sokağa dökülürmüş.

5. Eskiden malarya (sıtma) hastalığına tutulan birisinin bir yakını gün battıktan az sonra iki evli olan birisinin kapısı önünde durarak “İki avratlı kır atlı, gece sıtmasının

⁴⁰ Halk arasında “iddirse veya ittirse” olarak da bilinir. Gözkapağında çıkan bir et çıkıntısıdır.

dermanı nedir?" diye bağırmış. İki avratlı kapıya çıkıp aklına gelen bir yiyecek ismi söylemiş. Eğer hastaya o yiyecekten verilirse hasta iyileşmiş.

6. Tavşan kuyruğu, uykusuz çocuğun başına bağlanır yahut yastığı altına bırakılırsa çocuk iyi uyurmuş.

7. Süt çokluğu yüzünden ağrı duyan kadının memesine Şat Köprüsü üstünden geçen bir kadın el sürerse kadının ağrısı geçermiş.

8. Zamanında yürüyemeyen çocuğun iki ayağı birbirine bağlanarak eteğini bir miktar koz (ceviz), üzüm ve çerez doldurulur, cuma namazı sırasında bir caminin kapısı önüne oturtulmuş. Camiden çıkan birisi çocuğun ayağını çözer, çerez ve üzümü oradakilere dağıtırmış. Böylece çocuk yürümeye başlamış.

9. Yazın soğuk alan yahut sürgün (ishal) hastalığına tutulanlar akşamleyin erik ezdirir, ayazda ay ışığında bırakarak sabahleyin içerse iyi olurlarmış.

10. "Altinköprü ilçesinde bulunan dört kapılı Öksürme Kayası'nın etrafında her zaman kamış ağaçları bulunurmuş. Her kim öksürüğe yakalanırsa dört kapılı Öksürme Kayası'nı ziyaret ettirilirmiş. Hasta, kayanın etrafında dolaştırılırmış. Sonra bir parça kamışı boncuk gibi halka halka kestirirler, ipliğe dizerler ve hastanın boynuna asarlarmış. Böylece öksürük hemen dururmuş."⁴¹

⁴¹ Kardeşlik Dergisi, Yıl.12, Sayı.12, Nisan 1973, sy.27

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KERKÜK MUTFAĞINDAN ÖRNEKLER

Bir toplumun yemek kültürü, o toplumun yaşadığı coğrafyası, iklimi, yaşayış biçimi, gelenek görenek ve inançlarından etkilenerek oluşur ve gelişir. Bundan dolayı, bir milletin yemekleri incelendiğinde, bu yemeklerde o milletin birçok kültürel unsurlarının saklı olduğu görülür. Bu da halkbilimciler açısından o bölge için oldukça önemli bir kaynaktır. Bu özellikler Kerkük Türklerinin yemeklerinde de yoğun bir şekilde görülmektedir.

“İrak Türkleri, Türkiye Cumhuriyeti hudutları dışında kaldıkları 1918 tarihinden sonra da yoğun bir Arap kültürü ve baskısına maruz kalmalarına rağmen, bünyelerine iyice sindirdikleri Türklük şuurunu kaybetmemiş ve bugün pekçok Türkün unuttuğu Türk örf ve âdetlerine sıkı sıkıya bağlı kalarak onu yaşatmaya muvaffak olmuşlardır. Hatta azınlık olmalarına rağmen Arap kültürünü, az da olsa, Türk kültürünün tesiri altında bırakabilmişlerdir. Bunun en açık örneğini yemek kültüründe görmekteyiz. Örneğin; imambayıldı, suböreği, mıhlama, burma, dondurma, kavurma, taskebabi, dolma gibi yiyecekleri Arap yemek kitaplarında orjinal Türkçe adlarıyla görmek mümkündür.”⁴²

Biz çalışmamızın bu kısmında, yemek bakımından oldukça zengin olan Kerkük’ün bazı ünlü yemeklerini gruplandırıp, her grubun içerisinde önemli bulduğumuz bazılarını açıkladık:

4.1. Yarpağlar-Dolmalar

“Kerkük’te dolmaların yaygın adı “yarpağ”, “yarpah”tır. Çok sevilen bu yemeğin çeşitleri de şunlardır:

a) Karışık dolma, Kerkük yarpağı, Kerkük dolması

⁴² Ziyat Akkoyunlu. “Kerkük Yemeklerinden Örnekler”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt.5, 1987, sy.7

- b) Mev (sarma) yarpağı, mev dolması, yarpağ dolması
- c) Sulu dolma
- ç) Pencer (ebegömece) dolması
- d) Rehen (reyhan) dolması
- e) Mumbar dolması
- f) Zılk (pazı) dolması
- g) Lahana dolması

4.1.1 Karışık Dolma

Elle kıyılmış et ile bir miktar kuyruk yağı, yıkanmış pirinç, ince kıyılmış sarmısak, dereotu, Kerkük baharatı⁴³ ve köriden⁴⁴ bir iç hazırlanır. Diğer taraftan kabak, patlıcan ve dolmalık biberle, birkaç tane düzgün domatesin üst kısmı kapak şeklinde kesilerek, içi oyulur. İki veya üç düzgün kuru soğanın baş kısmı kesilerek cücüğüne kadar, boyuna yarıılır. Cücükten başlamak suretiyle bu soğanların içi kat kat çıkarılır. Dolmaları doldurmaya başlamadan önce, bir miktar yağ eritilerek yarısı hazırlanmış olan “iç”e, diğer yarısı da dolmanın pişeceği tencereye konur. Kabak, patlıcan, biber, domates ve soğanın katları, hazırlanan “iç”le doldurularak üst üste tencereye yerleştirilir. Bunların üstlerine de aynı “iç”le sarılmış asmalardan bir sıra dizilir. Daha sonra, dolmanın dağılmasını önlemek için “yarpağ daşı”⁴⁵ yerleştirilir. Taşların seviyesine çıkacak kadar sıcak su konduktan sonra altı yakılır. Su fokur fokur kaynamaya başlayınca, bir miktar limon tuzu ilave edilip bir müddet daha kaynatılır. Dolmanın suyu alınır ve uzun bir müddet hafif ateşte demlenmeye bırakılır.

⁴³ On çeşit baharat ihtiva eden bu terkip, Kerkük yemeklerinin baharat gerektiren bütün yemeklerinde kullanılır. Kerkük baharatını meydana getiren baharatlar şunlardır: 50’şer gram cözbava (Hindistan cevizi), karabiber, kababiyye (yenibahar), tarçın, ırkhel (havlucan) ile 20’şer gram zencefil, hel (kaktile), daras (dârifilfil), karanfil ve gül kurusu.

⁴⁴ Bir Hint baharat çeşidi.

⁴⁵ Yarpağ daşı; dolma ve sarmaların dağılmasını önlemek için kullanılan çay tabağı büyüklüğünde yassı taşlardır.

4.2 Pilavlar

Kerkük'te yapılan pilav çeşitleri şunlardır:

- a) Sade pirinç pilavı
- b) Yerköklü (havuçlu) pilav
- c) Perde pilav
- ç) Pekleli (baklalı) pilav
- d) Kırmızı pilav
- e) Burgul (bulgur) pilavı
- f) İçli pilav
- g) Karaharman pilavı
- h) Biryani
- ı) Keşkek pilavı

4.2.1 Karaharman pilavı

Karaharman'ı elde etmek için buğday başakları alevli ateşte yakılır, açık havada birkaç gün bekletilir. Buğday taneleri iyice kuruduktan sonra da bulgur iriliğinde öğütülür. Buğday taneleri daha yeşilken yakıldığından, yemek yapıldıktan sonra da renklerini kaybetmezler. "Ferik" adı ile de bilinen karaharman pilavı aynen bulgur gibi pişirilir.

4.3 Doğramalar-Teşribler-Tiritler

Bu yemek türü Irak Türkleri tarafından çok sevilir. Bol sulu olan bu yemekler, geniş ve derin tabaklara, ufak parçalar halinde doğranmış tandır ekmeği üzerine boşaltılarak yenir. Irak Türkleri arasında bilinen doğramalar şunlardır:

- a) Kelleküpe, kellepaça
- b) Sulu kebab

- c) Bamyaya teşribi
- ç) Pekle (bakla) teşribi
- d) Burgul teşribi
- e) Karaharman teşribi
- f) Tavıh teşribi
- g) Beyaz teşrib
- h) Kifte turşu (içli köftelerde kullanılan aş)
- I) Kurban aşu (ciğer yahnisi)

4.3.1 Sulu kebab

Yıkayıp temizlenen et, tuz ve yağla birlikte, salacağı su ile pişmeye bırakılır. Suyunu çeken ete bir kaşık sarıkök (safran, zerde) ilave edilir, bir iki defa karıştırıldıktan sonra da bol sıcak suda haşlanır. Derin tabaklara doğranmış tandır ekmeği, yemeğin suyu ile ıslatılır, üzerine etler dizilir. Diğer taraftan hazırlanmış olan sarmısaklı yoğurt yemeğin üzerine boca edilip yenir. (Isteğe göre, yemeğin eti servisten önce kızgın yağda kızartılabilir)

4.4 Izgara ve Kebaplar

Kerkük'te ızgara ve kebab çeşitleri çoktur. Bunların çoğu Türkiye'de de bilinmektedir. Kerkük'te yapılan ızgara ve kebabların bazıları şunlardır:

- a) Zilbiye
- b) Şifte (ızgara köfte)
- c) Segif
- ç) Sinide balığ
- d) Közde balığ
- e) Hamurda balığ

- f) amurda balığ
- g) Tikke (şiş)
- ę) Sac kebabı
- h) Kavurma
- i) Bastırma

4.4.1 Zilbiye

Kıyma, soğan, tuz, Kerkük baharatı, maya ve bol undan bir hamur yapılır. Hamur kabardıktan sonra, el büyüklüğünde köfteler haline getirerek, kızgın yağda kızartılır. Daha çok kahvaltılık olarak, çayla birlikte servis yapılır.

4.5 İçli Kifteler (Köfteler)

Irak Türkleri arasında yaygın olan içli köfte çeşitleri şunlardır:

- a) Pirinç kiftesi (yahudi kiftesi, şembe kiftesi, çift kiftesi)
- b) Burgul (bulgur) kiftesi
- c) Musul kiftesi
- ç) Helep kiftesi, hanımbudu, kadımbudu, gelinbudu
- d) Patata (patates) kiftesi
- e) Fırın kiftesi

4.5.1 Pirinç kiftesi (yahudi kiftesi, şembe kiftesi, çift kiftesi)

Bu yemek, bir aş bir de köfte olmak üzere iki işlemde meydana gelir.

Aş; kemikli kuzu etine yağ ve tuz ilave edilerek, suyunu çekinceye kadar pişirilir. Üzerine sulandırılmış salça konup, bir iki defa karıştırıldıktan sonra, kıyılmış mevsimlik bir

sebze (kabak, patlıcan, şalgam, pazı, ıspanak) ile sıcak su ilave edilir. Pişmeye yakın, içine “göz”⁴⁶ olarak ıslatılmış pirinç, ekşilik için de bir iki tane limon tuzu atılır. Yemek pişince yemeğin suyu ile dövülmüş sarmısaktan sos hazırlanır.

4.5.2 İçli köfte

Yıkanıp kurutulmuş pirinçle, aynı miktarda kuşbaşı dana eti havan veya dibekte birlikte dövülüp, köftenin dışı hazırlanır. Diğer taraftan koyun eti ile biraz kuyruk yağı elle kıyılır. Buna, kıyılmış soğan, Kerkük baharatı, biraz da karabiber ilave edilerek, çığden bir “iç” hazırlanır. Köfteler, diğer içli köftelerde olduğu gibi hazırlandıktan sonra aşın içine atılır. Tencerenin kapağı kapatılmadan yarım saat pişirilen köfteler bir tabağa alınır. Tandır ekmeği ile hazırlanan doğramanın üzerine, aş ile sos dökülür. Köftelerle beraber yenir.

4.6 Durular-Margalar (Sebzeli Etli Yemekler)

Durular, Kerkük’te sade değil, mutlaka pirinç pilavının yanında yenir. Duru çeşitleri şunlardır:

- a) Bamya
- b) Patata (patates)
- c) Taze ve kuru fasulye
- ç) Pekle (bakla)
- d) Lobyas (börülce)
- e) Kabak
- f) Şıhmahşi (karnıyarık)
- g) Latike (kurutulmuş kaysı yemeği)
- ğ) Badıncan (patlıcan)

⁴⁶ Göz: Sulu yemeklerin koyulaşmasını sağlamak amacıyla içine atılan bir avuç pirinç, bulgur veya yarmaya verilen addır.

- h) Balkabağı
- ı) Soğan aşısı
- l) Kenger
- j) Ayı kiftesi

Kerkük'te durular, ufak tefek farklarla, Türkiye'de pişirilen sebzeli yemeklere benzerler. Bu farklılıklar daha fazla soğanla ilgilidir. Türkiye'deki sebzeli yemeklerin hemen hemen hepsine soğan konmasına karşın, Kerkük'te yukarıda saydığımız yemeklerden sadece son üçüne soğan konur. Latike ile balkabağı durularına şeker; kabak durusuna da sarmısak konur.

4.7 Pratik Yemekler

Kerkük yemeklerinin çoğu zahmetli olmasına rağmen, kolayca hazırlanabilen pratik yemekler de vardır. Bu yemekler şunlardır:

Zılık (pazı) kavurması, pencer (ebegömece) kavurması, ıspanah (ıspanak) kavurması, perpine (semizotu) kavurması, nohut kaynatması (haşlaması), kuru pekle kaynatması, kuru lobyaya kaynatması, sormaca, mishaki, kenger kızartması, mihleme, dombalan (keme) çeşitleri, keşşam (tarhana) aşısı, kervan aşısı, yahni, cırbıl (cılbr), bulamaç, nenem aşısı, nerpine aşısı, yoğurt aşısı, termiye, erik ezmesi, cızlağ.

4.7.1 Keşşam (tarhana)

Keşşam, yazın bulgurlarla "torak"⁴⁷ karıştırılarak bir hamur yapılır. Bu hamur ufak bezelere ayrılır. Bezeler kurutulmuş incir şeklinde yassıtılır ve güneşte iyice kuruduktan sonra kışa saklanır.

⁴⁷ Torak: süzme koyun yoğurdu.

Keşşam aşını yapmak için, keşşamlar birkaç saat suda bekletildikten sonra su ile birlikte tencereye konur. Devamlı karıştırılarak, boza kıvamına gelinceye kadar pişirilir. Diğer taraftan, dövülmüş sarımsakla kırmızı biber yağda kavrulur. Tandır ekmeği doğramasına önce keşşam aş, daha sonra da sarmısaklı kızgın yağ dökülerek yenir.

4. 8 Ekmekler

Irak Türkleri arasında bilinen ekmeğin çeşitleri şunlardır:

Tendür (tandır) ekmeği, kündüçlü (susamlı) ekmeğin, etli ekmeğin, yağlı ekmeğin (dökmec), cızlağlı ekmeğin, hinne, mada, moda ekmeği, lavaşa, yuhha, nazkanan, sammun, bazar ekmeği.

4.8.1 Tendür ekmeği

Mayalı, kepekli undan bir hamur hazırlanır. Kabarması için sıkı sıkıya sarılan hamur, birkaç saat bekletilir. “Künde”lere⁴⁸ ayrılan hamur, Kerkük evlerinden eksik olmayan tandırın yanındaki tezgahlara sıralanır. Daha sonra, bu kündeler pide şekline getirilir ve tandırda pişirilir.

Bir haftadan fazla bayatlamadan saklanabilen bu ekmeğin, daha çok teşriblerle doğramalı yemeklerde kullanılır.

4. 9 Turşular

Türkiye’de kurulan turşuların hemen hemen hepsi Irak Türkleri tarafından bilinir. Buna ilaveten, Kerkük’te çok sevilen iki turşu daha vardır. Bunlar, “şalgam turşusu” ve “sazik” adı verilen turşulardır.

⁴⁸ Künde: Beze

4.9.1 Şalgam Turşusu

Temizlenen şalgam, kara havuç ve üçkündür (pancar) doğranıp bir küpe konur. Şalgamlardan bir kaç tanesinin, saplarının yeşil olan dip kısmı havanda dövülerek, bir dilim ekmekle beraber temiz bir beze sarılır. Bu bez de küpe yerleştirildikten sonra, bol tuzlu su ilave edilir ve küpün ağzı sıkıca kapatılır. Yaklaşık bir ay sonra bu turşu yenir hale gelir.

4.9.2 Sâzik

Şalgam, bir miktar yaprağı ile birlikte ufak parçalar halinde kıyılır. Üzerine yarma, tuz ve su ilave edilip dört beş gün beklendikten sonra yenir.

4. 10 Tathlar

Kerkük'te yapılan tathların çoğu Türkiye'de de bilindiği için, bütün tathlardan bahsetmeyeceğiz. Bunlardan Türkiye'de bilinmeyen veya az bilindiğini tahmin ettiğimiz tathlar üzerinde duracağız.

Külçe ve dırnahlı, köpme, zellabiye, kırmızı helva, beyaz helva, tahin helvası, pendir (peynir) helvası, kündüç (susam) helvası, hurma helvası, şalgam kaynatması, şurup.”⁴⁹

4.10.1 Köpme

“Köpme Ramazan ayına mahsus bir tatlı çeşididir. Bir kaba maya, yumurta, biraz tuz ve şeker konarak iyice çırpılır. İçine boza kıvamına gelinceye kadar esmer un ilave edilerek bir kaç saat mayalanmaya bırakılır. Mayalanan hamur avuçla sıkılıp kaşıkla

⁴⁹ Ziyat Akkoyunlu. “Kerkük Yemeklerinden Örnekler”, III.Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt.5, 1987, sy.18

alınarak bol kızgın yağda kızartılır. Kızartılmış köpmeler, daha önceden hazırlanmış olan şuruba atılır. Köpmeler yeterli şurubu emdikten sonra şuruptan çıkartılır.

Köpmelerin kıtır kıtır olması istenirse, yağa atıldıktan hemen sonra yağdan alınıp tabakta bekletilir. Daha sonra hepsi birden tekrar yağa atılarak kızartılır.”⁵⁰

4. 11 Tören Yemekleri

“Irak Türkleri bazı törenlerde özel yemekler yaparlar. Bu törenler şunlardır: Arafat, bayram, hicri yılbaşı, aşûre, düğün, yas, mevlit, zekeriya.

4.11.1 Hâlim Aşı, Herise-Aşûre

Bir gün önceden ıslatılan buğday “döğme”⁵¹ su ile birlikte tencereye konup tahta kaşıkla tamamen açılıncaya kadar karıştırılarak pişirilir. İçine parça et ile bir kaç tane kabuklu badem atıldıktan sonra etin pişmesi beklenir. Yemek, tabaklara alınarak üzerine şeker ile kızgın yağ ve tarçın ilave edilerek yenir. Kabuklu bademler, temizlendikten sonra para keselerine veya kâselere atılır. Bu şekilde bademlerin bereket getireceğine inanılır.”⁵²

⁵⁰ Ziyat Akkoyunlu. Kerkük Mutfağı, (Basılmamış eser)

⁵¹ Aşurelik buğday

⁵² Ziyat Akkoyunlu. “Kerkük Yemeklerinden Örnekler”, III.Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt.5, 1987, sy.18

BEŞİNCİ BÖLÜM: MASALLAR

“Masal, şiir dünyası gibi bir hülya âlemidir. Masal dünyasında herşey, kıyas ve mantık ölçüsünün dışında ve zengin bir muhayyilenin istediği şekilde geçer. Masalın, kendine mahsus bir başlangıcı ve sonucu vardır. İçerisinde mübalağalı söz ve cümleler bulunur. Masalları daha heyecanlı ve enteresan kılmak için masallara, “evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal iken, pire bakkal iken, sıçan berber iken” veya “harattan horattan, yakası karpuz kabuğundan, düğmeleri turptan” gibi mübalağalı, komik ve kulağa hoş gelen sözlerle ya da “var imiş yoh imiş, yalan gerçehten çoh imiş, yalanı doldurdular çuvala dayadılar duvara, gerçeği de koydular meydan başına” gibi hem ahenkli hem de yalanla gerçeği mukayese edip gerçeğin üstünlüğünü savunan öğüt verici kalıplaşmış sözlerle başlanır.

Masalın ortasında yüksek hayal hüküm sürer. Ağaçlar, kuşlar, hayâli kahramanlar konuşurlar, hazineler bulunur, ağaçlar meyve yerine zümrüt, yakut, elmas verir. Yine masalın ortasında, sihirli aynalar, cadılar, küpe giren kocakarılar, hemen hemen uçak işini gören zümrütü anka kuşları, dev anaları, alt dudağı yer süpüren üst dudağı gök süpüren devler, sağ memesini sol omuzunda, sol memesini sağ omuzunda taşıyan dev anaları vardır. Masalın kahramanı kan ve zehir nehirlerinden atlar. Az gider, uz gider, dere tepe düz gider, altı ay gece altı ay gündüz gider. Kamçıya kuvvet Peygamber’e salavat verir, Kaf Dağı’nın ardına geçer.

Masalın sonunda da baş kahramanların bütün zorluk ve yorgunluklara rağmen işleri düzelir ve muratlarına ererler. Kırk gün kırk gece düğün yapılır. Masalı anlatan da: “Ben de gittim bana birşey vermediler” der, ama gene paysız çıkmaz. Daldan üç elma düşer, biri masalı anlatana, biri dinleyenlere, biri de masalı uydurana verilir.

Sonuç olarak dinleyicilerin dikkatini çekmek, meraka susamış ruhunu tatmin etmek için her masalın kendine göre havadisleri, mübalağalı tabiat tasvirleri ve özellikleri vardır.

Masalın işlenişindeki mükemmeliyet, kendine mahsus olan dil ve anlatma tarzı onu herhangi bir şiir veya hikâye kadar yüksek edebiyat seviyesine çıkarır. İşte bütün bunlar masala özelliğini verir. Masalı okurken veya dinlerken insanlar olağanüstü bir zevk duyarlar, merak ve dikkatlerini masalın konusu ve şahısları üzerine toplarlar.”⁵³

5.1 At Masalı

“Vaktiyle develer, boğalar, atlar, beraberce yaşarlarmış. Yırtıcı hayvanların ayak basmadığı, suyu bol, otu bol bir bölgedeymişler. Hiçbir tasaları yokmuş, herkes serbestce gezinir, serbestçe dolaşır, huzur içinde yaşarmış. Derken bölgede yırtıcı canavarlar görülmüş, yalnız bulduklarını parçalamaya başlamışlar. Huzur kaçmış, sükun içinde bulunan bölge daraldıkça daralmış. Birkaç günün içinde, ortalığı dehşet sarıp her tarafı ölüm korkusu kaplamış. Durulacak zaman değilmiş. Her cinsin aklı başında olanları biraraya toplanmış, el birliği yapmışlar, düzenli bir saldırıya kalkışmışlar ve birkaç saatlik bir boğuşmadan sonra canavarlar mağlub olup kaçmışlar; ama geride bıraktıkları ölüm korkusu bir türlü ortalıktan gitmiyormuş. Başbuğlar tarafından her ihtimale karşı alınan tedbirler sonunda, birbirinin yardımına koşmak ve ebediyen ayrılmamak şartıyla bölge koruklara ayrılmış. Her koruğa bir cins yerleştirilerek toplu, düzenli yaşama tarzına başvurulmuş. Doğal olarak her cins kendi koruğuna çekilmiş. Meğerse atlar arasında fedakarlığa katlanmak istemeden yaşamaya alışmış birkaç beygir de varmış. Atların nizamına göre çimenleri sulamak, otları büyütmek için her at haftada iki saat su taşımak zorunda imiş. Aylar, yıllar geçmiş, canavarlardan bir eser, ölüm korkusundan da iz kalmamış. Artık, her cins istediği kadar serbestçe dolaşabiliyormuş. Derken beygirler direnmiş. Artık biz su taşıyamayız diye isyan etmişler. Başbuğ yalvarmış diller dökmüş, canavarları hatırlatmış, bu sukûnetin ebediyen devam etmeyeceğini söylemiş, gün gelir de daha korkunç canavarlarla boğaz boğaza geleceklerini anlatmış, fakat dinlememişler. Beygirlerin kimi: “filan at böyle yaptı, böyle dedi; kimi de filan kısırak bana yan baktı. Artık çalışmayız.” diye tutturmuşlar. Başbuğ, bakmış ki yola gelmeyecekler, yalnız haftada iki

⁵³ *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.8, Sayı.4-5, Ağustos-Eylül 1968, sy.24

saat su taşımak korkusuyla sürüden ayrılmak için bahane uyduruyorlar ve hal böyle devam ederse de atların da huyu bozulacak, dayanamamış: “Haydi defolun, lânet size de taşıdığımız bir yalak suya da. Beygir ha beygirdir” deyip hepsini kovmuş.”⁵⁴

5.2 Bibisu Kuşu

“Eski inançlara göre “bibisu” öterken şöyle söylemiş:

Bibisu

Su geti

Gün battı

El yattı

Vaktiyle, terbiyeli miskin bir gelin, küreken evine gittiği gün sessiz sedasız oturmuş, etrafı seyrediyormuş. Zaten eski geleneklere göre kız, gelin olduğu gün asla konuşmaz ve böylece terbiyeli olduğunu herkese isbat edermiş. İşte, o zavallı gelin de temmuz ayının en sıcak günlerinden birine rastlayan o günde gücünün yettiği kadar susuzluğa dayanmış, terbiyesizlik olmasın diye bir kimseden su istemek cesaretinde bulunamamış. Nihayet, yakınında oturan kayın anasına usulca: “Bibisu” demiş. Anne, merhametsiz, zalim bir kadıymış, aldırış bile etmemiş. Gelin tekrar yavaşça: “Bibisu” diye seslenmiş, ama yine kimse ilgilenmemiş. Gelin bu defa içinden Tanrıya yalvarmaya başlamış: “Ey yeri göğü yaratan büyük Allah. Ne olur beni bir kuş yapsan da gidip göllerden bir yudum su içebilsem” demiş. Gelinin duası kabul olmuş, bir kuş olup göllere uçmuş, sonra da tekrar eve dönüp odanın penceresine konarak ötmeye başlamış:

Bibisu, su geti

Gün battı, el yattı.”⁵⁵

⁵⁴ Ali Mağrifoğlu. *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.8, Sayı.4-5, Ağustos-Eylül 1968, sy.23-24

⁵⁵ *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.1, Sayı.9, Ocak 1962, sy.39

5.3 Dili Gidişiri

“Vaktiyle bir kadının üç kızı varmış. Üçünün de dilleri yarım ve peltekmiş. Bundan dolayı, kızların zamanları geçmiş ve kimse kapılarını çalmamış. Birgün, tesadüfen başka bir köyden gelip, kız arayan dilekçinin birinin evlerine geleceğini haber almışlar. Kadın, kızlarına o gün hiç konuşmalarını söylemiş ve her türlü hazırlığı yapmışlar. Kapı çalınmış fakat kimsenin sesini duymamışlar ve içeriye kimse girmemiş. Bunda da şansları yaver gitmeyen kızlardan büyük olanı, kapıda dilekçinin durduğunu hiç düşünmeden içeriye bir köpek girdiğini sanarak: “Köpek testi yaladı” diye söylemiş. Ortanca kız, annesinin öğüdünü hatırlayarak itirazda bulunmuş. Küçük kız ise büyük hemşiresinin kırdığı potu düzeltmek maksadıyla “nedesen gayri, dili gidişiri” deyince dışarıda duran dilekçi kapıyı açmaya lüzum görmeden bırakıp gitmiş.

İşte bu yanlış hareketleriyle ayaklarına gelen tek fırsatı da kaçırlar. Böylece “dili gidişiri” tabiri, yersiz ve vaktisiz konuşan kimseler hakkında bir mesel olarak kalmıştır.”⁵⁶

5.4 Tâliğ Baba Masalı

“Bir var idi bir yoh idi, yalan gerçekten çoh idi. Yalanı doldurdular çuvala dayadılar duvara, gerçeği de koydular meydan başına. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, harattan horattan, yakası karpuzdan, düğmesi turptan, deve tellal iken pire bakkal iken sıçan berber iken, dar dünyada bir padişah varmış. Padişah bir gün sarayını gezerken matbah odasına girmiş. Orada gayet güzel bir kızın soğan doğradığını görmüş. Yerine dönerken bu kızı temizleyip, iyi elbiseler giydirip huzuruna getirilmesini emretmiş. Kız gelirken padişah ona: “Güzel kız” demiş, “şimdiki vaziyetinle evvelkinin arasında ne fark vardır” Kız cevap vermiş “Tâlihim” demiş. Bu cevaba gayet hiddetlenen Padişah: “Haydi bunu bir daha matbaha atın” emrini vermiş.

⁵⁶ Kardaşlık Dergisi, Yıl.2, Sayı.11-12, Nisan 1963, sy.53

Gel zaman git zaman, Padişah bir daha matbaha uğradığında gene bu kızı soğan doğrarken görmüş ve onu bir daha temizlettirip yanına getirilmesini istemiş. Kız gelince Padişah bir daha: “Şimdiki vaziyetin nasıl?” deyince kız: “Tâlihim icabı Padişahım” demiş. Bu söze daha fazla kızan Padişah, kızın çıplak denize atılması emrini vermiş. Kız denizde çırpınırken bir zaman sonra ihtiyar bir balıkçı onu görüp kurtarmış ve bu halde görünce gömleğini ve ceketini ona giydirip evine götürmüş. Kız başından geçeni ihtiyar balıkçıya anlatmış ve onun kızı olmayı kabul etmiş. Balıkçının adı Tâliğ Baba imiş. Tâliğ Baba'nın bir ada üzerinde bir evi varmış, kimsesi yok, yalnız başına yaşarmış. Kızı bir evladı kadar sevmiş ve geçimini temin etmiş. Kız ise ev işlerini yapar, güzel yemekler pişirmiş.

Kız bir gün adanın bir köşesinde bulunan yeşil bir vadiye gitmiş. Yanındaki kuzu için ot keserken elindeki bıçağı bir demir kapana rastlamış. Kapağı kaldırıncı bir mermer merdiven görmüş. Korkmadan bu benim tâlihimdir diyerek aşağı inmiş bir de ne görsün. İçeride bir sürü oda ve her taraf mücevherlerle dolu. Hemen altından, elmadan, yakuttan, zümrütten biraz alarak kucağını doldurmuş ve evine dönmüş. Akşam üzeri ihtiyar balıkçı eve dönünce, bunları şehşetle seyretmiş ve kız: “Bunlar tâlihimdir babacığım” demiş. Babası da: “Tâlih en büyük hazinedir evladım, gözyaşların artık dinsic, tâlihin yar oldu” demiş.

Derhal paralarla büyük bir saray yaptırmışlar, içini döşemişler, bir aşhane açmışlar. Fakirlere öğle ve akşam yemekleri yediyor ve herkes onu seviyormuş. Padişah ise az zaman sonra bu kasrın ihtişamını ve kızın güzelliğini duymuş. Birgün oğlu Şehzade'yi yanına alarak bu sarayı görmeye gelmiş. Tâliğ Baba ile kızı onu karşılamışlar. Padişah kızı görünce derhal tanımış. Vaktiyle kendisini denize attığı kız. Padişah:

-Bu sarayı nasıl yaptırdın? Deyince kız derhal:

- Tâlihimdir Padişahım demiş. Bu defa Padişah:

- Sen çok yüksek kalpli bir kızsın. Bu sebeple tâlihin sana yar olmuş. Bahtiyar ol, demiş. Fakat Şehzâde gözlerini kızdan hiç ayırmıyormuş. Kız, o gün Padişaha çok güzel bir ziyafet vermiş, öyle bir ziyafet ki Padişah o yemekleri kendi sarayında bile yememiş. Padişah, saraydan ayrılırken kıza bir fenalık yapmayı düşünmüş, ama oğlu Şehzâde buna engel olmuş ve:

-Tâlihindir babacığım, deyince Padişah düşünceye dalmış, sonra da:

- Gerçekten her şeye hakim olan tâlih imiş evladım. Bu kıza ben, zamanında vaziyetini sorarken “tâlihindir” demişti. Ben bu kelimenin sırrını anlamamış, onu öldürmek için denize attırmıştım. Fakat ölüm bile ona talihin sihirli yolunu açmış, demiş. Bunun üzerine Şehzâde:

- Baba, ben bu kızı sevdim, alacağım, deyince Padişah tekrar gülerek:

- Tâlihindir oğlum, demiş.

Kıza haber vermişler, derhal kabul etmiş. Kırk gün kırk gece düğün yapılmış ve muratlarına ermişler. Ben de gittim bana birşey vermediler, ama onlar mesut yaşarlarken, daldan üç elma düşmüş. Biri söyleyene, biri dinleyene, biri de bu güzel masalı yakıştırana.”⁵⁷

5.5 Title Bitle

“Var idi yoh idi, darun dünyasında bir keçiyen bir kurt var idi. Keçinin iki balası varidi: Birisi Title, birisi Bitle.

Keçi balalarına dedi: “Kimse için kapıyı açmavin, gidirem yemeg getirirem. Biraz sonra kurt geldi kapıya, dedi: “Title, Bitle aç kapını. Emceğimde süt getirdim, boynuzumda ot getirdim.” Title ile Bitle dediler: “Bizim nenemiz sarıdı.” Kurt gitti sarıya boyandı geldi, dedi: “Title, Bitle aç kapını. Emceğim de süt getirdim, boynuzumda ot getirdim.” Dediler:

⁵⁷ Kardeşlik Dergisi, Yıl.8, Sayı.4-5, Ağustos-Eylül 1968, sy.25

“Bizim nenemiz kırmızıydı” Kurt gitti kırmızıya boyandı geldi, dedi: “Tittle, Bitle aç kapını. Emceğimde süt getirdim, boynuzumda ot getirdim.” Dediler: “Nene karadı.” Hemen kurt kapıyı kırdı, Titleylen Bitleyi yedi gitti. Sonra keçi geldi bahtı, kapı kırılıp Titleylen Bitle yohtu. Bildi ki kurt yiyipti özlerini, getti kurda dedi: “Yarın döğüşe gel.” Ondan sonra keçi emceğini sağdı, bir çinni yoğurt apardı naccar için. Kurt da bir dağarcığı doldurdu, havadan bir nohot da içine attı, apardı naccar yanına. Naccar dağarcığı açtı, hemen nohut part etti, gözün kör etti. Naccar dedi: “Kurbanım olasan kurt.” Sabah vakti yoğurdu toh yedi, ondan sonra keçinin boynuzunu bile etti, kurdun da dişlerin çekti. İlk önce sıra mende. Keçi dedi iyidi. Kurt hemen dişledi keçiyi, bütün dişleri yere döküldü. Sıra geldi keçiye, hemen bir boynuzunu vurdu, karnını yırttı, Tittle ile Bitle karnından çıktı. Keçi dedi:”Hardaydivüz?” Titleylen Bitle: “Annem gilde”.

- Ne yidivüz?

- Denduç.

- Menimçi getirmedivüz.

- Elimize aldığ elimiz yandı, biçimize koyduğ biçimiz yandı, ağzımıza attık karnımıza kaçtı. Men de gittim mene birşey vermediler”⁵⁸

5.6 Musa ile Karınca

“Yalavaçlar arasında yalnız Hz.Musa’nın Tur Dağı’na vararak Tanrı ile konuştuğu söylenir ki, bu yüzden ona “Kelimallah” (Tanrı ile konuşan) denir.

Adeti üzere Hz.Musa yine bir gün Tanrı ile konuşmak için Tur Dağı’na giderken, yerde pek küçük karıncaların serilip yayıldığını görür ve onları çiğnemek endişesi ile pek titiz ve yavaş yürümek zorunda kalır, bu yüzden de Tanrı ile buluşmasına geç kalır. Bu yararsız sandığı ufak yaratıkları kıskanan Musa, Tanrı ile binbir kelime konuştuğundan sonra: "Tanrıciğim nola size belli olmaya. Şu ufak yaratıklar insanlar bilmeyerek onları çiğneyip

⁵⁸ Kardeşlik Dergisi, Yıl.6, Sayı.3, Temmuz 1996, sy.29

suçlanmaktan gayri neye yararlar, bari onları insan yürürken gözüne ilişecek kadar iri etseniz" diyerek içini döker. Tanrı Musa'ya buyurur ki: Ululuğuma andolsun Musa, senden birkaç dakika önce o karıncalar dahi huzura geldi, siz insan kullarımın neden öyle büyükçe yaratıldıklarından dert yanyorlardı. Onu da bunu da ancak ben bilirim"⁵⁹

5.7 İnat Horoz

"Şehirde avare dolaşan bir horoz paşanın küllüğünde bir mangır bulur ve baynamaya başlar: "Uğla uğ. Padişahın küllüğünde bir mangır taptım." Bu bağırma çağırmadan canı sıkılan paşa adamlarına "Haydi gidiniz, alınız elinden mangırını şu horozun" diye emir verir. Adamlar varıp horozun elinden mangırını alırlar. Horoz hemen tutturur: "Uğla uğ. Paşa mene muhtaç imiş". Bu halden rahatsızlanan paşa: "Götürün mangırını döndürün, belki susar" demiş. Mangırını götürüp horozu iade edince horoz şımarıp kabarak sesinin perdesini biraz daha yükseltip: "Uğla uğ. Paşa mennen korkar imiş" avazını tutturur. Horozun bu şımarıklığı yüzünden darılan Paşa, horozu tutturup başını kestirir. Horozu alıp keserlerken o tempoyu değiştirerek boğuk bir sesle: "Uğla uğ. Ne iti bıçağımış" yollu bağırır. Horoz ütülenip karsalanıp temizlenip pişirildikten sonra bir lenger pilav üzerine bırakılarak Paşanın sofrasına konur. Paşa, Bismillah çekip el uzatmak isterken horoz: "Uğla uğ. Ne beyaz kümbet imiş" diye baynar. Hiddeti haddini bulan Paşa: "Var da bağırakal, çağırakal, sana kurtuluş yok gayri" der gibi alıp horozu yalnız başına yer. Bir türlü rahat, susmak bilmeyen inat horoz, Paşanın ağzında dişleri altında ezilirken: "Uğla uğ. Ne iti değirmen imiş", boğazdan yuvarlanırken: "Uğla uğ. Ne dar sokak imiş", mideye yerleşince: "Uğla uğ. Ne sıcak hamam imiş", bağırsaklarda yandan yana çarpılıp vurulurken: "Uğla uğ. Ne karannuğ yol imiş" diye hep çırpınıp kalmış. Paşanın karnını yellendiren rahatsız horoz hacet gidermek için Paşa ayak yoluna varınca horoz boşluktan fırlamış ve Paşayla alay edercesine: "Uğla uğ. Menin canım kurtuldu, Paşanın götü yırtıldı" diyerek seyirtip kaçmış."⁶⁰

⁵⁹ Mevlüt Taha Kayacı. "Eski Söylentilerden" *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.6, Sayı.4, Ağustos 1966, sy.33

⁶⁰ Mevlüt Taha Kayacı. "Bir Halk Hikayesi", *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.9, Sayı.1-2, Mayıs-Haziran 1969, sy.34

5.8 Atlı ile Nalbant

“Vaktiyle adamın biri bir nalbanta gelip atını nallatmak istemiş. Nalbant, birkaç nal alıp adama gösterince, adam her nalı eline alıp, saksı parçası gibi iki parmağı arasında kırıp atarak nalbanta: “Canım bu çürük nallar nedir?” demiş. Böylece birkaç nal zarara düşen usta, yanında bulunan en kalın nallardan ikisini birbirine ekleyerek adama vermiş. Artık bunun kırılmasını imkânsız bulan atlı birkaç tanesini beğenmiş ve atını nallatmış. Bu sefer atlı ustaya ücret olarak bir mecredi uzatmış. Usta mecediyi iki parmağı arasında bir yokladıktan sonra geri vererek: “Paranız kalbdır efendim” demiş. Atlı, bir de bakmış ki gerçekten mecedinin iki yüzü cam gibi silinmiş. Ne yazı ne de resim kalmış. Cebinden başka bir mecredi çıkararak sağlam olduğundan emin olduktan sonra nalbanta vermiş. Nalbant onu da parmakları arasına hafifçe sürerek geri iade etmiş ve: “Canım bu da kalbdır” demiş. Artık meselenin iç yüzünü anlayan atlı, kendisinden daha güçlüsüne rastladığının farkına vararak: “Yeter artık, berabere oldu” demiş ve böylece birbirinin dostluğunu kazanmışlar.”⁶¹

5.9 Böyle mi Geldim

“Vaktiyle haylazın biri her hamama gidişinde hamam parası ödememek için bir bahane bulurmuş. "Hay param çalınmış, şuyum buyum eksik" diyerek yaygara çıkarır ve para vermeden çıkıp gidermiş. Bu durumdan usanıp bıkan hamamcı haylaza: "İstersen her gün hamama gel ve para verme, ama hamamda şunum bunum çalındı diye yaygara yapma" demiş. Bu kazançlı işi gören haylaz, ertesi gün erkenden hamama gelerek soyunup içeriye dalmış. Aylardır ondan çeken ve ona içerleyen hamamcı haylazın bütün giysilerini alarak saklamış. Haylaz, yıkandıktan sonra bir muzaffer komutan tavrıyla hopluya hopluya dışarıya çıkmış ve bakmış ki elbiseleri yerinde yok. Kalan donunu ayağına giyerek bağırması:

⁶¹ Kardaşlık Dergisi, Yıl.9, Sayı.3, Temmuz 1969, sy.36

"Hamamcı ağa, paşa, beyefendi. Ben söylemeyeyim sen söyle. Hamama ben böyle mi geldim?" demiş."⁶²

5.10 Gece Hırsız Gündüz Hırsız

"Vaktiyle kendi esnafı arasında maharetine güvenen bir gece hırsız varmış. Birgün çarşıda bakkaldan aldığı bir hokka elmayı mendiline sararak eve götürmüştü. Mendili karısına uzatarak: "Al şu elmayı bir kaba bırak da, bir gönül rahatlığıyla yiyelim" demiş. Karısı mendili boşaltırken bir de ne görsün; bir hokka elma yerine bir hokka soğan. Adam, herhalde bakkal bir yanlışlık yapmış, elma yerine bana soğan vermiş diyerek, soğanı mendile doldurup bakkala doğru yönelmiş. Bakkala varınca hiddetle: "Bu ne demek! Ben senden elma istedim, soğan mı verdin?" diyerek mendilini boşaltırken bakmış ki mendildeki soğan değil elma. Şaşkına dönen gece hırsız başını kaldırıncaya yanibaşında birisinin kahkahayla güldüğünü görmüş. Daha ağzını bile açmadan o: "Sen gece hırsızısın değil mi? İşte ben de gündüz hırsızıyım. Senin kendine çok güvendiğini duydum. Senden daha maharetli kimselerin bulunduğunu anlatmak istedim. Buradan elmayı alıp eve dönerken ben arkandan elmaları birer birer mendilden çıkarıp yerine soğanları yerleştirdim. Buraya dönüşünde de soğanları bir daha elma ile değiştirdim. Gör, nasıl bir dinsizin hakkından imansız gelir" demiş."⁶³

5.11.İlk Uzatan Ayağını Çekmeli

" Kerkük valilerinden biri şehirde dolaşmaya çıkmış.Etrafındaki insanlar ortalığı çınlatırken, hayta ve jandarmalar yan yan koşup halkı zoraki selama durduruyor ve onları kenara iterken,birden karşılarında şehrin tanınmış delilerinden birini bulmuşlar. Adamcağız tuhaf bir halde yerde oturup ellerini başının arkasından birbirine geçirerek duvara dayanıp ayaklarını da öne uzatmış. Sözle deliyi bir türlü yerinden kaldıramayan haytalar,onu

⁶² Mevlüt Taha Kayacı. "Halk Hikayelerimizden", *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.5, Sayı.9, Ocak 1966, sy.28

⁶³ *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.9, Sayı.3, Temmuz 1969, sy.36

dövmemişler de, çünkü vali yanında delinin hatırı pek sayılırmış. Haytalar, deliye yalvarıp yakarırken vali hazretleri durumun farkına varmış. Delinin bu tutumu valinin dikkatini çekmiş ve vali deliye yaklaşarak hal ve hatırını sorduktan sonra ona: "Bilir misin ben kimim?" diye sormuş. Deli: "Evet, Vali Paşa'sın" demiş. Bu sırada valinin çevresindeki yordakçılarından biri araya girerek: "Be adam, valinin huzurunda hiç durulur mu? Bu saygısızlık yetmez mi sana" demiş. Deli onu göz ucuyla süzerek: "Vali imiş, neme ne" demiş. Vali ise deliyi iyi tanıdığından, gülerken: "Abdal, bir isteğin, bitecek bir işin varsa söyle göreyim" demiş. Deli, minnettarlık sezdirmeden: "Biz fukaraların işlerini Allah görür. Siz sağolun" demiş. Vali bir kere daha teklifte bulunarak: "Hangi memuriyeti arzu edersin" diye sormuş. Deli, yüzünü öbür tarafa çevirerek sert bir sesle: "Beni abdal mı sanıyorsun? Ben kendime nasıl dünya boyunduruğu vurdururum?" diye cevap vermiş. Yüzünün suyuyla ayrılmak isteyen vali: "Abdal, öyle ise al şu parayı, gerçi azdır, harcarsın" deyince, içinden kahkahayı savurarak: "Vali efendi. Orasını iyice anlamışım. Elimi uzatsam ayağımı çekmem gerek. Ben hürriyetimi paraya değişecek dalkavuklardan değilim. O parayı, hürriyetlerini satabileceklere veriniz efendim." demiş.⁶⁴

5.12. Şeytan

"Şeytan, çok dindar bulduğu bir zâtı, yoldan çıkarması için askerlerinden birisini gönderir. Asker dönünce, onu yoldan çıkaramadığını söyler ve şeytan bu sefer bir çavuş gönderir. Çavuş da yoldan çıkaramayınca bir yüzbaşı gönderir. Yüzbaşı da zâtı yoldan çıkarmaya muvaffak olamaz. Bu sefer şeytan kendisi işe koyulur. Sûfi'ye varıp neler yaptıysa da onun metin imanına karşı başarılı olamaz. Düşünür, taşınır, bir de yaşlı, ak sakallı, pala bıyıklı bir adam kılığına girip, Sûfi'ye seslenir:

-Sûfi Efendi, beni tanır mısın?

-Evet sen şeytan lâinsin.

-Sûfi Efendi. Ben ve arkadaşlarım yıllardır seni saptırmak istedik, ama yapamadık.

⁶⁴Mevlüt Taha Kayacı. "Halk Hikayelerinden" *Kardeşlik Dergisi*, Yıl.8, Sayı.1-2, Mayıs-Haziran 1968, Sy.41

-Öyleyse artık çekil. Allah belanı versin.

-Dinle sana birkaç lafım var. Söylemeden ayrılmayacağım. Ben Tanrı'nın lânetine müstehak kılınmışım. Ademin yaratılışından son kişi kalana kadar yaşayacağım. Bu uzun ömrüm boyunca bir laf bile doğru söylemeyeceğim. Ama sana tabiatıma aykırı olarak bir öğüt vereceğim çünkü sen hiç sapmayacaksın. O da: Hayatında “ben” deme. Benim bu işkenceli hayatımın nedeni “ben” demem yüzündendir. Bundan sonra “ben” den sakın, demiş.”⁶⁵

5.13. Tembel Ahmet

“Tembelliği yüzünden, şehirde “Tembel Ahmet” diye anılan birisinin elini hiç kimse aktan karaya sürdüremezmiş. Ahmet'in bu gidişatı derneklerde söz konusu olurmuş. Derneklerdeki bu dedikodudan bıkan dul kadının biri Tembel Ahmet'i geceli gündüzlü hiç durmadan çalıştırabileceğini iddia etmiş. Kadın, bir aracı bularak Tembel Ahmet'e göndermiş ve evlenme teklif etmiş. Kadıya varmışlar, kadın evlenme masraflarını karşılamış ve evlenmişler. Kadın sabahleyin erkenden kalkmış, Ahmet'in sırtına bir testi vermiş ve birkaç saatliğine çarşıdakilere su satmasını emretmiş. Tembel Ahmet eve dönünce yemeği yer yemez karısı onu başka bir işe göndermiş. Yatsı olup, Tembel Ahmet eve gelince, karısı elinden tutmuş ve yakınlardaki bir hamama külhancı olarak götürmüş. Sabah erkenden eve dönen Ahmet'in sırtına su testisi yerleştirmenin daha zamanı gelmediği için karısı bir kazan paklayı Ahmet'e vermiş ve satmasını söylemiş.

Günlük hayatını hep böyle yoğun geçiren Ahmet, uzun bir zaman sonra eski meslektaşlarından birine tesadüf etmiş. Eski arkadaşı halini hatırını sorunca Ahmet ona dert yanarak, karısının kendisine yaptıklarını anlatmış ve başını kaşıyacak zamanı olmadığını söylemiş. Arkadaşı bunlara nasıl dayandığını sorunca Ahmet şu cevabı vermiş:

- Ne yapayım dostum, başa gelen çekilir.

⁶⁵ Mevlüt Taha Kayacı. “Halk Hikayelerimizde Şeytan” *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.5, Sayı.6, Ekim 1965, Sy.40

-Canım, boşa da kurtul.

-Boşayayım mı diyorsun. “Ne işim işti, ne elim boştu.”

Tembel Ahmet’in derdini anlatan bu söz, o zamandan beri kullanılagelmiş ve bir atasözü halini almıştır.”⁶⁶

⁶⁶ Mevlüt Taha Kayacı. “Halk Hikayelerimizden” **Kardaşlık Dergisi**, Yıl.5, Sayı.7-8, Kasım-Aralık 1975, Sy.42

ALTINCI BÖLÜM : OYUNLAR

“Oyun, çeşitli anlamlarıyla folklorun en zengin alanlarından birisidir. Türkçede oyun ve oynamak sözcüğünün pek çok anlamı vardır. Çocukların oyunu, dans, tiyatro gösterisi; kâğıt, zar gibi baht oyunları; sporla ilgili eylemler hep oyun sözcüğü ile belirtilir.”⁶⁷ Bundan başka oyun sözcüğünün bir çok mecâzi anlamları da vardır. Bizim burada ele aldığımız oyunlar Kerkük’te, eğlenmek, hoşça vakit geçirmek, kısmen de yarışmak amacıyla oynanan oyunlardır. Bunların hepsini buraya alabilmemiz mümkün olmadığından birkaç tanesini seçtik ve aldık. Aldığımız oyunları da “Büyüklerin Oynadığı Oyunlar” ve “Küçüklerin Oynadıkları Oyunlar” olarak iki başlık altında topladık.

6.1. Büyüklerin Oynadıkları Oyunlar

Kerkük’te büyüklerin oynadıkları oyunlar çocuk oyunlarına nisbeten daha sınırlıdır. Çocuk oyunları varlığını devam ettirmesine ve sürekli artmasına rağmen, büyüklerin oynadıkları oyunlar zamanla azalmakta ve az oynanır hâle gelmektedir. Büyüklerin oyunlarından iki tanesi şu şekildedir:

6.1.1. Sini Zarf Oyunu

“Bu oyunun başta gelen özelliklerinden birisi, bunun sadece büyüklere mahsus bir oyun olmasıdır. Nitekim bunu daha çok 25-50 yaşları arasında bulunan kimseler oynamaktadır. Diğer taraftan bu oyun, sadece Ramazan gecelerine mahsus olup, bugüne değin halk arasında bütün canlılığı ile tarihi bir gelenek halinde yaşamakta ve her zaman geniş bir seyirci kitlesi tarafından heyecanla izlenmektedir.

⁶⁷Metin And. “Türk Folklorunda Oyun Kavramı ve Oyunun Önemi” I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1974, Sy.375

Normal olarak altı şahsın katıldığı oyunda, oyuncular, iki takım halinde iki yarım daire şeklinde karşı karşıya yerde otururlar. Her takım en az iki yardımcıyla, bir ustadan oluşur. Ustanın sağ ve sol tarafında oturan yardımcıları, elleri ile tuttıkları bir battaniyeyi ustalarının, önünde perde teşkil edecek biçimde, başından yere doğru sarkıtırlar.

Usta, bakırdan yapılmış 30-35 cm. kuturundaki siniyi kucağına aldıktan sonra, sininin üzerinde bulunan ve tunçtan yapılmış, 11 adet fincandan birisinin altına bir boncuk saklar. Bu saklama işini sadece usta, yardımcıları ve bazı açık göz seyirciler izlerler. Karşıkı takımın oyuncuları ise, battaniye sebebiyle saklama işini göremezler.

Usta, fincanları sininin kenarına paralel olarak eşit aralıklarla dizer. Böylece saklama işini tamamlayınca, haydi veya çabuk anlamını ifade eden “bat” sözünü uzun ve yüksek sesle söyler. Bunun üzerine yardımcıları perdeyi açarlar. Usta da isterse dolandıra dolandıra, isterse de doğrudan doğruya düz bir şekilde karşıkı takımın önüne koyar. Bu sefer karşıkı takımın ustası, siniyi, yavaşça dolandırır. Boncuğun hangi fincanın içinde bulunduğunu anlamaya çalışır. Boncuğu bulmak için düşünme işine halk, “mezenne vurmak”, arama işine de “sini almak” der. Siniyi alan oyuncuya boncuğu bulmak için iki kere şans verilir ve puan kaybetmeden iki fincan açma hakkına sahiptir. Bu açma işine “gül vurmak” denir. Boncuk bulununca fincan, sevinçle sert bir şekilde siniye vurulur.

Gül veya destegül adı verilen fincandan sonraki fincan, “güba” sayılır ki, bunu açmaya da “güba vurmak” denir. Boncuk, güba sayılan fincanın altından çıkarsa, bulan oyuncunun mezennesi makbûle geçtiğinden, takımı iki puan kaybeder. İki kez gül vurmak fırsatından istifade edilerek boncuk bulunursa, puan kaybı olmadan sini öbür takımın eline geçer. Arama esnasında boncuk bulunmazsa, muayyen puanlar kaybedilir ve oyun el değiştirmeden tekrarlanır. Her oyuncu sırayla üç el oynar, yani üç defa sini alır. Boncuğu bulan oyuncu ise tekrar oynama, yani sini alma hakkı kazanır.

Neticede takımların hangisi yüz puan toplarsa, ilk bölümü kazanmış olur. Halk buna, “denge” der. İkinci bölümü de aynı takım kazanırsa, oyundan galip olarak “utmuş” çıkar. Karşı tarafda mağlup, yani “utuzmuş” olur. İkinci bölümü öteki taraf kazanırsa, “verevurt” adı verilen rövanş maçı oynanır ve sonuç kesinleşir. Her bölüm, aşağı yukarı yarım saat sürer. Oyunu kaybeden takımın oyuncuları, bir okka lokun veya baklava alarak, kendileri de dahil, bütün oyuncu ve seyircilere dağıtırlar. Ayrıca yenilen takım, kahvehâne sahibine verilmek üzere siniye bir miktar para bırakır. Sahura kadar birkaç takım ardarda bu oyunu oynar. Bazı kahvehânelerde iki takım aynı anda, iki ayrı yerde bu oyunu icra eder. Halk, bu oyunu kumar olarak saymaz.

Sini zarf oyununun ince ve ölçülü bir hesabı vardır. Kazanma veya kaybetmede değerlendirilen puan hesabı bazen oyuncular arasında tartışma konusu olur. Bu sebeple iki takım arasında beliren ihtilafı gidermek için, o anda yaşlı bir ustaya danışılır. Onun vereceği karar geçerli sayılır. Oyunun puan cetvelini gösteren kuralları şu şekildedir:

1. Aranan boncuk, gül diye açılan iki zarftan (kupa) birinin altında çıkarsa puan kaybı olmadan sini takımlar arasında el değiştirir. Yani saklama işi boncuğu bulan takıma geçer.

2. Boncuk, gül diye açılan fincandan sonraki güba adı verilen fincanın altından çıkarsa, iki puan kaybedilir. Yani saklama işini yapan takım iki puan kazanır.

3. Boncuk, gülden önce gübanın altından çıkarsa, yine iki puan kaybedilir. Eğer, gübadan sonraki fincanın altından çıkarsa, on puan hesap edilir.

4. Birinci veya ikinci fincanlar, boş diye açılıp da, boncuk bunlardan birisinin altından çıkarsa on puan kaybedilir.

5. Birinci, ikinci ve üçüncü fincanlar boş diye açılıp da, boncuk üçüncü fincan altından çıkarsa, geriye henüz açılmamış sekiz zarf kaldığından bunlara denk olarak sekiz puan kaybedilir. Dört fincan boş diye açılıp da, boncuk dördüncü fincanın altından çıkarsa yedi puan, beşinci fincanın altında çıkarsa altı puan, altıncının altında çıkarsa beş puan kaybedilir.

6. Bir fincan önceden, yani gül vurulmadan güba itibar edilirse ve başka bir fincan gül diye açılırsa, boncuk gülün altında çıkmayıp da, akabinde boş diye açılan fincanın altında çıkarsa on puan kaybedilir.

7. İki fincan, gül diye parmakla tutulup, geriye kalan fincanlar birarada, yani hep birden açılınca -ki bu hale “bırretmek” denir- boncuk gül sayılan zarfların altından çıkmazsa on puan kaybedilir. Bu biçim sini alma işi tehlikeli görüldüğünden ancak kendine güvenen oyuncular tarafından muayyen hallerde icra edilir.”⁶⁸

6.1.2. Hokeyin Ağa Babası

“Genellikle gençlerin oynadığı bir oyundur. Ellerine ucu eğri birer değnek alan gençler, ikiye ayrılır. Biraz düz bir yerde, yuvarlakça bir ağaç parçasını karşı tarafın kalesine değnek vasıtası ile sokmaya çalışırlar. Bu oyun, Avrupa ve Amerika’da oynanan hokeyin iptidâi şekli olabilir.”⁶⁹

6.2. Çocukların Oynadıkları Oyunlar

“Çocuk denilince akla ilk gelen şeylerden birisi oyundur. Çocuğun sağlıklı gelişebilmesi için beslenmeye ihtiyacı varsa, o kadar da oyuna ihtiyacı vardır. Çocuk, doğumundan birkaç ay sonra oynamaya başlar, bilinci geliştikçe de oyun çeşidi gelişir ve artar.

Çocuk oynarken, oyununa karışılmasını istemez. Oyundaki problemlerini kendi düşüncesine göre çözmek ister. Bu davranışı çocuğun büyüdüğünde karşılaşacağı güçlükleri kendi kendine çözmesi için bir hazırlıktır.”⁷⁰

⁶⁸ Ata Terzibaşı. “İrak Türkmenleri Arasında Sini Zarf Oyunu ve Psikolojik Değeri” **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1974, Sy. 350-356

⁶⁹ Mehmet Erbil. “Töreler ve Gelenekler” **Kardaşlık Dergisi**, Yıl.7, Sayı.6-7, Kasım 1969, Sy.47

⁷⁰ Mevlüt Özhan. “Çocuk Oyunlarında Dramatik Unsurlar” **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt 3, 1987, Sy. 213

Çocuk, oyunlar sayesinde, kendini bedenen ve zihnen güçlendirir. Hayatta karşılaşabileceği bir çok şeyi, oyunlar sayesinde öğrenir ve onlara karşı hazırlıklı olur. Yine oyunlar sayesinde, arkadaşları ile kaynaşır ve insanlar arasında uyumlu olmasını öğrenir, sosyalleşir.

Dünyada ve Türk memleketlerinde çocuk oyunları oldukça çeşitlidir ve Halk Bilimi açısından önemli bir yere sahiptir. “Eski dinleri, dilleri, inançları ve ritüelleri incelemek için çocuk oyunları çok zengin bir kaynaktır. Çocuk, taklitçi, tutucu ve güçlü belleği olduğundan, iyi bir saklayıcı ve koruyucu etkindir. Eski ritüel kalıntılarını sözleri ile bile saklamaktadır. Evcilik oyunu, sevişme oyunları, ölüm inançları, zenaat, tutsak alma, yarışma, toprak ele geçirme, yağmur yağdırma gibi günümüze kalan çocuk oyunları ile eskiyi saptayabiliriz. Çocuk oyunlarındaki sayışmalar, ebe çıkarma ya da oyuna kimin başlayacağını belirleyen tartımla söylenen tekerlemelerle, eski inançları ve dilleri incelemek olanağı vardır.”⁷¹

Kerkük’te de bu özellikleri taşıyan çocuk oyunlarından oldukça fazla bulunmakla birlikte biz sadece birkaç tanesini almakla yetindik.

6.2.1. Tamata Kuşu Oyunu

“Bu oyunda çocuk sayısı önemli değildir. Çocuklar aralarında bir başkan seçerler. Başkan gönlünde bir kuşu, mesela kargayı tasarlar. Karganın vasıflarını adını söylemeden şu şekilde anlatmaya başlar: "Bir kuşum var, şu kadar." Karganın büyüklüğü ne kadarsa, iki eliyle o kadar gösterir. "Dimdiği (gagası) var, bu kadar"; gagası ne kadarsa parmağıyla gösterir. "Ayakları şu kadar, tüyleri bu kadar" gibi vasıflarını belirttikten sonra şu deyimle sona erdirir: "Yer içer, Allah’a şükreder". Eti helal ise "helaldir", haram ise "haramdır", der.

⁷¹ Metin And. “Türk Folklorunda Oyun Kavramı ve Oyunun Önemi” III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1974, Sy. 307

Çocuklar başkanın karşısında sıraya durup, onu dinlerler. Başkanın elinde kuşak olur, birinci sıradaki çocuğa kuşağın ucunu uzatarak, kuşun ne olduğunu sorar. Çocuk tahmin ettiği kuşu söyler, eğer cevabı yanlış ise başkan, kuşağı ikinci çocuğa vermesini emreder. Mesela çocuk güvercin diyerek yanlış tahmin yapmışsa, başkan ikinci çocuğa: "Ver güvercine" der. İkinci çocuk keklik derse, başkan üçüncü çocuğu işaret ederek: "Ver kekliğe" der. Dördüncü çocuk kargayı bulmuşsa, başkan: "Buğday çal" derdi. Kuşun adını bulan çocuk, kuşakla bütün çocuklara vurmaya başlar. Çocuklar kaçışarak her biri bir tarafa savuşur. Başkan "arpa tut" derse, çocuklar kuşu bilen üzerine saldırırlar, eğer çocuklar kendisini yakalamadan başkanın yanına yetişebilirse kurtulur, yetişemezse çocuklar kendisini yere yıklarlar. Her çocuk bir şeyini başkana getirir.⁷² Birincisi: "Ben ceketini getirdim"; ikincisi: "Ben saçını getirdim"; üçüncü biri: "Ben entarisini getirdim" diyerek başkanın kulağına gizlice fısıldar. Başkan, yere yatırılan çocuğa, diğerlerinin huzurunda, mesela; "saçını kim getirdi?" diye sorar. Çocuk eğer bilirse kurtulur, bilemezse başkan tarafından iki kuşak yer. Cevapsız her sorunun cezası iki kuşaktır. Oyun böylece devam eder."⁷³

6.2.2. Atlı Yayan Oyunu

"Çocukların sayıları ne kadar olursa olsun eşit olarak iki takıma bölünürler. Her takımın "bey" denilen bir başkanı olur. İki başkan aralarında kasabanın bir evi üzerinde ittifak ederler. Ondan sonra, çocukların karşısında birisi "lebe lebe" yapar. Yani elin sağ avucunu sol avucunun üzerine bırakarak, sağ avucu hızla öne iterek ittifak ettikleri ev tarafını işaret eder. Böylece evin kime ait olduğunu iki takımın çocuklarının bilmesi istenir. Takımlardan herhangi birinden bir çocuk, evin sahibini bulduysa takımı ile birlikte karşı takımın çocuklarının sırtlarına binerek söz konusu eve giderler. Evin kapısında durarak, "atlı yayan" diye ev halkına haykırırlar. Ev halkından birisi "atlı" derse, binen takım, tekrar binerek geldikleri yere dönerler; eğer "yayan" derse, onlar iner, diğer takım onların sırtına

⁷² Çocuklar, yere yatırdıkları çocuğun bir eşyasını başkana gerçekte getirmezler. Sadece eşyanın ismini başkanın kulağına fısıldarlar.

⁷³ Mehmet Hurşit Dakuklu. "Çocuk Oyunlarımızdan" *Kardeşlik Dergisi*, Yıl.9, Sayı.9, Ocak 1970, sy.25

biner ve oyunun başladığı yere geri dönerler. Böylece oyun, tatlı ve şenli olarak devam eder.”⁷⁴

6.2.3. Evelleme Develleme

“Bu oyun “evelleme develleme, koz ağacı, kotur keçi, yarıla yırtıla, su içe kurtula” nağmesiyle başlar. Ayaklar ileri Uzatılır. Oyunu idare eden, parmağını ağzına sokar, önce bir karışık ses çıkarır ve ardından her kelime ile birlikte parmağını bir ayak üzerine koyar ve oyuna katılanların hepsinin ayağını işaretler. Sonunda “su içe”den sonra “kurtula” sözü hangi ayağa denk gelirse, o ayak geri çekilir. Böylece en son hangi ayak ortada kalırsa cezayı hak eder. “Yer” yoksa “gök” sorusuna ayak sahibinin vereceği cevaba göre cezalanan ayak, ya yere birkaç defa vurulur ya da göğe fırlatılırcasına yukarıya kaldırılır. Oyuna katılanlar buna kahkaha ile gülerler.”⁷⁵

6.2.4. Kuyuya Atma

“Bu oyunda çocuklar ilk olarak, duvar dibinde yarım karış derinliğinde bir çukur kazarlar. Sonra her çocuk birkaç adım uzaklıkta belirledikleri bir çizgi üzerinden çukura birer tane ceviz atarlar. Kimin attığı ceviz, çukura girerse, o cevizi atan çocuk çukur sahibi olur. Geri kalan çocuklar sırayla birkaç cevizi yine aynı çizgiden çukura atmaya çalışırlar. Çukura giren cevizlerin toplamı tek ise, çukur sahibi, cevizleri atan çocuktan çukurdaki ceviz sayısı kadar ceviz alır. Yok eğer çift ise, cevizi atan çocuk çukur sahibinden cevizlerin sayısı kadar ceviz alır ve kendisi çukur sahibi olur. Böylece bir müddet sonra cevizlerin hepsi bir ya da iki çocukta birikmiş olur.”⁷⁶

⁷⁴ Mehmet Hurşit Dakuklu. “Dakuk’ta Çocuk Oyunlarından” *Kardeşlik Dergisi*, Yıl.8, Sayı.12, Nisan 1969, sy. 34

⁷⁵ Mehmet Erbil. “Törelere ve Gelenekler” *Kardeşlik Dergisi*, Yıl.7, Sayı.6-7, Kasım 1967, Sy. 47

⁷⁶ Mehmet Hurşit Dakuklu. “Dakuk’ta Çocuk Oyunlarından” *Kardeşlik Dergisi*, Yıl.6, Sayı.6-7, Kasım 1966, Sy. 36

6.2.5. Havada Ne Var Oyunu

“İki çocuk sırt sırta verip kollarını birbirlerine kenetlerler ve biri diğerini kaldırır. Arkadaşını kaldıran çocuk, yüzü gökyüzüne doğru olan kaldırdığı çocuğa özel bir nağme ile sorular sorar ve cevabını alır. Oyun şu şekilde soru ve cevaplarla devam eder:

-Havada ne var?

-Gök moncuk.

-Yerde ne var?

-Takkalak.

-Nenev ne doğdı?

-Bir oğlan.

-Adı nedi?

-Mehemmed.

Sonra ikisi ve etrafındaki çocuklarla birlikte hep bir ağızdan: “Muhammed’e Salavat” derler ve sırttaki çocuk yere çalınır. Oyun bu şekilde devam eder, gider.”⁷⁷

6.2.6. Şakam Oyunu

“Çocuk sayısı sınırlı değildir. Çocukların sayısı ne kadar olursa olsun ikiye bölünürler. Her çocuğun elinde tahta gibi yassıca bir değnek olur. Yere bir çukur kazılır. Bir de yuvarlak bir taş bulunur. İkiye bölünen çocukların yarısı, yani bir takım, kuyu başında durmak, ikinci takım ise kuyuya taş atmak için “yaşma kuru”⁷⁸ atarlar. Yaşma kuru işi kimin lehine çıkarsa o takım, kuyu başında durur ve ikinci takımın kuyuya taş atmasına engel olur. Onlar değnekleriyle taşı getirerek kuyuya atmaya çalışırlar. Kuyu başındakiler ise yine değnekleri ile taşı kuyu etrafından uzaklaştırmaya uğraşırlar. İkinci takım, taşı

⁷⁷Kardaşlık Dergisi. Yıl.3, Sayı.9, Ocak 1964, Sy. 56

⁷⁸ Yaşma kuru: Yaşmala kuru da denir. Genellikle çocuk oyunlarında oyuna hangi takımın başlayacağını tespit için başvurulan bir yöntemdir. Çocuk oyunlarında takım temsilcileri, bir saksı parçası yahut yassı bir taş bulurlar ve bir tarafını tükrükle ıslatırlar. Başkanlardan birisi yaş ya da kuru der, sonra saksı parçası havaya atılır. Yere düştükten sonra yaş mı kuru mu geldiğine bakılır. Böylece kazanan taraf belli olur.

kuyuya atmayı başarır, oyunu kazanmış olur ve kuyu başına geçmeye hak kazanır. Yenilenler ise karşı takımın rolünü alır. Oyun böylece hareketli bir biçimde devam eder.”⁷⁹

6.2.7. Peş Peş Oyunu

“Anne, baba yahut kardeşlerin evdeki küçük çocuğu eğlendirmek veya onunla oynamak için oynadıkları bir oyundur. Şöyle oynanır:

Çocuğun eli açılır, bileğinden tutularak avucunun içini temizlercesine “peş peş” denir. Çocuğun avucunun ortasına parmakla basarak “bura bir civciv kondu” denir. Sonra çocuğun küçük parmağını avucunun ortasına yatırıp, “bu tuttu”, öteki parmağını bükerek “bu kesti”, üçüncü parmağını yatırırken “bu pişirdi”, dördüncü için “bu yedi” ve baş parmağı sallayarak bu “hani payım” dedi denir. Sonra da iki parmağı dik tutulup çocuğun bileği üzerinden göğsü üzerine dürtercesine koşturulur ve “odu sepet altındadı” denir. Bundan sonra da çocuk gıdıklanarak güldürülür.”⁸⁰

6.2.8. Kara Geldi Oyunu

“Kara geldi yaz gecelerinin vazgeçilmez oyunlarından. Mahalle çocukları toplanır, birisi kara olur, bir diğeri de onun baş belası olurdu. Diğer çocuklar ellerine birer ufak taş alarak zifiri karanlığa dalarlardı. Herkes saklandıktan sonra adı kara olan çocuk, onları aramaya çıkardı. Saklananlar ellerindeki taşları birbirine vururlardı. Kara, taş seslerine yönelince baş belası çocuk, karanın hem arkasından koşar, hem de “kara geldi, kara geldi” diye bağırdı. Karanın yaklaştığını baş belasından duyan gizlenen çocuk taşları birbirine vurmaktan vazgeçerdi. Bu durumda iş, karanın ferasetine kalırdı. Kara, saklanan çocuğun birisini yakalayabilirse, yakalanan çocuk “kara” olur ve oyun devam ederdi.”⁸¹

⁷⁹ Mehmet Hürşit Dakuklu. “İmam Zeynel Abidin Köyünden Bir Çocuk Oyunu” *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.5, Sayı. 4, Ağustos 1965, Sy. 32

⁸⁰ Mevlüt Taha Kayacı. “Çocuk Oyunlarımızdan” *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.10, Sayı.6, Ekim 1970, Sy.33

⁸¹ Mehmet Erbil. “Oyunlarımız” *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.7, Sayı.3, Temmuz 1967, Sy.37

6.2.9. Gülle Oyunu

“Bu oyun, üç veya dört ocuk tarafından ve yalnız ilkbahar mevsiminde oynanır. Gülle, ocuklar tarafından taştan yuvarlak olarak yapılır veya çarşıda satılır. Taştan yapılan, taştan glle; çarşıdan alınana, ŐiŐe glle denir.

Yere oyundaki çocukların sayısı kadar 3-4cm. derinliğinde “tike” adı verilen çukurlar kazılır. Tikelerin araları birbirine eşit olur. Glleyi, “beylik” denilen çizgiden tikelere ilk atan çocuğa “bey”, ikinci atan çocuğa “kaktanrup”, dördüncü kimseye ise “kak” denilir. Her oyuncu, bir defa oynar ve yine her oyuncu bir tike yemelidir. İki yiyen kimse bir yemiş sayılır. Tike yemeyen kimse ise bir kaybetmiŐ olur.”⁸²

⁸² Kardaşlık Dergisi, Yıl.10, Sayı.9-10, Şubat 1971, Sy.40

YEDİNCİ BÖLÜM : HORYAT

“Mâninin bir kısmı olan kesik mâni, Kerkük Yöresi halkı ağzında horyat, koryat, hoyrat veya koyrat şeklinde telaffuz edilir. Bu kelimelerden hangisinin doğru olup olmadığı üzerinde pek çok şey söylenmesine rağmen tatmin edici bir neticeye varılamamıştır.”⁸³ Kerkük’te, horyat kelimesi biraz daha fazla kullanıldığından biz burada “horyat” olarak almayı daha uygun bulduk.

Kerkük halk edebiyatının en büyük mahsulü olan horyat “İlk mısrası yedi heceden az bir kelime veya kelime grubuyla kurulan, diğer mısraları yedişer hece olan cinaslı mânilerdir. Asırlar boyunca süregelen eski hayatın ve topluluğun ölmez yadigarı olarak, o devirlerin içtimai hayatını canlandıran mâni ve horyatlar tarihe mal olmuş umumi ve mahalli hadiselere ışık tutmaları hasebiyle mühim bir değere haiz oldukları gibi mazmunlarında mahalli deyim ve atasözlerinin en güzellerini, öz şivenin morfolojik özelliklerini, şekil ile cümle yapısını ve tarihe gömülüp, Türk aleminde bugün kullanılmayan kelimeleri görmek mümkündür. Bunun yanında, horyat, nağme tarzı olarak musiki hazinemizin mühim kaynaklarından sayılır ki bu bakımdan umumi Türk medeniyeti tarihi ile de alakalı bir sanat maddesi hüviyetini taşır.”⁸⁴

Çalışmamızın bu bölümünde, “tam cinaslı horyatlar, kelime gruplarının tekrarlanmasıyla kurulan horyatlar, tam cinaslı olmayan horyatlar, kafiye ile kurulan horyatlar” başlığı altında horyatların sadece dört türünden örnekler verdik.

⁸³ Ziyat Akkoyunlu. “Kerkük Ağzında Mâni ve Horyata Dâir”, *Milli Folklor*, Ankara Sayı.14, Yaz 1992, sy.3

⁸⁴ Ziyat Akkoyunlu. “Kerkük Ağzında Mâni ve Horyata Dâir”, *Milli Folklor*, Ankara Sayı.14, Yaz 1992, sy.2-

7.1 Tam Cinaslı Horyatlar (Cinâs-ı Tam)

Horyat deyince akla ilk gelen, bu tür horyatlardır. Bu horyat türü Kerkük horyatlarının bütün özelliklerini taşır. Horyatların en güzeli ve horyat sanatının zirvesidir. “Cinâs-ı tam” lafızda, hareke ve harflerde farklılık, eksiklik ve ziyadelik bulunmayan cinas demektir. Aşağıda vereceğimiz örnekler bu hususiyeti taşımaktadır. Bu örneklerin daha iyi anlaşılması için her horyatın karşısına açıklamasını vermeye çalıştık.

1

Aldı gene	Aldı gene
Gam meni aldı gene	Gam beni aldı gene
İçipsen kimin kanın?	İçmişsin kimin kanını?
Dudagıv aldı gene	Dudağın aldı (aldır) gene

2

Almadan	Elmadan
Yanak şirin almadan	Yanak şirin almadan
Öpeydım gül üzüvden	Öpeydım gül yüzünden
Hüdam ruhum almadan	Hüdam ruhumu almadan

3

Alma yanı	Elma yanı
Al olı alma yanı	Al olur elma yanı
Nece kabre koyallar	Nasıl kabre koyarlar
Sevdiğin almayı	Sevdiğini almayı

4

Arha bağla	Arka (ark) bağla
Bu suyu arha bağla	Bu suyu arka bağla

Rakibden gafil olma Rakibden gafil olma
Merdlere arha bağla Mertlere arka bağla

5

Arha bağlar Arka bağlar
Su geli arha bağlar Su gelir arka bağlar
Bülbüle miras kalıp Bülbüle miras kalmış
Arha be arha bağlar Arka be arka bağlar

6

Arhadan Arkadan
Yükü indir arhadan Yükü indir arkadan
Sözünü üzde sele Sözünü yüze söyle
Gıybet etme arhadan Gıybet etme arkadan

7

Arha verme Arka verme
Bu suyu arha verme Bu suyu arka verme
Yüz il arhasız kalsav Yüz yıl arkasız kalsan
Nâmerde arha verme Nâmerde arka verme

8

Ay ağını Ay ağını (akını)
Zülf öper ay ağını Zülf öper ay ağını
Dost köyünnen keseydik Dost köyünden keseydik
Rakibin ayağını Rakibin ayağını

9

Ayağ yeri	Ayak yeri
Gel kaldır ayağ yeri	Gel kaldır ayak yeri
Bağa gir bir gül kopart	Bağa gir bir gül kopart
Kalmasın ayağ yeri	Kalmasın ayak yeri

10

Ayna sen	Ayna sen
Ne parlaksan ayna sen	Ne parlaksın ayna sen
Bilmeden cevap verme	Bilmeden cevap verme
Bir hakati ayna sen	Bir hakikati ayna sen

11

Bağdadı	Bağdadır
Bostan barı bağdadı	Bostan barı (meyvesi) bağdadır
Yarım mennen küsilip	Yarım benimle küsmüş
Gezer Basra, Bağdadı	Gezer Basrayı Bağdadı

12

Bağ dadı	Bağ dadı
Çoh şirindi bağ dadı	Çok şirindi bağ dadı
Yüz bağ mene verseler	Yüz bağ bana verseler
He gözüm o bağdadı	Hep gözüm o bağdadır

13

Bağvana bel	Bağvana (bahçivana) bel
Yakışır bağvana bel	Yakışır bağvana (bahçivana) bel
Gül bilse ömrü gider	Gül bilse ömrü gider

Bağlamaz bağvana bel

Bağlamaz bağvana (bahçivana) bel

14

Bağ yerine

Bağ yerine

Cüt koşak bağ yerine

Çift koşak bağ yerine

Güle bağvan can veri

Güle bağvan (bahçivan) can verir

Bağvansız bağ yerine

Bağvansız bağ yerine

15

Bahtı kem

Bahtı kem (kötü)

Bağvanı kem bahtı kem

Bağvanı (bahçivanı) kem bahtı kem

Men feleğe neyledim

Ben feleğe neyledim (ne yaptım)

Döndü mene bahtı kem

Döndü bana baktı kem

16

Bal tasınnan

Bal tasıyla

Su içme bal tasınnan

Su içme bal tasıyla

Merdin topundan korhma

Merdin topundan korkma

Korh nâmert baltasından

Kork namerdin baltasından

17

Bir güldü

Bir güldü

Bir ağladı bir güldü

Bir ağladı bir güldü

Meni dertlere salan

Beni dertlere salan

Bahçadaki bir güldü

Bahçedeki bir güldü

18

Bir güldür

Bir güldür

Aklım alan bir güldür

Aklım alan bir güldür

Kırılısın çarhıv felek
Bin ağlattıv bir güldür

Kırılısın çarkın felek
Bin ağlattın bir güldür

19

Bir yazdı
Bir okudu bir yazdı
Gözlerim kan ağladı
Bugün bir kış bir yazdı

Bir yazdı
Bir okudu bir yazdı
Gözlerin kan ağladı
Bugün bir kış bir yazdı

20

Dağıd üzden
Zülfüvü dağıd üzden
Gevlim bele virandı
Fark etmez dağı düzden

Dağıt yüzden
Zülfünü dağıt yüzden
Gönlüm böyle virandı
Fark etmez dağı düzden

21

Dalda var
Garip bülbül dalda var
Kör olsun rakib gözü
Gözü bizim dalda var

Dalda var
Garip bülbül dalda var
Kör olsun rakibin gözü
Gözü bizim dalda var

22

Derde bela
Kim düzer derde bela
Bağrımda yer almakçın
Yalvarı derde bela

Derde bela
Kim düzer derde bela
Bağrımda yer almak için
Yalvarır derde bela

23

Dere bilmez

Dere bilmez

Avcı dağ dere bilmez	Avcı dağ dere bilmez
Aslı bağvan olmayan	Aslı bahçıvan olmayan
Bağda gül derebilmez	Bağda gül derebilmez (toplayamaz)

24

Eğer mene	Eğer bana
Lütf etsev eğer mene	Lütf etsen eğer bana
Eliv elimde olsa	Elin elimde olsa
Felek baş eğer mene	Felek baş eğer bana

25

Gam dağıdı	Gam dağtır
Gözeller gam dağıdı	Güzeller gam dağtır
İnişim dert deresi	İnişim dert deresi
Çıkışım gam dağıdı	Çıkışım gam dağdır

26

Gör düğünü	Gör düğümü (ukte)
Aç sinem gör düğünü	Aç sinemi gör düğümü
Nâmerdde söz eğlenmez	Nâmertte söz eğlenmez
Merd demez gördüğünü	Mert demez gördüğünü

27

Gözel alma	Güzel elma
Gözel sev güzel alma	Güzel sev güzel elma
Alırsav bir asıl al	Alırsan bir asıl al
Bed asıl güzel alma	Kötü asıl güzel alma

28

Gözel av	Güzel av
Gözel avcı gözel av	Güzel avcı güzel av
Avda kulunç olmuşam	Avda kulunç olmuşum
Gel kuluncum gözel av	Gel kuluncum güzel ov

29

Gözel gözler	Güzel gözler
Gözlerim gözel gözler	Gözlerim güzel gözler
Ciğerim göz göz oldu	Ciğerim göz göz oldu
Yar onu gözel gözler	Yar onu güzel gözler (iyileştirir)

30

Gül açar	Gül açar
Bülbül yatar gül açar	Bülbül yatar gül açar
Viran olsun o bağlar	Viran olsun o bağlar
Hüsnüv taki gül açar	Hüsnün taki gül açar

31

Gül aldı	Gül aldı
Sahsı mavi, gül aldı	Saksı mavi gül aldı
Vardı bes, bir ham aklım	Vardı sadece, bir olmamış aklım
Onu da bir gül aldı	Onu da bir gül aldı

32

Gül alı	Gül alır
Bağvan bağdan gül alı	Bahçıvan bağdan gül alır
Üzüv gül saçın yarpağ	Yüzün gül saçın yaprak
Yanağın da gül alı	Yanağın da gül alı (kırmızısı)

33

Gül bağlar	Gül bağlar
Has bahçalar gül bağlar	Has bahçeler gül bağlar
Gözel hamamnan çıhsa	Güzel hamamdan çıksa
Al yanağa gül bağlar	Al yanağa gül bağlar

34

Gül demerem	Gül demem
Gamgine gül demerem	Gamlıya gül demem
Doğransam dilim dilim	Doğransam dilim dilim
Dikene gül demerem	Dikene gül demem

35

Gül derler	Gül derler
Reyhana gül derler	Reyhana gül derler
Menim kimin gamgine	Benim gibi gamlıya
Ohşarlar gül derler	Okşarlar gül derler

36

Güldü yar	Güldü yar
Cumbuttu yar güldü yar	Tomurcuktu yar güldü yar
Baktı verem olmuşam	Baktı verem olmuşum
Onda mene güldü yar	O zaman bana güldü yar

37

Güle naz	Güle naz
Bülbül eyler güle naz	Bülbül eyler güle naz
Girdim dost bahçasına	Girdim dost bahçesine

Ağlayan çok glen az⁸⁵

Ağlayan çok glen az

38

Gl sayarlar

Gl sayarlar

Bağvanlar gl sayarlar

Bağvanlar(bahçıvanlar) gl sayarlar

Bir bağ güle hasretse

Bir bağ güle hasretse

Dikenin gl sayarlar

Dikenini gl sayarlar

39

İnciden

İnciden

Dişiv hurda inciden

Dişin hurda inciden

Menim bir derdim yohtu

Benim bir derdim yoktu

Sensen meni inciden

Sensin beni inciten

40

İncidi

İncidir

Derdiv meni incidi

Derdin beni incidir

Gerdanıv billurdandı

Gerdanın billurdandır

Gören diyer incidi

Gören der incidir

41

İnci sen

İnci sen

Mücevher sen inci sen

Mücevher sen inci sen

Auhtan mene bahma

Sinirli (kinli) bana bakma

Men bahsam sen incisen

Ben baksam sen incirsin

42

Kanad ağlar

Kanat ağlar

⁸⁵ Fuzulî'ye ait olabileceği söylenmektedir.

Oh titrer kanad ağlar	Ok titrer kanat ağlar
Avım yaralı gitti	Avım yaralı gitti
Boyandı kana dağlar	Boyandı kana dağlar

43

Kanaryalar	Kanaryalar
Aşk kuşu kanaryalar	Aşk kuşu kanaryalar
Dudak dudağa değse	Dudak dudağa değse
Birbirin kanar yalar	Birbirin kanar yalar

44

Kara gün	Kara gün
Erir vursa kara gün	Erir vursa kara gün
Dağlar yanar kül olı	Dağlar yanar kül olur
Bir dem çekse karagün	Bir dem çekse karagün

45

Karaldı	Karardı
Güneş battı karaldı	Güneş battı karardı
Gurbette men kalalı	Gurbette ben kalalı
Ağ ciğerim karaldı	Ak ciğerim karardı

46

Kara yazım	Kara yazım
Kara kış kara yazım	Kara kış kara yazım
Feleğe çoh yalvardım	Feleğe çok yalvardım
Silmedi karayazım	Silmedi karayazım

47

Kara yazım	Kara yazım
Kara kış kara yazım	Kara kış kara yazım
Men ne ettim feleğe	Ben ne ettim feleğe
Yazıptı karayazım	Yazmış karayazım

48

Kara yazma	Kara yazma
Al yazma kara yazma	Al yazma kara yazma
Hüdam sana yalvarıram	Allahım sana yalvarırım
Yazımı kara yazma	Yazımı kara yazma

49

Kim yarar	Kim yarar
Mert sinesin kim yarar	Mert sinesin kim yarar
Yoksul düşkün bir merde	Yoksul düşkün bir merde
Merdden başka kim yarar	Mertten başka kim yarar

50

Mene gül	Bana gül
Sana bülbül mene gül	Sana bülbül bana gül
Men üzüvden çoh güldüm	Ben yüzünden çok güldüm
Sen de bir bah mene gül	Sen de bir bak bana gül

51

Nâmerdi gül	Nâmerdi (mavimsi) gül
Pembe gül, nâmerdi gül	Pembe gül, mavimsi gül
Gülmek imdi yakışmaz	Gülmek şimdi yakışmaz
Ogün vur nâmerdi gül	Ogün vur nâmerdi, gül

52

Ne bağ var	Ne bağ var
Ne bağavan var ne bağ var	Ne bahçıvan var ne bağ var
Çöllerde yaralandım	Çöllerde yaralandım
Ne bağlayan, ne bağ var	Ne bağlayan ne bağ var

53

Ne senedi	Ne senedir
Ne gündü ne senedi	Ne gündür ne senedir
Döner feleğin çarhı	Döner feleğin çarkı
Ne mene ne senedi	Ne bana ne sanadır

54

Oda yanar	Oda yanar
Od düşer oda yanar	Ateş düşer oda yanar
Menim bu aşk odıma	Benim bu aşk ateşime
Gün geli o da yanar	Gün gelir o da yanar

55

Onda gül	Onda gül
Mende reyhan, onda gül	Bende reyhan onda gül
Kara baht saç ağardı	Kara baht saç ağardır
İğit isev onda gül	Yiğit isen o zaman gül

56

Oy ağam	Oy ağam
Oda düştüm oy ağam	Ateşe düştüm oy ağam
Alem gamsız yatıptı	Alem gamsız yatmıştı
Men gamlıyam oyağam	Ben gamlıyım uyanığım

57

O yağındı	O yağındır
Bu fitil o yağındı	Bu fitil o yağındır
Yatan arslan olursa	Yatan arslan olursa
Fırsat he oyağındı	Fırsat hep uyanığındır

58

O yağı vurur	O yağı vurur
Fitil o yağı vurur	Fitil o yağı vurur
Yatan fırsat avlarsa	Yatan fırsat avlarsa
Kahar oyağı vurur	Kahır uyanığı vurur

59

O yaram	O yaram
Göz göz olup o yaram	Göz göz olmuş o yaram
Bir göz yara hor bahsa	Bir göz yare hor baksa
Barmah salıp oyaram	Barmak sokup oyarım

60

O yar indi	O yar indi
Zülf takıp o yar indi	Zülûf takıp o yar indi
Sözi sağ şartı bütün	Sözü sağlam şartı bütün
Bulunmaz o yar indi	Bulunmaz o yar şimdi

61

Su çağırdı	Su çağırdı
Susuzlar su çağırdı	Susuzlar su çağırdı
Boynuna alma suçu	Boynuna alma suçu
Yüklenme suç ağırdı	Yüklenme suç ağırdır

62

Su çağladı	Su çağladı
Sel geldi su çağladı	Sel geldi su çağladı
Hakîkât hakim oldu	Hakîkât hâkim oldu
Ah çekti suç ağladı	Ah çekti suç ağladı

63

Sürmeden	Sürmeden
Gözler dolmuş sürmeden	Gözler dolmuş sürmeden
Başımı aldım gittim	Başımı aldım gittim
Yarım meni sürmeden	Yarım beni sürmeden

64

Tiken bili	Diken bilir
Yaramı tiken bili	Yaramı diken bilir
Bülbülün çektiğini	Bülbülün çektiğini
Gül bili tiken bili	Gül bilir tiken bilir

65

Tutar barı	Tutar meyveyi
Ağaçlar tutar barı	Ağaçlar tutar meyveyi
Hüdama uzat eliv	Allahıma uzat elini
Bah nice tutar Barı	Bak nasıl tutar Allah

66

Üzüm suyu	Üzüm suyu
Mev suyu üzüm suyu	Meyve suyu üzüm suyu
Nâmerde yalvarmahtan	Nâmerde yalvarmaktan
Kalmadı üzüm suyu	Kalmadı yüzümün suyu

67

Ya dağlasın

Ya kessin ya dağlasın

Kör olduh ağlamaktan

Koy felek, yâd ağlasın

Ya dağlasın

Ya kessin ya dağlasın

Kör olduk ağlamaktan

Bırak felek, yabancılar ağlasın

68

Ya daldı

Ya ağladı ya daldı

Yıllarca emeğimiz

Hepsin bir dem yâd aldı

Ya daldı

Ya ağladı ya daldı

Yıllarca emeğimizin

Hepsini bir kerede el aldı

69

Yan birgün

Ağla birgün yan birgün

Yıllarca yâda yandıv

Bâri mene yan birgün

Yan birgün

Ağla birgün yan birgün

Yıllarca yabancıya yandın

Bâri bana yan birgün

70

Yara bağdan

Gül derdim yara bağdan

Rakibler kan ağlasın

Kurtuldu yara bağdan

Yara bağdan

Gül topladım yara bağdan

Rakibler kan ağlasın

Kurtuldu yara bağdan

71

Yara bağlar

Meskendi yara bağlar

Tabib gitsin yar gelsin

Yar yahşı yara bağlar

Yara bağlar

Meskendi yara bağlar

Doktor gitsin yar gelsin

Yar güzel yara bağlar

72

Yaradan	Yaradan
Canım dolup yaradan	Canım doldu yaradan
Cihanda kimse kalmaz	Cihanda kimse kalmaz
Sennen başka, Yaradan	Senden başka, Yaradan

73

Yaradı	Yaradır
Kalbim dolu yaradı	Kalbim dolu yaradır
Kazımışam öz elimnen	Kazımışım kendi elimle
Her yanımda yar adı	Her yanımda yar adı

74

Yaralı	Yaralı
Cümle yanım yaralı	Her yanım yaralı
Hüdam almazsa canım	Allah almazsa canımı
Bu vefasız yar alı	Bu vefasız yar alır

75

Yaram az	Yaram az
Derdim çohtu yaram az	Derdim çoktur yaram az
Men canım feda ettim	Ben canımı feda ettim
Özü çıhtı yaramaz	Kendi çıktı yaramaz

76

Yara meni	Yara beni
Ezipti yara meni	Ezmişti yara beni
Sizden ümit beklerem	Sizden ümit beklerim
Yetirin yara meni	Götürün yara beni

77

Yaramı sen	Yaramı sen
Oyupsan yaramı sen	Oymuşsun yaramı sen
Var günü yanım aldım	Var günü yanımdaydın
Yoh günü yaramısen	Yok günü yaramazsın

78

Yara saya	Yara saya
Yar gele yara saya	Yar gele yara saya
Kesili şahin başı	Kesilir şahin başı
Eğilmez yarasaya	Eğilmez yarasaya

79

Yar bağrım	Yar bağrımı
Çal neşteriv yar bağrım	Çal neşterini yar bağrımı
Yâd oydu sağalmamış	Yabancı oydu sağalmamış (iyileşmemiş)
Neden oyar yar bağrım	Neden oyar, yar bağrımı

80

Yar bahtı	Yar bahtı
Mennen kara yar bahtı	Benden kara yar bahtı
Rakib gözü kör olsun	Rakibin gözü kör olsun
Gördü mene yar bahtı	Gördü bana yar baktı

81

Yar demem	Yar demem
Çal hançeriv yar demem	Çal hançerini yar demem
Vefasız bir yara men	Vefasız bir yara ben
Hiçbir vakit yar demem	Hiçbir vakit yar demem

82

Yar demez	Yar demez
Dost bağrımı yar demez	Dost bağrımı yar demez
Zerrece aklı olan	Zerre kadar aklı olan
Bed asıla yar demez	Aslı kötü olana yar demez

83

Yarı kandır	Yarı kandır
Dolıptı yarı kandır	Dolmuştu yarı kandır
El sözü evler yıkar	El sözü evler yıkar
Get özüv yarı kandır	Git kendin yarı kandır

84

Yar meni	Yar beni
Niçin attıv yar meni	Niçin attın yar beni
Suçum olsun razıyım	Suçum olsun razıyım
Hançerivden yar meni	Hançerinle yar beni

85

Yaz bele	Yaz böyle
Bahar bele yaz bele	Bahar böyle yaz böyle
Kâtibin ne suçu var	Kâtibin ne suçu var
Hüdam deyip yaz bele	Allahım demiş yaz böyle

86

Yazı bilmem	Yazı bilmem
Mollayam yazı bilmem	Mollayım yazı bilmem
Kışı bele geçirdik	Kışı böyle geçirdik

Bu gelen yazı bilmem

Bu gelen yazı bilmem

87

Yazı budı

Yazı budur

Baharı yazı budı

Baharı yazı budur

Men bunı kimnen bilem

Ben bunu kimden bileyim

Alnımda yazı budı

Alnımda yazı budur

88

Yazı sına

Yazı sına

Kış bitti yazı sına

Kış bitti yazı sına

Bilmem ne çare idem

Bilmem ne çare edeyim

Bu alnım yazısına

Bu alnımın yazısına

89

Yüze deme

Yüze deme

Eylik et yüze deme

İyilik et yüze deme

Baha yoh değerliye

Baha yok değerliye

Alsav da yüze deme

Alsın da yüze, deme

90

Yüzde bir

Yüzde bir

Gevilde bir yüzde bir

Gönülde bir yüzde bir

Vefalı dost bulunmaz

Vefalı dost bulunmaz

Bulunsa da yüzde bir

Bulunsa da yüzde bir

7.2 Kelime Gruplarının Tekrarlanmasıyla Kurulan Horyatlar

Bu başlık altında topladığımız horyatların tam cinaslı horyatlardan farkı, tekrarlanan kelimelerin aynı anlamı taşımasıdır. Bu tekrarlanan kelime gruplarının bir kısmı ilk söylendiği zamanlarda cinas özelliği taşımış olabilirler; ancak zamanla kelimelerin anlamlarının değişmesi ya da unutulması bunlara cinas özelliğini kaybettirmiştir. Bundan dolayı bu tür horyatları ayrı başlık altında toplama zarureti duyduk.

1

Allam seni	Alayım seni
Al girme allam seni	Kırmızı giyme alayım seni
Özive düzen verme	Kendine düzen verme
Düzensiz allam seni	Düzensiz alayım seni

2

Beyazınnan	Beyazından
Doldur ver beyazınnan	Doldur ver beyazından
Göz görer gevil ister	Göz görür gönül ister
Herşeyin beyazınnan	Herşeyin beyazından

3

Bine bağlar	Bine bağlar
Bendeler bine bağlar	Köleler bine bağlar
Bı davran bele getse	Bu devran böyle giderse
Dert mende bine bağlar	Dert bende bine bağlar

4

Derdi bile	Derdi bile
Tabib yoh derdi bile	Doktor yok derdi bile

Tabib ona diyeller Doktor ona derler
Yarasız derdi bile Yarasız derdi bile

5

Geçme mennen Geçme benden
Ol beğim geçme mennen Ol beyim geçme benden
Men sennen geçmemişem Ben senden geçmemişim
Ge sen de geçme mennen Gel sen de geçme benden

6

Güle değdi Güle değdi
Gün çıktı güle değdi Gün çıktı güle değdi
Gamlı bülbül feryadı Gamlı bülbülün feryadı
Oh oldı güle değdi Ok oldu güle değdi

7

Her yannan Her yandan
Zülûf salıp her yannan Zülûf salmış her yandan
Göz açtım seni gördüm Göz açtım seni gördüm
Gözüm kestim her yannan Gözüm kestim her yandan

8

Kime gedim Kime gideyim
Kimim var kime gedim Kimim var kime gideyim
Bu derdi Hüdâm verip Bu derdi Hüdâm vermiş
Dermana kime gedim Derman için kime gideyim

9

Nâmerd eli	Nâmert eli
Hiç tutma nâmerd eli	Hiç tutma nâmert eli
Merd eli evler yapar	Mert eli evler yapar
Ev yıhar nâmerd eli	Ev yıkar nâmert eli

10

Nece sayım	Nasıl sayayım
Derdim çoh nece sayım	Derdim çok nasıl sayayım
Sensiz geçen günleri	Sensiz geçen günleri
Ömürden nece sayım	Ömürden nasıl sayayım

11

Yaralı bili	Yaralı bilir
Dertli yaralı bili	Dertli yaralı bilir
Uzun gecenin kadrin	Uzun gecenin kadrini
Canı yaralı bili	Canı yaralı bilir

7.3 Tam Cinashlı Olmayan (Cinâs-ı Nâkıs) Horyatlar

Bu tür horyatlardaki cinashlı kelimelerde harf sayısı farklıdır ya da cinası oluşturan kelimelerden birinin ilk harfi değişiktir. Aşağıya aldığımız horyat bu özelliği taşımaktadır.

1

Budağ incir	Budak incir
Gül ağlar budağ incir	Gül ağlar budak incir
Öpsem gevil şad alı	Öpsem gönül sevinir
Dişlesem dudağ incir	Isırsam dudak incir

2

Dağda marı	Dağda ceylanı
Men gördüm dağda marı	Ben gördüm dağda ceylanı
Aslı nâmerd olanın	Aslı nâmert olanın
Bulunmaz sağ damarı	Bulunmaz sağ damarı

3

Dağı kaldı	Dağı kaldı
Sinemde dağı kaldı	Sinemde dağı kaldı
Bağvan birahtı gitti	Bahçıvan bıraktı gitti
Yerinde bağı kaldı	Yerinde bağı kaldı

4

Dert yıhar	Dert yıkar
Çoh mazlumu dert yıhar	Çok mazlumu dert yıkar
Ne yazık mert yuvasın	Ne yazık mert yuvasını
Daima nâmert yıhar	Daima nâmert yıkar

5

Havadan olı	Havadan olur
Bulut havadan olı	Bulut havadan olur
O yar bize gelende	O yar bize gelince
Evim avadan olı	Evim aydınlık olur

6

Hemen dad	Hemen şikayet
Hemen feryad hemen dad	Hemen feryat hemen şikayet
Sen hakim ol hükmeyle	Sen hakim ol hükmeyle
Ne sen zulm et ne men dad	Ne sen zulüm et ne ben şikayet

7

O yağ olı	O yağ olur
Men fitil o yağ olı	Ben fitil o yağ olur
Koy yatsın şad gönüller	Koy yatsın sevinçli gönüller
Dertliler uyağ olı	Dertliler yavaş olur

8

O yağ olsa	O yağ olsa
Fitil ol o yağ olsa	Fitil ol o yağ olsa
Göz yumma gece gündüz	Göz yumma gece gündüz
Rakibler uyağ olsa	Rakibler yavaş olsa

9

Yara yeri	Yara yeri
Sağalmaz yara yeri	İyileşmez yara eri
Men seni çoh aradım	Ben seni çok aradım
Bir meni ara yeri	Bir beni ara yeri

10

Yazı deği	Yazı değil
Yazılan yazı deği	Yazılan yazı değil
Bu yazımı sen yazdıv	Bu yazımı sen yazdın
Gevlim hiç razı deği	Gönlüm hiç razı değil

11

Yüz Ermeni	Yüz Ermeni
Yüz gavır yüz Ermeni	Yüz gavur yüz Ermeni
Dostın bıncıka kehri	Dostun azıcık kahrı
Dağlarca üzer meni	Dağlarca üzer beni

7.4 Kâfiye ile Kurulan Horyatlar

Horyatların bu türü ses bakımından cinaslı gibi görülse de yapı bakımından cinaslı olarak kabul edilmemektedir. Bunlar, halk edebiyatının elverdiği nisbette, ses benzerliklerine yani kâfiyeye dayanan horyatlardır.

1

Alma diler	Elma diler
Bağım yoh alma diler	Bağım yok elma diler
Can verdim alma aldım	Can verdim elma aldım
Gönderdim almadılar	Gönderdim almadılar

2

Almanı	Elmanı
Yel kopardı almanı	Yel kopardı elmanı
Gevlimi sana verdim	Gönlümü sana verdim
Sen gevlive al meni	Sen gönlüne al beni

3

Bağdad'ı	Bağdat'ı
Men severem Bağdad'ı	Ben severim Bağdat'ı
Çoh bağ var içi viran	Çok bağ var içi viran
Derler de bağdı adı	Derler de bağdı adı

4

Bağ işler	Bağ işler
Bağda bağvan bağ işler	Bağda bahçıvan bağ işler
Boynum cellat elinde	Boynum cellat elinde
Ne keser ne bağışlar	Ne keser ne bağışlar

5

Bele derdim	Bele derdim
Kur beşik bele derdim	Kur beşik bele derdim
Goştum gam cütlerini	Koştum gam çiftlerini
Dert ektim bela derdim	Dert ektim bela derdim

6

Bir dayanım	Bir dayanayım
Aç sinev bir dayanım	Aç sineni bir dayanayım
Men dünyada yanmışım	Ben dünyada yanmışım
Mahşerde bir de yanım	Mahşerde bir daha yanayım

7

Bu dağlar	Bu dağlar
Yeşil oldu bu dağlar	Yeşil oldu bu dağlar
Bülbül gülün itirip	Bülbül gülünü yitirmiş
Kah çağrı kah ağlar	Kah çağrır kah ağlar

8

Dağ elması	Dağ elması
Yeşildi dağ elması	Yeşildi dağ elması
Dost mene bir daş vurdu	Dost bana bir taş vurdu
Çetindi sağalması	Çetindir iyileşmesi

9

Gül adamlar	Gül adamlar
Hoş sohbet gül adamlar	Hoş sohbet gül adamlar
Bülbülün gözyaşları	Bülbülün göz yaşları
Seherden güle damlar	Seherden güle damlar

10

Gül arhası	Gül arkası
Yarpahtı gül arhası	Yapraktır gül arkası
Gör ne zulümler etti	Gör ne zulümler etti
Yusuf'a Züleyha'sı	Yusuf'a Züleyha'sı

11

Güle har	Güle tiken
Sarmaşıptı güle har	Sarılmıştır güle tiken
Kurbanam perçemive	Kurbanım perçemine
Ter yerine gül ahar	Ter yerine gül akar

12

Gül kohlar	Gül koklar
Bağda bağvan gül kohlar	Bağda bahçıvan gül koklar
Sevdim bir vefasız kız	Sevdim bir vefasız kız
Vurdu kalbime ohlar	Vurdu kalbime oklar

13

Rakib ağlar	Rakib ağlar
Dost gülse rakib ağlar	Dost gülse rakib ağlar
Bülbül, gül, bağvan sarhoş	Bülbül, gül, bahçıvan sarhoş
İçipti rakı bağlar	İçmişti rakı bağlar

SEKİZİNCİ BÖLÜM: ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

8.1 Atasözleri

“Atasözleri, atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış şekilleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözlerdir.”⁸⁶ Geniş halk kitlelerinin yüzyıllar boyunca geçirdikleri dönemlerden, yaşadıkları olaylardan ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Atasözleri, ulusal varlıklardır, Tanrı ve Peygamber sözleri gibi ruha işlerler. Ulusun ortak düşünce ve inançlarını belirler, gelecek nesile yol gösterirler.

Kerkük'te “eskiler sözü” olarak da anılan atasözleri, Kerkük folkloru içerisinde önemli bir yere sahiptir. Biz bu bölümde Kerkük atasözlerinden sadece küçük bir kısmını aldık. Bu atasözlerinin bir kısmı bölgenin ağız özelliklerini taşıyorsa da bazılarının hem dil hem de anlam olarak Türkiye'deki atasözlerinin hemen hemen aynı olduğu görülür. Bu özellikleri taşıyan atasözlerinin bir kısmını aşağıya alfabetik sıra içerisinde aldık.

A

Ac aman bilmez çocuk zaman bilmez.

Ac at yol almaz ac it av almaz.

Ac ayı oynamaz

Acıkan ne olursa yer, acıyan ne olursa söyler.

Acın imanı olmaz

Acın karnı toh olı, gözü toh olmaz (Açın karnı tok olur, gözü tok olmaz)

Açtırma kutuyu söyletme kötüyü

Adam adama gerek olur iki serçeden börek olur

Adam adama yük değil can gövdeye mülk değil

Adam her düşmekte (düşüşte) bir akıl kazanır

⁸⁶ Ömer Asım Aksoy. *Atasözleri ve Deyimler*, Ankara, TDK Yayınları, 1965, sy.30

Adamın yere bakanından, suyun sessiz akanından kork

Ağaç yaş iken eğilir

Ağacın gölgesi dibine düşmez

Ağacın kurdu özinden olı (kendinden olur)

Ağlat ağlama

Ağrılarda göz ağrısı her kişinin öz (kendi) ağrısı

Ak karganın eti yiyilmez (yenmez)

Akıl başta değil ama yaş başa getirir

Akıllı düşmandan korkma akılsız dosttan kork

Akıllı insan çok hata işlemez

Akıllı kimseyi falcılar sevmez

Alçak eşek binmeye kolay öksüz çocuk dövmeye kolay

Alçak yerde yatma sel alı (alır) üskek (yüksek) yerde yatma yel alı (alır)

Alış oğlu veriştir dünya karış karıştır

Alışmış kudurmuştan beterdi (beterdir)

Allah deveye kanat verse dam duvarı yıkar

Allah kozu veri (verir) dişsize, pilavı veri (verir) iştahsızza

Altın, yerde paslanmaz, taş yağmurdan ıslanmaz

Altın yere düşmekle pul olmaz

Altındaki yatağa başındaki yağa bak

Altını olanın eli uzundı (uzundur)

Amcam dayım herkesten aldım payım

Anadan doğmak ölmek içindir

Analar neler doğurur

Arha (arık)su gelene kadar kurbağanın gözü patlar

Armut ağacı elma vermez

Arpa eken buğda (buğday) biçmez

Arpa samanı ile kömür dumanı ile

Arvat kabırğa sümüğü kimindi düzeltmek istersev kırılı (Avrat kaburğa kemiği gibidir,
düzeltmek istersen kırılır)

Aşı pişiren yağ olur gelinin yüzü ağ (ak) olur

At adına göre değil adamına göre yürür

At ağasına göre kişner

At almadan ahır yapırı (yapar)

At at oluncaya kadar sahibi mat olur

At beslenirken kız istenirken

At binenin kılıç kuşananın

At binicisini tanır

At bulunur meydan bulunmaz meydan bulunur at bulunmaz

At ere uyar

At ile avrat yiğidin bahtına

At ölür meydan kalır yiğit ölür şan kalır

At ölür itlere bayram olur

At yedi günde it yediği günde belli olur

At yiğidin yoldaşdır

Ata arpa yiğide pilav

Ata binen nalını mihini arar

Ata binersen Allah'ı, attan inersen atı unutma

Ata da soy gerek ite de

Ata dost gibi bakmalı düşman gibi binmeli

Ata eyer gerek eyere er gerek

Ata, uşağı atmaz

Atanın sözünü tutmayan vaydan uzak olmaz

Ateş düşen yer yanar

Atı atasıyla katırı anasıyla

Atım tepmez itim kopmaz deme

Atın bahtsız arabaya düşer

Atın her yorulduğu yerde han yapılmaz
 Atın ölümü arpadan olsun
 Atın ürkeği yiğidin korkağı
 Atlar tepişir arada eşekler ezilir
 Atlıya saat olmaz
 Atta avratta uğur vardır
 Attan düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek
 Attan indi eşeğe mindi (bindi)
 Avcı yatar keyik otlar
 Avradın kölesi (kısa boylusu) Allah'ın belası
 Avrat var ev dayağıdı, avrat var macuna boyağıdı (boyadır)
 Az tamah (açgözlülük) çok ziyan getirir
 Az yaşa çoh (çok) yaşa akıbet geli (gelir) başa
 Az yiyen az uyur çok yiyen güç uyur
 Azıcık aşım ağrısız başım

B

Bağa bak üzüm olsun yemeye yüzün olsun
 Bağda olmasa gülümüz bizde ne kıymeti var
 Bağlı arslana tavşanlar bile saldırır
 Bağvan (bahçıvan) bekleyen bağda bar (meyve) bulunur
 Bağvansız bağı yolcular yolar
 Balcının var bal tası oduncunun var baltası
 Balık suda muamele olmaz
 Başın sağlığı dünyanın varlığı
 Başkasının sözündün ziyade kendi gözüne inan
 Bekarın parasını it yer yakasını bit yer
 Bez alırsan Musul'dan kız alırsan asıldan

Bilene bir bilmeyene bin
 Bir ağaç ekmek bir yıllık ibadete bedeldir
 Bir arzuya bin altın feda olur
 Bir dağ yıkılmazsa bir dere dolmaz
 Bir deli bir kuyuya taş atmış kırk akıllı çıkaramamış
 Bir dinsizin hakkından bir imansız geli (gelir)
 Bir elin nesi var iki elin sesi var
 Bir er bir memleket kurtarır
 Bir evde iki kız biri çuvaldız biri biz
 Bir gemiyi iki reis batırır
 Bir insanı tanımaya birlik sefer (beraber yolculuk) gerek
 Bir kararda bir Allah
 Bir kereden minare başına çıkmak olmaz
 Bir korkak bir orduyu bozar
 Bir mih bir nal kurtarır bir nal bir at kurtarır bir at bir er kurtarır
 Bir musibet bin nasihatten iyidir
 Bir peştemali var kırmızı hem nenesi (anası) giyer hem kızı
 Bir söyle bir işit
 Bir taşla duvar yapılmaz
 Bir yemerem yemeremnen (yemeyeceğim yemeyeceğim diyenden) kork, bir de gidirem
 gidiremnen (gidiyorum gidiyorum diyenden)
 Bişmiş boğazdan çıkan söz kimseyi incitmez
 Borç su değirmen dolandırmaz
 Borçlan alınan eşek su yolunda ölü(ölür)
 Boş boğazın başı belalıdır
 Boş torbaydan (torba ile) at tutulmaz
 Budunun etini ye kasabın minnetinden eyyidi (Butunun etini ye kasaba minnet etmekten
 iyidir)
 Bugünkü işini yarına bırakma

Bugünün yumurtası yarınki tavuktan iyidir
 Bülbül bağıın bezeğidir (süsüdür)
 Bülbül besledim karga çıktı karga besledim gözüm çıkardı

C

Cahil kendisinin düşmanıdır başkasına nasıl dost olur
 Can çıkmayınca huy çıkmaz
 Candan sonra cihan harab olsun
 Cefayı çekmeyen sefanın kadrini bilmez
 Cömert derler maldan ederler yiğit derler candan ederler

Ç

Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme
 Çakal var baş kopardır kurdun adı yamandır
 Çam çakalsız olmaz
 Çok aş ya karın ağrıdı (ağrıtır) ya baş
 Çok söz var kılıçtan keskindi (keskindir)
 Çok ağız bir olunca bir ağız hiç olur
 Çokluğa taş atılmaz

D

Dağ dağa kavuşmaz adam adama kavuşur
 Dağdaki gelir bağdakini kovar
 Danışan dağı aşar danışmayan yolu şaşar
 Danışmak için büyük adam bulamassav (bulamazsan) büyük taş bul
 Daş, değene bellidi (bellidir) yol da gidene

Daşın büyüğü yakınnan (yakından) gelir
 Davul görer (görür) oynar, mihrab görer ağlar
 Dedim adam ol, demedim kadam (belam) ol
 Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan
 Değirmen satıl (kova) suyundan dolanmaz
 Değme sarhoşa, özü (kendi) düşer
 Demir döğüle döğüle (dövüle dövüle) polat (kılıç) olur
 Demir ıslanmaz, deli uslanmaz
 Demir kapının ağaç kapıya işi düşer
 Demir tavında gerekdi (gerektir)
 Deniz dalgasız olmaz, kapı halkasız olmaz
 Denizdeki balığın pazarlığı olmaz
 Derdini saklayan derman bulamaz
 Deve öz (kendi) kamburunu görmez
 Deveçinen (deveciyle) konuşan kapısını key (büyük) eyler
 Deveye dediler boynuv egridi (boynun egridir) dedi nerem düzdü (düzdür)
 Deveye sordular hardan geleysen (nerden geliyorsun) dedi hamamdan
 Dil kesik baş selamet, dil uzun baş melamet
 Dil önünde sümük (kemik) yoktur
 Dilim seni dilim dilim dileyim her başıma geleni senden bileyim
 Dilli dilliden hoşlanır, imam ölüden hoşlanır
 Doğru diyenin börgü (külâhı) delik olur
 Doğru söz yemin istemez
 Doğru sözün yemine ihtiyacı yoktur
 Donguzdan (domuzdan) korkan darı ekmez
 Dost başa, düşman ayağa, avrat ele bakar
 Dost beni bir kozlan (cevizle) istesin koy (bırak) oda pük (çürük) olsun
 Dost kara günde belli olur
 Dostu göstermekle düşman ezilmez

Duman dağdan ne kaparacaktır
 Duman yel önünde duramaz
 Duvar düşende toz kapar
 Duvarı nem yıkar insanı da gam
 Duzunan ekmek düşman olmaz
 Dügün olur iki kişiye, kaygısı düşer deli komşuya
 Dünya zalimin cennetidir
 Düşman kaçandan (kaçtıktan) sonra yiğit çok olur
 Düşmana silah gerek, ya düşmandan irak gerek
 Düşmandan sakın karınca ise de

E

Eğri ağaç düz olmaz rende vursav (vursan) yüz yerden
 Eğri otu (otur) düz seleş (konuş)
 Ekmeği atlı özi (kendi) yayan
 El elden üstündü (üstündür)
 El eli tanır
 El eliden (eliyle) hac kabul olmaz
 El eliden (eliyle) ilan (yılan) tutar, onu da yalan tutar
 El eliden (elinden) iş isteme
 El el ile değirmen yel ile
 El etsem ellisi gelir göz etsem tellisi gelir
 Eldeki köpek çamdaki (dağdaki) aslandan iyidir
 Elin torpağa (elini toprağa) vursa toprak altın olur
 Elinde tas aparı (götürür) evine yas aparı (götürür)
 Eliv (elin) boş ise şahad (şahit),parav (paran) çok ise kefil ol
 Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz
 Er ölür adı kalır

Erbab olan aldanmaz
 Eski dost düşman olmaz, yeniden vefa gelmez
 Eskiden bey olmayan yeniden bey olmaz
 Eşeğe gücü yetmez palanı taptar (döver)
 Eşeğin canı yansa attan fazla kaçar
 Eşek baklavadan ne anlar
 Eşek o eşektir palanı değişmiş
 Et dirnahtan (tırnaktan) ayrılmaz

F

Fakirlik ateşten gömlektir
 Fazla aş karın ağrısı (ağrıdır) ya baş
 Felek insana her zaman yar olmaz
 Fukaranın ahı, tahtından indirir şahı

G

Garip, dostu olmayandır
 Garip kuşun yuvasını Allah yapar
 Garibin parası pul, karısı duldur
 Gavur ekmeği yiyen gavur kılıcı çalar
 Geceler gebedir, gün doğmadan neler doğar
 Geçinin kutarı (uyuzu) bulak (pınar) başınnan (başından) su içer
 Gelin altın taht getirip (getirmiş), çıhıp (çıkılmış) üstünde oturup (oturmuş)
 Gemide oturur gemicinin gözünü çıkardırı (çıkartır)
 Gence varan yumruk yer, ihtiyara varan kuyruk (yağ) yer
 Gevilden gevile (gönülden gönüle) yol var
 Gevlin sevdiği sultandı (Gönlün sevdiği sultandır)

Gezen tilki yatan aslandan igitti (yiğittir)
 Giden bağdan gider bağvandan (bahçivandan) ne gider
 Gözden ırak olan gevilden (gönülden) ırak (uzak) olur
 Gül ağacından odun olmaz
 Gül tikensiz olmaz
 Gülme komşuva (komşuna) gelir başıva (başına)
 Gülün kadrini bülbül bili (bilir)
 Gülün sevdiği sultandı (sultandır)
 Güneş girmeyen eve hekim girer
 Gür, gür (mezar) içinde olsun, ev ev içinde olmasın.
 Güvenme bu varlığa, eliv (elin) düşer darlığa
 Güvenme dostuva (dostuna) saman doldırı (doldurur) postuva (postuna)
 Güvenme varlığa düşersin darlığa

H

Hak derken su durur
 Hak verirse sormaz kimin oğludu (oğludur)
 Halkın sesi hakkın sesi
 Hallinin (zenginin) tuzu tükeni (tükenir) dellinin (delinin) sözü tükenmez
 Hanedandan hata çıkmaz
 Haramdan gelen harama gider
 Harda (nerde) aş, orda baş
 Hekimden sorma, çekenden sor
 Her ağacın barı (meyvesi) olmaz
 Her ağaçtan odun olmaz
 Her karpuz kırmızı olmaz
 Her sakalın bir tarağı var
 Hesapsız giren zararlı çıkar

İ

İki gevil (gönül) bir olsa samanlık seyran olı (olur)
 İlan (yılan) eğili (eğilir) bükülü (bükülür) deliğini tapar (bulur)
 İlan (yılan) yarpızdan hazetmez (sevmez) gider burnu önünde biter
 İnsan insanın şeytanıdır
 İşi erbabına işletmeli
 İşin evvelinde düşünmeyen sonunda pişman olur
 İşleyen anahtar ışıldar
 İşleyen demir pas tutmaz
 İşleyen dişler, işlemeyen dişlemez
 İşten artmaz, dişten artar
 İt hürür (ürer) kervan yürür
 İyiliğe iyilik her adamın kârıdır, kötülüğe iyilik mert iğidin (yiğidin) kârıdır
 İyilik gibi âlemde sermaye olmaz

K

Kahırmanın (karaman) koyunu sora (sonra) çıkar oyunu
 Kapı çalanın kapısı çalınır
 Karın, kardaştan azizdi (azizdir)
 Karga besledim gözüm çıkarttı
 Karpuzu yen (yiyen) kurtuldu, kabuğunu yen (yiyen) tutuldu
 Kasaba dediler, köpek bir sümük (kemik) kaptı, dedi öz (kendi) ayağın apardı (götürdü)
 Katır tırnağına bakar, deve de uzağına
 Kayın ana pamuk iplik olsa, raftan düşende (düşünce) gelinin başını yarar
 Kazana ne bırakılırsa çömçeye o gelir
 Kereviz, vakti geli göreriz (görüürüz)
 Kerki (bıçkı) öz sapını kesmez

Kırılan cam, yerini tutmaz
 Kıskanan göze kıl düşer
 Kısrağı genç göziden (gözüyle) kızı ihtiyar göziden al
 Kıştan sonra bahar olur
 Kıy ağçaya (akçaya) gir boğçaya (bohçaya)
 Kızına vurmayan dizine vurur (vurur)
 Kiminin atı ölür kiminin iti bayram eder
 Kimine akşam gölgesi, kimine sabah gölgesi
 Kimse öz (kendi) gözüne körlük istemez
 Kişinin hürmeti de zilleti de kendi elindedir
 Koca gider asılmaya, karı hınna (kına) ister
 Komşusu için kuyu kazan öz (kendi) boyuna göre kazmalıdır
 Korkmayan korkutmaz
 Korkunun ecele faydası yoktur
 Koy seni tanıyan kurtlar yesin
 Koyun bulunmazsa keçiye çelebi diyeller (derler)
 Köpeğe sümük (kemik) verilir, sahabı (sahibi) hatırı için
 Köpek, bayram sümüğünden (kemiğinden) tok olmaz
 Kör göz ışık sevmez
 Kör gözden yaş, molla evinden aş
 Kör ne ister iki göz biri eğri biri düz
 Kör yesin köse sıçsın
 Körün tutuşu, kerin (sağır) vuruşu
 Kurdun davetine giden köpeğini beraber almalıdır
 Kurt tüyünü değiştirir huyunu değiştirmez
 Kurtla köpeği tanımayan çoban, çoban değildir
 Kurtnan (kurtla) yer, koyunnan (koyunla) şuvan (dövünme) eder

M

Malı gidenin imanı da gider
 Malını aziz eden nefsinin zelil eder
 Malıv (malın) mal olsun, pazarıv (pazarın) pazar olsun
 Malıvdan (malından) haberdar ol, komşuvu (komşunu) hırsız etme
 Minareyi çalan önce yerini hazırlamalıdır
 Misafir misafirden bîzar (şikayetçi) ev sahibi ikisinden bizar

N

Ne kuzu oldum süte tok oldum, ne koyun oldum ota tok oldum
 Ne zalim ol asıl ne fakir ol basıl
 Nenem (annem) ellere satsın, babam ellerden alsın
 Nenesi ögen (annesinin övdüğü) kızı meğer dayısı alsın

O

Ok değene bellidi (bellidir)
 Olma tugyan (kabarma, taşma) olursay (olursun) uryan (çıplak)
 Ormansız bir memleket saçsız kıza benzer
 Ot, öz (kendi) kökü üstünde biter

P

Pisigin (kedinin) burnu ete yetişmez diyer (der) kokuptu (kokmuştur)
 Pisik (kedi) de kavurga yemiş
 Putperestten korkma zalimden kork

R

Ramazanda yalan diyen bayramda üzü (yüzü) kara çıkar
Rüzgar eken fırtına biçer

S

Sağ elin verdiğini sol el görmesin
Sağlık, varlıktan iyidir
Sakalını (sakalını) her adamın eline verme
Saman der kaldır meni (beni) yaramazsam yandır meni (beni)
Sanatı, ustadan öğrenmeyen öğrenemez
Sarımsağı gelin edipler (etmişler) kırk gün kokusu çıkmayıp (çıkılmamış)
Sen isit benim için (benim için) men ölem (ben öleyim) senin için
Sora sora hacca gidilir
Söğme kul babama, söğmeyim bey babana
Su çerresi (testisi) su yolunda kırılı (kırılır)
Su herşeyi temizler ama yüz karasını temizlemez
Su karbilla (kalbilla) ölçülmez
Suretin inandığı aynadır
Sürüden ayrılan kuzuyu kurt yer

T

Talihsizi deve üstünde ilan çalar (sokar)
Taptı aşına kaldı başına
Tavuğa kış diyecek yerde çal ayağını kır
Tavuğun gözü he (hep) küllüktedi (küllüktedir)
Terazi hakkın nazargâhıdır

Tilkiye dediler şahadiv (şahidin) kimdi dedi kuyruğumdu
Toz, kervanın yoldaşdır

U

Ucuz alınan bahalıya mal olı (olur)
Uşığı işe gönder özüv (kendin) de ardıca (ardısıra) git
Uşığımız yok ettiğimiz bok

Ü

Üz (yüz) verme arsız olu (olur) az verme hırsız olu (olur)
Üz (yüz) vermeyin veliye, sıçar ipek haliya

V

Vakitsiz baynıyan (öten) horozun başını keserler
Ver kırkı çekme korku
Ver niyaz al mıraz

Y

Ya mert ol meydana in, ya bir merde hizmet eyle
Yağıdan (yağ ile) yarma kavuşu (kavuşur) arada soğan buruşu (buruşur)
Yedi il kaldık uşaksız bir oğlan doğurduk daşaksız
Yel eken fırtına biçer
Yel kayanın neyin aparı (götürür)
Yen (yiyen) bilmez doğrayan bili (bilir)
Yerine düşmeyen gelin yerine yerine, boyuna düşmeyen esvab sürüne sürüne eskir

Yoldaş tanı yola var yolda yüzbin bela var
 Yorganıva (yorganına) göre ayagıv (ayağını) uzat
 Yüz aklın varsa bir akıllıya daha danış

Z

Zaman sana uymazsa sen zamana uy
 Zehirden şifa beklenmez
 Zengin ölmektense fakir yaşamak daha iyidi (iyidir)
 Zengini bakar işine yoksul bakar dişine

8.2 Deyimler

“Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamı dışında ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluklarıdır”⁸⁷ şeklinde tanımlanan deyimler, Irak Türkleri arasında da önemli bir yere sahiptir. Irak Türklerinin ağızındaki deyimler, hemen hemen Türkçe konuşulan her ülkede az çok farklılıklarla aynı biçim ve kavramda söylenir. Ülkeden ülkeye deyimlerin yapısında bazı farklılıklar görülürse de anlam aynıdır.⁸⁸ Bu farklılıkları aşağıya aldığımız deyimlerin bazılarında da görmek mümkündür.

A

Adamı şad (nehir) başına aparır (götürür) susuz dönderi (döndürür)
 Adı çıkmak
 Adı var
 Adımını tek atmak
 Ağı karayı seçmek

⁸⁷ Ömer Asım Aksoy. *Atasözleri ve Deyimler*, Ankara, TDK Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965, sy.41

⁸⁸ İhsan S. Vasfi. *Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, Fuzuli Yayınları, 1985, sy.10

Ağır basmak

Ağızdan ağıza

Ağzında mercimek tayı ibinmez (mercimek tanesi ıslanmaz)

Ağzında pakla ıslanmaz

Alıcı gözüyle bakmak

Alnında Şeytan tk (tüyü) var

Alt dudağı yer süpürür st dudağı gök

Alttan alta

Amanı kesilmek

Ana baba günü

Aradan karakedi geçmek

Art kapıdan çıkmak

Aslı yok astarı yok

At almadan ahır yapırı (yaptırır)

Ateş bahasına

Ateş sormak

Ateşe krkle gitmek

AteŐine yanmak

Avuç açmak

Avucunu yalamak

Ay ışığında hırsızlığa çıkmak

Ağaya almak

Ayağa sıcak su dökmek

Ayağı altında yumurta olmak

Ayağında donu olmamak

Ayağını kesmek

Ayağının altına karpuz kabuğu koymak

Ayak bağı

Ayak uydurmak

Ayaklı kütüphane
Ayaza kalmak
Ayın son çarşambası

B

Bacası tütmek
Bağrına basmak
Bağrına taş basmak
Bakladan yağsız
Baş açmak
Baş almak
Baş aşağı
Baş başa vermek
Baş beyin aparmak (götürmek)
Baş eğmek
Baş etmek
Baş göstermek
Baş göz olmak
Baş kaldırmak
Baş kızdırmak
Baş koşmak
Baş sağlığı
Baş sallamak
Baş üstüne
Baş vermek
Baş yemek
Başa çıkarmak
Başa çıkmak

Başa geçmek
Başa gelmek
Başa kakmak
Başbaşa çatmak
Başı belalı
Başı bir dili hazar (bin)
Başı boş
Başı gitse namazı gitmez
Başı gitse sözünden dönmez
Başı koltuğunda
Başına and içmek
Başına buyruk
Başına çalınmak
Başına dolanmak
Başına konmak
Başına vurmak
Başından atmak
Başını alıp gitmek
Başını gözünü yarmak
Başının etini yemek
Başınnan (başından) yeşil tütün çıkmak
Baştan çıkarmak
Bel bağlamak
Bel bükmek
Bel kırmak
Beli kırılmak
Beş kardeş
Beyin atmak
Beyin patlatmak

Beyni dolu kandır

Beyni saman doludur

Bıçak gibi kesmek

Bıçak kemiğe dayanmak

Bıyığı üzerinde hacı laklak (leylek) yuva eder

Bıyık altından gülmek

Bıyık tıraşı etmek

Bıyıktan kaçtı sakala konu

Bıyıktan kesiri (keser) sakala koyırı (koyar)

Biçilmiş kaftan

Binin yarısı beşyüz

Bir deri bir kemik

Bir iğne bir sap

Bir kaşık suda boğulmak

Bir tutmak

Bire bir gelmek

Birbirine düşürmek

Birbirine geçmek

Birbirine girmek

Boğaz boğaza girmek

Boğaz kavgası

Boğaz tokluğuna

Boğazdan kesmek

Boğazını çıkarmak

Borusu ötmek

Boş atıp dolu vurmak

Boş boğaz

Boş vermek

Boyacı küpü

Bu kulağından girer söz o kulağından çıkar

Buldukça bunamak

Bulunmaz Hint kumaşı

Buluttan nem kapmak

Burnu Kaf Dağı

Burnundan düşen cibin (sinek) bin parça olı (olur)

Burnundan gelmek

Burnunu kırmak

Burundan konuşmak

C

Can pazarı

Cana kıymak

Canı tez

Cebi delik (müsrif)

Ç

Çalmadan oynar (aceleci)

Çam devirmek

Çan çalmak

Çanak açmak

Çanak yalayıcı

Çanına ot tıkmak

Çarhı (çarkı) dönmek

Çene çalmak

Çenesi düşük

Çenesinin çivisi çıkmak

Çiçeği burnunda
Çiçek gibi
Çileden çıkarmak
Çingene borcu
Çorbaya dönmek
Çürük tahtaya basmak

D

Dil kesik baş selamet
Dil ustası iş hastası
Dile düştü
Dili bir karıştı
Dili şah arşundu
Dili usturadı (usturadır)
Dili yamandı
Dilinden asılsın
Dilinden düşmez
Dilinden kimse kurtulmaz
Diline kimse ulaşmaz
Dudağı ibinmemek (ıslanmamak)
Dudağı kurumak
Dudak bükmek
Dudak büzmek
Dudak dişlemek
Dudak kaçırmak
Dudak kemirmek
Dünyaya göz açmak

E

Ekmeğine yağ sürmek

Ekmeğini taştan çıkarmak

Ekmeğin kapısı

Ekmekten etmek

El altında

El atmak

El ayak çekmek

El çekmek

El elde baş başta

El erişmek

Elde avuçta

Elde bir

Elde etmek

Elde olmamak

Elden ele haktan dile

Ele almak

Ele geçirmek

Ele vermek

Eli boş dönmek

Eli ekmeğin tutmak

Elifi elifine

Eski defteri karıştırmak

Eski hamam eski tas

Etekleri tutuşmak

Etekleri zil çalmak

Etiliye sütlüye karışmamak

Ettiğini bulmak

Evlere Şenlik

Evinde 6z (kendi) başını bağlayabilmez (bağlayamaz) gider toyda (d6đ6nde) gelinin başını bağlar

Ezberden s6ylemek

F

Feleğin 6emberinden ge6mek

Fırsat avlamak

Fırsat d6Ők6n6

Foyası 6ıkmak

G

Gelin 6i6ek her dediği ger6ek

G6z a6ıklığı yapmak

G6z a6tırmamak

G6z ardından bakmak

G6z boyamak

G6z 6ıkarmak

G6z dikmek

G6z etmek

G6z gezdirmek

G6z g6ze girmek

G6z g6z6 g6rmemek

G6z kararı

G6z kırmak

G6z kızartmak

Göz kulak olmak
Göz önünde bulundurmak
Göz vurmak
Göz yummak
Göz zoru
Gözdağı vermek
Gözde olmak
Gözde tutmak
Gözden düşmek
Gözden geçirmek
Göze çarpmak
Göze girmek
Gözlemek
Gözleri fal taşına dönmek
Gözü açık gitmek
Gözü ağarmak
Gözü büyüklükte di aklık belini kırıp (kırmış)
Gözü doluklamak (dolmak)
Gözü dört açmak
Gözü kan çanağına dönmek
Gözü kanlı
Gözü toh (tok)
Gözü yazda olmak
Gözünde kan durup (durmuş)
Gözünde olmamak
Gözüne kestirmek
Gözünü kan bağlamak
Gözünü kan tutup (tutmuş)
Gün doğmak

Gün görmek
 Günü geçmek
 Günü gününe

H

Hançer vursav (vursan) kanı çıkmaz
 Harda (nerde) pilav orda kılav (bulunmak, hazır olmak)
 Hem bıyıktan alır hem sakaldan
 Her çalınan davulun önündedi (önündedir)
 Her kazığa bir torba asar

İ

İç geçmek
 İçe doğmak
 İçini çekmek
 İdare etmek
 İğne iplik
 İki eli bir başı olmak
 İlan deliğine parmag dürtiri (yılan deliğine parmak dürter)
 İlanı içerdedi (yılanı içerdedir)
 İnce eleyip sık dokumak
 İnceden inceye
 İpe un sermek
 İpin ucunu kaçırmak
 İpine basan
 İpliği pazara çıkmak
 İstifi bozmamak

İş başa düşmek
 İş başı
 İş işten geçmek
 İyi saatte olsunlar

K

Kan aktarır (aktarır)
 Kan ettim kapıya (kapına) düştüm
 Kan kana karıştı
 Kan tere battı
 Kanı ağırdı (ağırdır)
 Kanı şirindi (şirindir)
 Kansızdı (kansızdır)
 Kayın ana ilan (yılan) her dediği yalan
 Kazı koz (ceviz) anlar, kozu toz anlar
 Kızım sana diyiren (diyorum) gelinim sen işit
 Koltuğu altında yumurta pişer
 Kör pisik (kedi) evinden hayır görmez (cimri insan için)
 Körler mahallesinde güzgü (ayna) satar
 Kurt dedik kulağı çıktı

M

Mal ardı gidiri (gider)
 Malından olmak
 Malını it yer canını bit yer
 Meteliğe uç atmak

N

Nahırcılık idiri (hayvancılık eder) ekmek yığmak ayıbına gidiri (gider)

Ne gelinde dil var ne kayın anada mürüvvet

Ne işi işti ne eli boştu (boştur)

O

Ocağın söndürmek

Ocağına sığınmak

Oğlunu senet ider aleme minnet ider

Omuz öpüşmek

Omuz silmek

Omuz vermek

Onu öldürenin eli yeşil olur

Ot yoldurmak

Ö

Önayak olmak

Önünü ardını düşünmek

Öpüp başına koymak

Ötesi can sağlığı

Özünü dev aynasında görüp (Kendini dev aynasında görür)

P

Para dellisi (delisi)

Parasını çölde tapmak (bulmak)

Pata küt yerimeg (yürümek)

Pek pis etmek

Postuna saman doldurmak

Put kimin (gibi) durmak

R

Rahim kellesini getirip (getirmiş)

Ruh teslim etmek

Ruhunu sökmek

S

Sakalım elive (eline) vermişem (vermişim)

Sakalını değirmende ağardıp (ağartmış)

Saman altında su yiridi (yürütür) sepet altında iş görer (görür)

Saman altından su yiridi (yürütür)

Seyyit Ahmet eliden ilan (elinden yılan) tutar

Sufidir soğan yemez eline düşse kabuğun koymaz

Sürmelerken gözün çıkarttı

Sürmeni gözden çalar

T

Tavuk ayağı açabilmez (açamaz)

Tıraş etti özünü (kendini) güzünü (aynanı) verdi eline

Topuzu değirman dolandırır

Toya (düğün) girer zurna beğenmez hamama girer kurna beğenmez

U

Un çuvalı gibi tozmak
 Unu kuru olmak
 Ununu elemiş olmak
 Uzun girdi kısa çıktı

Ü

Üreği (yüreği) düşmek
 Üreği (yüreği) ezilmek
 Üste almak
 Üste çıkmak
 Üstesinden gelmek

V

Vade çatmak
 Varlı olmak
 Vay vay yumurtası
 Vergelsin etmek
 Vuran vurana olmak

Y

Yarım ağzıyıdan (ağzıyla) bütün kifte (köfte) kalpırı (kapar)
 Yedi değirmende bir avuç unu yoktu
 Yediği kaba tükürü
 Yetene yeter yetmeye taş atar
 Yedigiv (yediğın) hurmanın acısı (çekirdeği) cebindedir

Z

Zak zak (dik dik) bakmak

Zokuldamak (soğuktan titremek)

Zülfü yare tokunmak

DOKUZUNCU BÖLÜM: DUALAR BEDDUALAR

9.1 Dualar

Allah'a emanet olasan (olasın)
 Allah kemalin yıkmasın
 Allah sana ağrık incik (acı) vermesin
 Allah seni pir ihtiyar etsin
 Allah seni yedi oğlan dedesi etsin
 Allah varlığın reva görsün
 Cennet hatunu olasan
 Ciğer yanığı görmeyesen
 Çerağın söndürmesin Allah
 Dırnağıva (tırnağına) taş değmesin
 Doğruduğiv oğlan doğradığüv soğan olsun
 Dostun çoh düşmanın kör olsun
 Dünya durduhça durasan
 Düştüğün kapı şer görmesin
 Eğri yola çıhasan düz yol karşıva gelsin
 Elin dar kaba uzatmayasan
 Elin Fatıma Ana elinde olsun
 Elin hiç boş kaba uzatmayasan
 Elin üste el olmasın umaram
 Hakkın divanında yüzün ak durasan
 Her adımv bir hac olsun
 İşlemeyesen yiyesen
 Mesnediv (dayanağın) üskek olsun
 Ömrüvden doyanan
 Ömrün uzun olsun işin düzgün olsun

Sağlıkla git ey kardeş, Allah başa Hızır yoldaş
 Sana el uzatan düşmanın eli kurusun
 Seni çöller bekçisi Hızır beklesin
 Suyun savuk (soğuk) çöreğin sıcak olsun
 Toprağa el atasan altuna dönsün
 Tuttuğu toprak altın olsun
 Yediğin yuha olsun giydiğin çuha olsun
 Yedi oğlan babası olasin
 Yüzün sıcak alnın açık olsun

9.2 Beddualar

“Türkmen kadınları diğer milletlerin kadınlarında da olduğu gibi günlük yaşayışlarında, özellikle kendi çocuklarının yaramazlığı ve huysuzluğuna karşı bazı klişeleşmiş bedduaları manasını hiç bilmeden savurmaktan çekinmezler. Klişeleşmiş olan bu sözler ilk ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar geçen süre içerisinde dildeki doğal değişimden etkilenmiş, bazı anlam ve kelime değişikliğine uğramıştır. Bilindiği gibi kelimelerin bir kısmı insanlar gibi doğar, gelişir ve ölür. Bazı kelimeler ise değişmeden süreklilik gösterir ki, ancak sınırlı ve belirli hallere mahsus olarak kalırlar. İşte bunlardan beddualarla ilgili olanların birkaçını buraya alıyoruz:

Canına od düşşün: İlk anda bundan canına ateş düşşün manası çıkarsa da, öyle değildir. Asıl anlamı zehirlenesin demektir. Eskiden hem zehire hem de ilaca “od” derlerdi. Nitekim “odcu” hekim demektir. Bu kelimenin her iki anlamı da terkedilmiştir. Ancak bir maddenin katı, sert ya da acı olduğunu belirtmek için od gibidir denir. Sabırsızlanan birisine “ne canına od düşştü” derler. Bunun od yani ateş olduğunu sanırlar. Ağrı olduğu kimsenin aklına gelmez.

Düsağ olasan: Genellikle anneler manasını bilmeden çocuklarına beddua olarak söylerler. Onlara kalırsa bu söz hasta olasin, derde düşesin gibilerinden bir sözdür. Oysa ki tutsak olasin, esir düşesin demektir. Kelime Türkçe olmasına rağmen unutulmuş gibidir.

Hak beder olasan: Bu sözü kadınlar çocukların “ne hakkın var” hitabına karşılık olarak sarfederler. Ne demek istediklerini hiç de bilmeden bunun basit bir beddua olduğunu sanarak söylerler. Bu sözün aslı Farsça bir terkip olan “Hak berdar olasan” şeklinde olabilir. İranlılarla içiçe komşuluk ve İran edebiyatının etkisiyle halkımız arasına girmiş olabilir. Bu beddua bizi tasavvuf tarihinin hazin bir sayfasını kurcalamaya zorlar. Bilindiği gibi “Mansur Hallaç” fillah olduğu iddiasıyla cezbeyle gelip “Enelhak” diye bağırmaya başlamış. Bu Tanrının aşkıyla erimekle Tanrılaşmış olmak iddiasıydı düpedüz. Hallacı “Hak benim” dediği için bu sözün manası tam olarak anlaşılamadığından asılmıştır. Böylece Farisi terkip ile “Hak berdar” sözü asılmış Hallacıya telmihdir ki bir “r” farkıyla tahrif edilerek “Hak beder” şekline sokulmuş olabilir.

Sengisar olasan: Taşa tutulasın, recm olasin demektir. Farsça’dan Türkçe’ye geçmiştir. Ortaçağdan kalma ceza sistemlerinden birisidir. Hanımlar ne demek olduğunu bilmezler.

Yüreğine Tatar Hanı vursun: Özellikle hanımların ağzında klişeleşmiş beddualardan bir diğeridir. Hanımlar bunun da ne demek olduğunu fazla bilmezler. Hele Tatar ve Han kelimeleri hızlı söylenirse, ne olduğu anlaşılmaz. Bir insan ünvanından çok bir nesne adı gibi düşünülür. Halbuki Tatar hanlarından Hülakü, Timur gibi insan kasaplarına telmih edilmektedir. Eski çağlarda Türkler Orta Asya’daki ana yurtlarında yine eski Türklerin bir kolu olan Tatarlardan çok baskı görmüşler ve onları kötü bir sembol olarak hatırlamışlardır. Böylece Tatar Hanının okuna uğramak bir lanet niteliğinde kullanılmıştır.”⁸⁹

Allah belayı öz evinden versin

Allah cezayı versin

⁸⁹ Fuat Hamdi “Kadınlarımızın Beddualarından” *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.10, Sayı.1-2, Haziran 1970, sy.37

Altun tutasan toprağa dönsün
 Ardın od olsun önün şad (ardın ateş olsun önün nehir)
 Art eteğin sana düşman olsun
 Başıv (başın) top önüne düşşün
 Boğazıva yarma bağlansın
 Ciğeriv dağlansın
 Ciğeriv hırçıldasın
 Çehrevi çölden gelen görsün
 Diliv (dilin) damagıv yansın
 Dost önünde eli boş yüzü kara durasın
 Elivi ac ayı çığnesin
 Elive versinler başıva çalsınlar
 Evine bir yaz yıldırımını düşeydi
 Gidişin olsun dönüşün olmasın
 İlanıv gök olsun akrebiv yeşil
 Kan kusasan
 Kara habere diskinesin
 Kara yere gireydin
 Kökuvüze kibrit suyu çalınsın
 Kökuvüze süpürge vurulsun
 Köyün uzak olsun yolun tiken olsun
 Nenev borküv koklasın
 Palan arasına giresen
 Perkem tutsun
 Sabahın akşamın kara gelsin
 Saçıv elek olsun
 Suyun sıcak çöregiv savuk olsun
 Tanrı alaydı seni
 Yağlı gülleye rastgelesin

Yakavı bitler yesin emeğin itler yesin
Yerin yaş olsun yastığın taş
Yükün demir olsun yolun çamur olsun
Yüz değirmende bir pulu kalmasın
Yüzün karalsın gözün ağarsın

ONUNCU BÖLÜM: RÜYA TABİRLERİ

“İnsan oğlunun yüzyıllardan beri sırrını çözmeye çalıştığı şeylerden biri de rüya olmuştur. Rüyayı zaman zaman insan üstü kutlara bağlayanlar olduğu gibi, bunu dinle izah edenler de vardır. Bunun için asırlardan beri rüya tabir etmek insanlar arasında adeta bir ilim haline gelmiştir. Dinler de rüya tabirine büyük önem vermiştir. Tarihte gayet isabetli tabir edilmiş bazı rüyalar vardır. Mesela, Hz. Ömer’in rüyasında bir horozun kendisini üç defa gagaladığını görmesi, bir müddet sonra da uğradığı bir saldırıda üç bıçak yarasıyla şehit edilmesi buna örnek gösterilebilir. Görülüyor ki; rüyalarımızın hayatımızda büyük ve esrarlı bir ehemmiyeti vardır.

Kerkük’te yapılan bazı rüya tabirleri şu şekildedir:

Allah: Dünyada Allah’ı görmek, bütün üzüntü ve ızdıraplarınızı atarak feraha, sevince ve devamlı sıhhat ve afiyete, dünya işlerinizin yoluna girerek kar ve kazançlarınızın artacağına, ruh ve kalbinizin temizlenerek iyi ve kamil bir insan olacağınıza ve hacca gitmek niyet ve arzunuzu bir gün gerçekleştireceğinize işaretler. Peygamber Danyal Aleyhisselama göre rüyada Allah’ı görmek, dini bütün müslümanlara izzet, ikbal ve kudrettir. Askerlerin vatanî hizmetlerini sıhhat ve afiyetle ikmal ederek yurtlarına döneceklerine, hapiste bulunanların kısa zamanda hürriyetlerine kavuşacaklarına işaret sayılır.

İbni Şirin Hazretlerine göre de, rüyada Tanrı’yı görmek rüya sahibinin cennete layık bir kimse olduğuna ve ahirette cehennem azabı çekmeyeceğine; şayet müfsit bir kimse ise tövbe edip bu kötü huylarından vazgeçeceğine; fakir ise zengin olacağına; bir genç kız ise kısmetleri açılarak tez zamanda evlenip mesut olacağına delildir.

Abacur: Rüyada abacur görmek, karlı ve kazançlı işlere girişeceğinize; abacuru lambanın üstünden kaldırmak, bir dostunuzdan iyilik göreceğinize yorumlanır.

Abdest almak: Rüyada temiz su ile abdest almak, kederli iseniz feraha, borçlu iseniz borcunuzu ödemeye muvaffak olacağınıza, hasta iseniz şifa bulacağınıza, günahkar iseniz tövbe ve istiğfar ederek günahlarınızdan halas olacağınıza, şayet bir meseleden dolayı korku ve endişe içinde iseniz bundan da kurtularak sevince ve feraha kavuşacağınıza yorumlanır. Sıcak su ile abdest almak hayra delalet etmez. Bulanuk su ile abdest almak gam ve kedere işarettir.”⁹⁰

“Abdest bozmak: Gam ve kederden, sıkıntı ve zarureten kurtulacağınıza işarettir. Bir abdesthane görmek sağlık ve terakki olarak yorumlanır.

Abanoz: Rüyada abanoz ağacı ya da tahtası görmek, çok zengin ve güzel fakat o nisbette de inatçı bir kadınla (erkekle) hayatınızı birleştireceğinize işarettir.

Acı bakla: Rüyada taze bakla görmek, kazancını güçlkle elde edeceğinize işarettir.

Ad, isim: Bir kimse rüyasında adının değiştiğini görürse, bu o kimsenin feraha erişeceğine, şeref ve itibarının artacağına delalet eder.

Âdem Peygamber: Rüyada Adem Peygamberi görmek, işlediği bir günahtan tövbe etmesi gerektiğine işarettir. Bir diğer yoruma göre ise, üzüntüden kurtulup neşe ve sevince kavuşacağına delalet eder.

Ada: Rüyada bir ada görmek, dostlarınızın sizi terkedeceğine; bir adada gezinti yapmak vakitlerinizi iyi kullanmadığınıza, şayet gezinti güzel bir havada cereyan ediyorsa bütün kederleri atmaya muvaffak olacağınıza delalettir. Fırtınalı bir havada veya karanlık bir gecede adada dolaşmak, emel ve arzularınızın gerçekleşmeyeceğine, keder ve ızdıraba uğrayacağınıza yorumlanır. Adada bir yanardağ görmek, dostlarınızdan ve komşularınızdan

⁹⁰ Mehmet Ali Elcubhuri “Rüya Tabirleri ve Manaları” **Kardaşlık Dergisi**, Yıl.6, Sayı.8, Aralık 1966, sy.28

sakinmanız anlamına gelir. Bir adada avlanmak ise büyük bir tehlike atlatacağınıza işaret sayılır.”⁹¹

“Adak: Rüyada adak adamak tanınmış veya tanınmamış bir çok dostunuzun bir gün sizin şöhret sahibi olmanızdan korktuklarına ve sizi kıskandıklarına işarettir.

Adam: Rüyada bir adam görmek, evinizde kısa sürecek bir geçimsizlik çıkacağına; adam taşlamak, ticaret işlerinizde bir zarara uğrayacağınıza; adam öldürmek, hakkınızda dedikodu yapılacağına; birisine iyilik etmek, evinizde bir hastalık çıkacağına; birisinden birşey almak hastalığa; birisiyle münakaşa etmek dostlarınızın hakkınızda iyi hisler beslediklerine; ihtiyar bir kadın ya da erkek görmek keder ve üzüntüye; bir delikanlının genç bir kız veya bir kızın delikanlı görmesi mesut bir aşk hayatının başlangıcına işaret sayılır.

Aday: Rüyada kendinizi bir milletvekili veya belediye meclisi adayı olarak görmüş iseniz; şayet gerçekten aday gösterilmiş iseniz seçimi kazanacağınıza işaret sayılır. Aday olmayanlar için böyle bir rüya, hayat yarışında muvaffakiyetli ilerlemeler kaydedeceklerine yorumlanır.”⁹²

“Abide: Rüyada tarihi kıymeti olan abideler görmek, uzun sürecek bir seyahate çıkacağınıza veya hükümetteki bir işinizin arzuunuza göre sonuçlanacağına yahut hayırlı bir evladınız olacağına yorumlanır.

Açlık: Rüyada açlık hissetmek, kutlu bir bünyeye ve devamlı bir sıhate malik bulunduğunuza işarettir. Bir çok aç kimse görmek, herhangi bir hadise dolayısıyla çok korku geçireceğinize yorumlanır.

⁹¹ Mehmet Ali Elcubburi “Rüya Tabirleri ve Manaları” **Kardeşlik Dergisi**, Yıl.6, Sayı.9, Ocak 1967, sy.24

⁹² Mehmet Ali Elcubburi “Rüya Tabirleri” **Kardeşlik Dergisi**, Yıl.6, Sayı.10-11, Şubat-Mart 1967, sy.40

Ağ: Rüyada denize ağ atmak, bir güzele gönül vereceğinize fakat neticesinin ızdıraplı olacağına; içi balık dolu bir ağı denizden çıkarmak, etrafınızda bir çok kısmetin dolaşmakta olduğuna ve elinize para geçeceğine; denizden yırtık ve boş bir ağ çekmek, emeklerinizin uzunca bir zaman gerçekleşmeyeceğine; ağ görmek, işlerinizde başarıya işaret sayılır. Balık ağı görmek de yağmura veya hava değişikliğine işarettir.

Ağaç: Yeşil, çiçekli ağaçlar görmek, çekilen sıkıntıların biteceğine ve umulmadık bir yerden para geleceğine işarettir. Büyük bir ağaca çıkmak ise, kuvvet ve mevki sahibi olacağınıza delalet eder. Yaşlı bir meşe ağacı görmek, hayatınızın mesut ve bahtiyar bir safhaya gireceğine; elma ağacı görmek, aşk hayatınızın arzuunuza göre bir seyir alacağına; üzerinde kemale ermiş meyveler bulunan ağaçlar görmek, gelir ve kazancınızın artacağına işarettir. Bir ağaca çıkıp inmek, endişeli bir hadise ile karşılaşacağınıza; kuru ve çıplak bir ağaç görmek, kedere ve hastalığa; ağaç dikmek, sıhhat ve afiyetinizin devam edip gideceğine ve hayırlı evlatlara malik olacağınıza; ağaç taşlamak para veya mal kaybına uğrayacağınıza işaret sayılır. Rüyada selvi ağacı görmek, derin keder ve ızdıraba; defne ağacı görmek, zafer veya başarıya yorumlanır.⁹³

Bunlardan başka, “Rüyada çiğ et görmek, yaş üzüm görmek ve rüyada gülmek fena sayılırmış. Para, altın, düğün görmek üzüntü ve keder olacağına; ağlamak, su, balık, yılan, ayna ve ekmek görmek aydınlık ve hayırlı sayılırmış. Rüyada bir kişinin ön dişlerinden birisi düşerse kendi ev halkından birisinin; yan dişlerinden birisi düşerse komşularından bir kişinin öleceğine inanılırmış. Hırsız görmek misafir geleceğine; koyun ve arpa görmek iyimserliğe, buğday görmek kötümserliğe yorumlanırmış. Asker görmek yağmur yağacağına işaretmiş. Rüyasında köpek gören kimseyi hükümet takip ediyor demekmiş. Oğlan ve kız görmek, hayırlı ve uğurluymuş. Bir kimse, rüyasında kendisini süsleniyor görürse işi rast gidecek demekmiş.”⁹⁴

⁹³ Mehmet Ali Elcubburi “Rüya Tabirleri” *Kardeşlik Dergisi*, Yıl.6, Sayı.12, Nisan 1967, sy.25

⁹⁴ Mehmet Hürşit Dakuklu “Halk İnanmaları Arasında Rüya Tabirleri” *Kardeşlik Dergisi*, Yıl.8, Sayı.10-11, Şubat-Mart 1969, sy.27

ONBİRİNCİ BÖLÜM: BULMACALAR (TAPMACALAR)

Türkiye Türkçesinde “bilmece” olarak anılan bu halk edebiyatı ürünü Kerkük’te “tapmaca” ya da “bulmaca” adıyla anılmaktadır. “Tapmacalar, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zeka veya güzellik türünden mücerret kavramlarla dini konu ve motifleri vb. Kapalı bir şekilde yakın uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir.”⁹⁵

“Tapmacaların halk edebiyatı sahasındaki ilk hedefi öğreticiliktir. Anne veya aile büyükleri, çocukların zekasını denemek, düşünce melekelerini geliştirmek ve onları gelecekte karşılaşacakları güçlükler karşısında düşünceye ve fikir yürütmeye hazırlamak için bilmece sorarlar.”⁹⁶

Kerkük tapmacaları güzel mecazi benzetmeler halinde manzum yahut mensur olarak söylenir. Biz burada, tapmacalardan nazım nesir karışık olarak alfabetik sıra şeklinde örnekler verdik. Bu örnekleri de Kardeşlik Dergisinin bütün sayılarını tarayarak çıkardık.

1) Ağaçlardan gül itmez (etmez) bar (meyve) veri

(incir)

2) Ağız açık alamet

İçinde var kıyamet

Yaş vurdum kuru çıktı

Sallava ale Muhammed

(fırın)

3) Akşam ekdim çayırı, sabah kalmadı mayırı

(yıldız)

⁹⁵ Şükrü Elçin. *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, KTB Yayınları, 1986, sy.607

⁹⁶ İbrahim Dakuki. *Irak Türkmenleri*, Ankara, 1970, sy.136-137

- 4) Akşam septim nohudu, sabah kalktım yohıdı (yoktu)
(yıldız)
- 5) Altı su üstü ateş
(nargile)
- 6) Altın kantar et tartar, elde yapılır ette asılır
(küpe)
- 7) Annem senden nar ister, tohumuz bostan ister
(domalan)
- 8) Ateşte pişer, ette asılı
(küpe)
- 9) Atmaca hayvan kimin, acısı soğan kimin (gibi)
(arı)
- 10) Babadan aziz neneden aziz
Baltadan ağır baldan şirin
(uyku)
- 11) Bir havuz başında bir ilan (yılan)
Başında bir kırmızı kuş
Su biter ilan durar
Kuş öli (ölür)
(gazyağı lambası)
- 12) Bir kuşum var kahverengi
Kahvelerde çalar çengi
Dur hele bir yaz gelsin
Kuşum keyiflensin eğlensin
(pire)
- 13) Bir kutum var alamet, içinde var kıyamet
(tandır)
- 14) Bir kuyum var, içinde iki türlü suyum var
(yumurta)

15) Bir tencerede otuz iki taş

(ağız ve dişler)

16) Bu kale burcu bedendi, yeşil ekim kırmızı çıktı, tap (bil) bu nedendi (nedendir)

(şaça konulan kına)

17) Burda vurdum kılınıcı bahırda (denizde) oynar ucu

(yıldırım)

18) Cansız gelir canı olur, eti, tüyü, kanı olur

(yumurta)

19) Dağ başında duran kişi

Ne avrattı ne kişi

Attı taşı vurdu kuşu

Ne taş taştı ne kuş kuştı

(Azrail)

20) Dağda diliman

(yılan)

21) Dağdan düştü dangır mangır

Koy dişive (dişine) kır kemir

(koz)

22) Dağdan iner Ali goca

Eli ayağı hınnalıca (kınalıca)

Oturı (oturur) topan dibinde

Seleşi (söyler) Farisi diliyce (diliyle)

(çark)

23) Dağdan iner gümbür gümbür

Çal başına kır kemir

(koz)

24) Dağdan iner dağ kimin

Kolları budag kimin

Eğili su içmeye

Begiri oğlak kimin

(Hızır İlyas/geyik)

25) Taştı (taş gibi) taş dögi (değil) yumurta doğar tavuk dögi (değil) arpa yer eşek dögi

(kaplumbağa)

26) Dışı beyaz içi sarı

Gümüş gibi parlak zarı

Dünyaya türküyle gelir

Geldiği anda yenilir

(yumurta)

27) Dolu gider boş geli (gelir)

Delğine hoş geli (gelir)

(kaşık)

28) Dört lam, bir küp

Eğri hiyar cüt (çift) yıldız

(deve)

29) Dussuz pişer

(süt)

30) Eğri sahan acı bal

(kulak)

31) Elim vurdum yapıya çıktım demir kapıya

(özengi)

32) En yüksek dağlara çıkar, yüzünü güneşle yıkar

(yumurta)

33) Ezan ohur namaz kılmaz

Avrat alı nikah kıymaz

(horoz)

34) Gece gündüz gider durmaz

(su)

35) Gider gider yerinde

Altın kemer belinde
Gece gündüz yol gider
Gene durup yerinde
(değirmen)

36) Hav hav hav atar
Çakmak taşı kav atar
Seksen sekiz değirmen
Doksan dokuz nav atar
(yıldırım)

37) Havar yandım kar getir
Hayva yetir nar yetir
El değmemiş ağaçtan
Gün vurmamış bar (meyve) yetir
(domalan)

38) Hişi hişi
Ne bildiv bu işi
Koyunumuz bir bala (yavru) doğup (doğurmuş)
Nenesi (annesi) erkek balası dişi
(Hz.Havva)

39) İçi kızıl dışı yeşil
Leleler akıllılar akıl döker bulalar
Akılsızlar düşünürler dururlar
(karpuz)

40) İki atım var birbirini kovar
Biri gülerse öbürü ağlar
Biri göz kızarı öbürü dil çıkarı
(yer ile gökyüzü)

41) İki barmak bir nara (ateşe) bakar
(maşa)

42) İki canbaz, bir duvara bahmaz (bakmaz)

(göz)

43) İncedi uzundu yarıhtı başı

Basaram çihartıram döker göz yaşı

Altına salam beyaz kumaşı

Geli gider bitiri işi

(dolmakalem)

44) İnce kız damnan bahar (damdan bakar)

Şurbası gözden ahar

(oluk)

45) İşçiler hiç onsuz olmaz

Mutfaktan ayrılmaz kış yaz

(yumurta)

46) Kabuğu var içi yok

Dayağı yer suçu yok

(davul)

47) Kapkaradır her yanı

Her gün dağlanır karnı

(kazan)

48) Kara ilan (yılan) ağzın açar

Beyaz ilan vurur geçer

(mekik)

49) Kara sığır çöker yatar

Bugarsığın (bağırsağın) töker yatar

(kara çadır)

50) Kara tavuh (tavuk) yuvasında

Kuyruğu var odasında

(göz)

51) Kara yazıdı kan dögi (değil)

Sarıydı zafran dögi

Çükü var koç dögi

(çekirge)

52) Kardan ak

Katrandan kara

Kediden küçük

Deveden yüksek

(karga)

53) Köylerden o bol bol gelir

Bildiniz mi bu nedir

(yumurta)

54) Kuşlarda yumurta etmez bala (yavru) doğar

(yarasa)

55) Küçük damda cin oynar

(kavurğa)

56) Lelem düzgün ohunu

Kim var ona tohunu

Onun bunun hatırçın

Haram edip yohunu

(saat)

57) Lelem şirin çağırı

Hakkın seren çağırı

Bir ağaçta beş alma

Biri birin çağırır

(ezan)

58) Lelem uzun uzadı

Sağın solun gözedi

Kah tepme kah şapalak

Kel oğlunu bezedi

(çulha)

59) Mende de var sende de var

Çamdaki çakalda da var

(ruh)

60) Mini minice, burnu eğrice

(nohot)

61) Neneye değmez babaya değer

Halaya değmez amcaya değer

Değere değmez değmeze değer

Vallaha değmez billaha değer

(dudak)

62) Obada Osman

(horoz)

63) O nedi ki (nedirki)

Ne maviydi ne sarı

Bir güzel ağaçta, biter saçları

(lif)

64) O yüzü kaya, bu yüzü kaya

İçinde var sarı maya

(yumurta)

65) O yüzü tahta bu yüzü tahta

İçinde var kanlı kahpe

(hançer)

66) O yanı perçem bu yanı perçem

İçinde var şah göğercin

(göz)

67) Öz malımdı Allah bili

Menimnen gider benimnen geli

Ne yapmışam ne tapmışam

Ne kimseden borç almışam

Miskindi sesi çıkmaz

Kimsenin canın sıhmaz

Yürümesem yürümez

Yerde gider çürümez

Onu itersem eğer

Özünden birde döner

(gölge)

68) Pencerede kürkü var

Dellik dellik börkü var

(horoz)

69) Ruhu yoktur almaz nefes

Şekli cismi aynı kafes

Eğri beli uzun boynu

Çok neşeli verir bir ses

Boş karnına dolar hava

Mahsun sesi derde deva

(ut)

70) Sarıydı sandal dōgi (değil)

Her derde derman dōgi

Boynuzu var gamuş dōgi

Kanadı var kuş dōgi

(çekirge)

71) Sene diyerem bir bit

İster otı ister git

Yemiştten ne yemişi

Dili sümük başı et

(hurma)

72) Suda Süleyman

(balık)

73) Tap nedi (bil nedir)

Başşağı etsem dolar, baş yuharı etsem boşalı

(külâh)

74) Tap nedi

Bir kökdür on iki dalı var

On iki dalı içinde otuz yaprağı var

Otuz yaprağı içinde beş gülü var, üçü gölgede ikisi güneşte

(bir yıl, oniki ay ve her ayın otuz günü, her günde beş vakit namaz)

75) Tap nedi

Ahşam septim nohudu, sabbah kahdım yoh idi

(yıldız)

76) Tap nedi

Eğildim bahtım, tıfreakledim (tükrükledim) saktum

(iğne ve iplik)

77) Tap nedi

Gezer obanı altı kıcı var iki tabanı

(terazi)

78) Tap nedi

O yanı duvar bu yanı duvar

İçinde var deli davar

(dil)

79) Tap nedi

Öz malımdı Allah bili

Ne yapmışam ne tapmışam

Miskindi sesi çıhmaz

Yürümesem yürümez

(insan gölgesi)

80) Tap nedi

Taşta can

Ağaçta taş taşta can

Lelem bir düş görüptü

Ağaçta taş taşta can

(ağaç çerçevesi ayna)

81) Tap nedi

Üç dene geldiler bir köprü başına

Biri basdı bakdı geçti

Biri baktı geçti

Biri ne baktı ne bastı geçti

(kucağında çocuk taşıyan hamile kadın)

82) Tepe başında yeşil kümbet

(karpuz)

83) Uzun uzun obalar

Ağ sakallı babalar

Aşağıdan su içer

Yukarıdan balalar

(hurma ağacı)

84) Üstü geçi altı koyun

Başı mazı kuyruğu mankas (makas)

(kırlangıç)

85) Vakti geli üregi (yüreği) çatlar

(kozak)

86) Yarın ne çarşanbadı (çarşambadır)

Gevlive (gönlüme) düşen nedi (nedir)

Odsuz ataşsız

Kazanda pişen nedi (nedir)

(dolama)

87) Yaşadıkça kısalır boyu

Bunu bilsev (bilirsen) al yüz köyü

(kalem)

88) Yatar gevşer

(koyun)

89) Yukarıda kara kara

Yere düştü pare pare

Elime aldım kan kimin

Ağzıma koydum bal kimin

(karadut)

90) Yumruğumca yuvası

Yüzellidi balası (yüzellidir yavrusu)

(nar)

ONİKİNCİ BÖLÜM: ANDLAR (YEMİNLER)

Kur'an-ı Kerim'in hükmüne göre Allah'tan başka bir şeye ant içmek günah olduğu halde insanlar birbirleriyle olan münasebetleri dahilinde birbirlerini inandırmak için bazı kutsal varlıklara, din büyüklerine, namusa ant içmekle yetinmeyip; göz, can, baş gibi nesnelere üzerine de ant içmektedirler. Andın birçok toplumda olduğu gibi Kerkük'te de çok çeşitleri vardır. Biz çalışmamızın bu bölümünde Kerkük antlarının sadece küçük bir kısmını seçerek aldık.

Allah'a and olsun

Allah birdi (birdir) şeriki yoktu (yoktur)

Allahın binbir adına and olsun

Allah meni (beni) taş etsin

Allah vekil

Dinimde imanımda vicdanımda

Dinsizlerle haşır olun

İmanım kafirlerin olsun

İmansız ölüm (öleyim)

Kabre imansız inim (ineyim)

Kafir olum (olayım)

Moskoflardan olum (olayım)

Moskoflar türbesinde yatam (yatayım)

Mukaddesatımda, milliyetimde

Nenem (anam), bacım, avradım olsun

Peygamber kefil, Allah vekilim olsun

Şerefimde

Topuğum yere değmiş olsun

Ubalıv (vebalin) boynumda kalsın

Vallah billah ve tallah

Vallah ve billah

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YATIR VE ZİYARETGÂHLAR

Bu bölümün başlığını teşkil eden yatırlar ve ziyaretgâhlar, Türk memleketlerinde oldukça fazladır ve halk inançları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu ziyaretgâhlar bazı yerlerde yatır, evliya, imam, dilek tepesi, türbe, dede gibi isimlerle de anılır. Buralarda yatan insanlar, genellikle ermiş ve keramet sahibi olan velayet derecesine ulaşmış kişiler olarak bilinirler. “Yani, bazen tayyü mekan (bir anda uzak mesafelere gitme), tayyü zaman (aynı anda bir kaç yerde bulunma), su üstünde yürüme, insanın kalbinden geçeni anlama gibi üstün özelliklere sahiptirler.”⁹⁷ Pek çoklarının ne zaman yaşadığı, gerçek adlarının ne olduğu bilinmez. Halk, zamanla bunlara çeşitli görevler yakıştırır, adaklar adar, dilekler tutar, dua eder ve onun vasıtasıyla sorunlarına çare arar. Duaları ve dilekleri gerçekleşince de ona adanmış oldukları adakları yerine getirirler. Bu bir nevi teşekkürdür. Çünkü “adak adayan kişi, bu eylemiyle yatırın kendisi ile Tanrı arasında bir çeşit aracılık yaptığına inanır.”⁹⁸

Yatırlar ve ziyaretgâhlar Kerkük ve çevresinde oldukça fazla bulunmaktadır. Bizim asıl konumuz bu olmadığından buraya sadece bir kaç tane yatır ve ziyaretgâh aldık.

13.1 Baba Şehsuvar

Kifri içinde nisbeten yüksek ve kendi adıyla anılan bir dağın tepesinde bir ziyaret makamı olarak tanınmaktadır. Eskiden beri, bazı göz ve diğer hastalıkları iyi ettiği söylenmektedir. Bazı yaşlıların kendi ailelerinden duydukları ve bize anlattıklarına göre Baba Şehsuvar, Kifri çevresinde bulunan ve kim olduğu bilinmeyen gayri müslim bir taife imiş. Bir gün on iki imamlara “Koşa Çoban Suyu”ndan (şimdiki Kifri Çayı) su götürürken Kifri çevresinde bulunan ve kim olduğu bilinmeyen gayri müslim bir taife tarafından başı

⁹⁷ Hasan Köksal “İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ve Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar”, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt.4, 1987, sy.227

⁹⁸ Pertev Naili Boratav. 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2.Baskı, 1987, sy.42

kesilerek şehit edilmiş, şehit edildiği an gövdesi kalarak başı kaybolmuştur. Bir söylentiye göre başı, Kifri'nin kuzeyinde bulunmuştur. O bölgede başka bir makam "Baba Şehsuvar"ın kerametine dair halk arasında bazı efsaneleşmiş hikayeler de vardır. Bunlardan birisi şöyledir:

Eski zamanda Kifri'de, şiddetli bir kusak hastalığı ortaya çıkmış ve hızla yayılmış. Bilhassa Bağdat Kapısı Mahallesi, bu hastalığa tutulup çok ölü vermiş. Ama Kifri'nin diğer bölgesinde İsmail Bey Mahallesi'nde hiç kimse bu hastalıktan zarar görmemiş. Bunun sebebini halk Baba Şehsuvar'ın orada bulunduğu yorumlamış.

13.2 İbrahim Semin

"Kifri'den biraz uzak olup bir ziyaret makamı olan İbrahim Semin, Seyyitler soyundan gelmedir. Harun Reşit zamanında, Harun Reşit'le arası açılmış ve şimdiki Çemne bölgesine yerleşmiştir. Harun Reşit bir müddet sonra yaptığına pişman olur. İbrahim Semin'in yerini öğrendikten sonra, özür dilemek ve eğer bir keramet gösterirse kendisini Bağdat'a getireceğini vezirlerine anlatarak yola çıkar. İbrahim Semin, Halife'yi misafir ettikten sonra kendi kahve takımlarıyla halifeye kahve takdim eder. Harun Reşit takımlarını görünce çok şaşırır ve İbrahim Semin'in kerametine inanır. Onun Bağdat'a yerleşmesini ısrarla ister ama İbrahim Semin bir şart koşar. Halifenin arabasını işaret ederek: "Bu araba nerede kendiliğinden durursa orada kalırım" der. Çemne bölgesinden biraz uzaklaşınca Halife'nin arabası şimdiki İbrahim Semin Makamı'nda durur ve kendisi de oracıkta vefat eder. Halife İbrahim Semin'i orada toprağa verir ve üzerine şimdiki makamı yaptırır. Halife, ileride bu makamın bir ziyaretgâh olacağını düşünerek avlusunda bir su kuyusu kazdırır.

Söylentilere göre İbrahim Semin'in başka bir kerameti de delileri iyi etmesiymiş."⁹⁹

⁹⁹ Hidayet Kemal Beyatlı. "Kifri ve Çevresindeki İmamlar ve Ziyaretgahlar" *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.12, Sayı.9, Ocak 1973, sy.34

13.3 İmam Muhammed

"Kifri içindedir ve bir ziyaret makamı olarak tanınmaktadır. Söylentiye göre yel hastalıklarını iyi edermiş.

13.4 İbrahim Halilullah

Eski Kifri yakınlarında küçük bir kümbet olup, en çok Çarşamba günü ziyaret edilir. Söylentilere göre yel ve felç gibi hastalıkları iyi edermiş.

13.5 On iki İmam

Kifri'ye yakın bir çevrede ziyaret makamı olarak tanınmaktadır. Eski zamanlarda Kifri'de bulunan ve bilinmeyen gayri müslim bir taife ile savaş ederlerken şehit düşmüşlerdir. Söylentiye göre bazı muratlar verirmiş.

13.6 Seyyit İzzeddin (Refai)

Kifri'den biraz uzak "Derbent Talla" denilen bölgeye yakın bir ziyaret makamı olarak tanınmaktadır. Türbesi, hisar gibi yapılmıştır. Söylentilere göre baş ağrılarını iyi edermiş.

13.7 Öksürme Deliği

Kifri Çayı'nda eski değirmenler yakınında dağda küçük bir delik olarak tanınmaktadır. Halk arasında yayılmış ve eskiden kalma bazı itikatlara göre, çocukları derin öksürük hastalığından kurtarmak için bu dağ deliğinin içinden geçirip deliğin iki tarafına çiğ yumurta vururlarmış. Böylece çocuk bir müddet sonra öksürük hastalığından kurtulmuş.

13.8 Şih Baba

Sengabat'a yakın bir akarsu kenarında ve yeşil ağaçlar ortasında bir ziyaret makamıdır. Irak'ın birçok yerinde tanınmaktadır. Söylentilere göre birçok hastalığa etkisi varmış.

13.9 Baba Kaşa

Ömerbil ve Çarşah (dört dağ) yakınında bir ziyaret makamı olarak tanınmaktadır. İtikada göre yel hastalıklarını iyi edermiş.

13.10 Baba Kattal

Daha çok Kerkük vilayetine yakın bir ziyaretgâh olarak tanınmaktadır. Bütün hastalıklara etkisi olduğuna inanılır."¹⁰⁰

¹⁰⁰ Hidayet Kemal Beyatlı. *Kardaşlık Dergisi*, Yıl.12, Sayı.10-11, Şubat-Mart 1973, sy.49

SONUÇ

Bugün Türk toplulukları dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılmış durumdadırlar. Bunlardan bazıları kendi dilini ve kültürünü bütün dış baskılara rağmen koruyabilmiş; bazıları ise baskılar neticesinde kültürel değerlerinden az da olsa uzaklaşmışlardır. Bu ikinci gruba, daha önce Rus egemenliği altında olup da şimdi bağımsızlığına kavuşan soydaşlarımızı örnek gösterebiliriz. Diğer grupta ise yine başka egemenlikler altında yaşamalarına rağmen dilleri ve kültürlerine sahip çıkan soydaşlarımız vardır. Kerküklü soydaşlarımız bu gruba girmektedir.

Kerkük Türkleri müslüman olmalarına rağmen Arapların dillerinden çok fazla etkilenmemiştir. Onlar için kendi dilleri daima en güçlü dil olmuştur. Kerkük Türklerinin tarihlerine bakılacak olursa, 15.yüzyılda Karakoyunlular'ın Türkçeyi resmî dil olarak kabul etmiş oldukları; Timur döneminde de Bağdat'ın Türk kültürünün önemli bir merkezi haline getirilmiş olduğu görülmektedir. Yine daha sonraki yüzyıllarda Türkçe'nin gücü ve kültür birikiminin tesiriyle Irak Türkleri, Fuzûlî, Ahdî, Bağdatlı Rûhi gibi Türk edebiyatının devleri arasında sayılabilecek şahsiyetler yetiştirmiştir. Bundan başka halk edebiyatının önemli mahsullerinden birisi olan ve Kerkük ismiyle hemen hemen özdeşleşmiş sayılan horyat türünde muhteşem eserler de verilmiştir.

Horyat, Kerkük'te olduğu kadar olmasa da Türkiye'de de oldukça yaygındır. Özellikle Erzurum, Van, Diyarbakır, Urfa gibi bölgelerinde horyatlar çok sevilmekte ve çeşitli usullerde uzun hava olarak söylenmektedir. Horyat, Türkiye'nin diğer bölgelerinde mani karşılığında kullanılmaktadır. Mesela; İstanbul'da ayaklı mani, Urfa dolaylarında ise kesik mani tabiri meşhurdur.

Horyatlardan başka Kerkük folkloru ile Türkiye folklorunun birçok alanında büyük benzerlikler vardır. Özellikle çalışmamızın "inançlar" bölümünde ele aldığımız inanışlar, halk hekimliği, oyunlar, atasözleri ve deyimler, dualar, beddualar, yatır ve ziyaretgâhlarla ilgili konular birbirine çok benzemektedir.

Çalışmamız boyunca gördük ki; Kerküklü soydaşlarımız ata mirasımız sayılan Türk folklor ürünlerine sadık kalmışlar, onu günümüze kadar yaşatmışlardır. Belki de Kerkük Türkleri'nin dışa kapalı olmasındandır, bazı Türk folklor ürünleri orada daha iyi korunmuştur diyebiliriz.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; Kerkük bölgesi Türk folkloru açısından araştırılmaya değer bir hazinedir. Folklor araştırmacıları buralarda Türk folkloruna ışık tutacak müthiş cevherler bulabileceklerdir kanısındayız.

SÖZLÜK

Abanoz	: Bir ağaç türü
Acısı	: Çekirdeği
Acuh	: Sınır
Ağı	: Zehir
Akt	: Anlaşma, söz, nikah
Arvat	: Avrat, eş
Athı karınca	: Çocukların başlarına peştemal örterek bir kamaşa binip koşturması
Avadan	: Aydınlık
Ayla	: Ayın ve bazı yıldızların etrafındaki ışık çevresi
Bala	: Çocuk, yavru
Balag	: Paça
Bar	: Meyve
Barmah	: Parmak
Batman	: Eski bir ağırlık ölçüsü
Baynamak	: Ötmek
Bende	: Köle
Bezek	: Süs, ziynet
Bınçıka	: Azıcık, küçücük
Bibisu	: Kumru
Biz	: Büyük iğne
Bizar	: Rahatsız, usanmış, şikayetçi
Börk	: Takke, başlık
Buğarsık	: Bağırsak
Buğda	: Buğday
Bulak	: Pınar, su kaynağı
Bulamazsav	: Bulamazsan

Buzav	: Buzacı
Bühtan	: Yalan, iftira
Cadıcı	: Büyücü
Cahaz	: Çeyiz
Ceset	: Vücut
Cicim	: Bir çeşit örtü
Cumbut	: Tomurcuk
Cüt	: Çift
Çefye	: Mendil
Çiğın	: Omuz
Çiklet	: Kağıtlı şeker
Çimtaş	: Çakıl taşı
Çit	: Başörtüsü, yazma, yemeni
Çömçe	: Çomça, kepçe
Dad	: Şikayet etme
Dağarcığ	: İçine birşeyler konulan şey, kap
Damnan	: Damdan
Debeng	: Sersem, aşırı sersem
Değirmi	: Yuvarlak
Dellik	: Delik
Dendüç	: Kaynatılmış sıcak buğday
Deng	: Sersem
Desmal	: Mendil
Dırnahlı	: Bir çeşit kurabiye
Dilekçi	: Görücü
Dilmiç	: İnce bilezik
Dimdig	: Gaga
Diskinmek	: Ürpermek
Diş	: Düş, rüya

Dolama	: Giysilerin üstüne giyilen önü açık bir tür üstlük. Bir çeşit yemek
Domalan	: Bir mantar türü, yer mantarı, keme, tomalan
Dör	: Evin sedir kısmı, büyük oda
Duru	: Sulu
Durar	: Durur
Düçar	: Tutulmuş, uğramış, yakalanmış
Dögi	: Değil
Dürtiri	: Dürtüyor
Emcek	: Meme
Ferâset	: Anlayışlılık, zeka
Firişte	: İfrit, kötü huylu cin
Gamgin	: Üzgün, gamlı
Geli	: Gelir
Gevil	: Gönül
Gidiri	: Gidiyor
Gidişiri	: Kaşınıyor
Gözedi	: Gözetir
Güzgü	: Ayna
Günorta yemeği	: Öğle yemeği
Günsarısı	: Günbatımı
Hah	: Başkası, el
Halas	: Kurtulma, kurtuluş
Halfe	: Kalfa
Hasis	: Cimri
Haşr	: Toplama
Havuş	: Avlu
Hayta	: Yırtıcı, açkgöz kişi
Hazar	: Bin
He	: Hep

Heft renk	: Yedi renk
Hefte	: Hafta
Herise	: Bir tür yemek
Hil'at	: Hediye
Hınna	: Kına
Hısım	: Akraba
Hokka	: Okka
Hörük	: Saç örgüsü
Iska	: Verem
İbinmek	: İslanmak
İğit	: Yiğit
İhtişam	: Tantana
İkbâl	: Talih, gelecek
İkmâl	: Tamamlama, bitirme
İl	: Yıl
İlan	: Yılan
İmam	: Ziyaretgâh, imam, yatır
İncik	: Acı
İsit	: Ateşin yükselmesi
İti	: Keskin
İzzet	: Kıymet, değer
Kalb	: Sahte
Kaput	: Palto
Karannuğ	: Karanlık
Kavurga	: Buğday, mısır gibi tahılların kavrulmuşu
Kebin	: Nikâh
Keçel	: Dazlak, kel başlı
Keçiye giren	: İnsanın keçi derisi giyip keçi kılığına girmesi
Kifte	: Köfte

Kelle küpe	: Bir kelle yemeği
Ker	: Sağır
Kermesüt	: Bir kumaş türü
Key	: Geniş, yüksek
Ki	: İki
Kimin	: Gibi
Kimindi	: Gibidir
Kolbağ	: Kalın bilezik
Kotaz	: Manda
Kotur	: Uyuz
Koyunagiren	: Koyun kılığına giren
Kurşak	: Kuşak, kemer
Kuşdonuna giren	: Kuş kılığına bürünen
Külçe	: Kurabiye çeşidi
Küreken	: Damat
Lâl	: Dilsiz
Lele	: Dadı
Lenger	: Sini, leğen
Letike	: Kayısı yemeği
Mağrur	: Gururlu
Malarya	: Sıtma
Mankas	: Makas
Matbah	: Mutfak
Mecal	: Derman, güç
Men	: Ben
Menimnen	: Benimle
Merzip	: Oluk
Mesnet	: Dayanılan şey
Miraz	: Murat

Mindi	: Bindi
Mis	: Bakır
Muayyen	: Belirli
Mumcuk	: Boncuk
Mutad	: Alışılmış
Mufassal	: Uzun uzadıya anlatılan, tafsilatlı
Muhayyile	: Hayal etme gücü
Mumnan	: Mumdan
Müfsit	: Arabozan
Mülâhaza	: Dikkatle bakma
Müşkü	: Bir çeşit baş sarığı
Nahırcılık	: Hayvancılık, celepçilik
Nâmütenahi	: Sonsuz, uçsuz bucaksız
Nâr	: Ateş
Narınç	: Turunç
Naccar	: Marangoz
Nece	: Nasıl
Neft	: Gazyağı
Neft lambası	: Gazyağı lambası
Nene	: Anne
Niyaz	: Yalvarma, yakarma, temenni
Od	: Ateş
Odu	: İşte, aha
Ohur	: Okur
Otu	: Otur
Öli	: Ölür
Özinnen	: Kendinden
Palan	: Bir çeşit eşek eğeri
Pamuğa giren	: Bir kişinin her tarafını pamukla kaplaması

Perkem	: Şok
Pisik	: Kedi
Pük	: Çürük, kof
Rakîb	: Yabancı
Recm	: Taşlama
Reft	: Raf
Ricacı	: Rica eden, arabulan
Sağdıç	: Düğünlerde gelin ya da damada kılavuzluk eden
Sallankuç	: Salıncak
Savug	: Soğuk
Sazlıyan	: Ağıtçı
Seğirtmek	: Koşmak
Satıl	: Büyük bakraç, kova
Sırğa	: Küpe
Seleş	: Söyleş, konuş
Süfle	: Aşağılık
Sürmedan	: Sürme kabı
Şapalak	: Enseye vurulan tokat
Şahat	: Şahit
Şat	: Büyük nehir
Şedede aparmak	: Çeyiz alayı
Şerbe	: Testi
Şıvan	: Çiğlık, yas, matem töreni
Taht-ırevan	: Dört kişi veya ekseriye iki katır tarafından taşınan nakil vasıtası
Takkalak	: Çaput veya eski bez parçalarından yapılan yumak
Tali	: Şans, baht
Tapmaca	: Bulmaca
Tazallum	: Sızlanma, yanıp yakılma
Tebene	: Büyük iğne, yorgan iğnesi

Temmuz tabak	: Temmuzun şiddetli sıcaklığı
Tendür	: Tandır
Tepme	: Tekme
Terki	: Arka
Tohunu	: Dokunur
Topalak	: Toprak altında küçük yumrusu bulunan ve yumrusu yenen bir bitki
Toy	: Düğün
Tuygan	: Kabarma, taşma
Tuman	: Kilot
Turma	: Durma
Tükü	: Tüyü
Türbelik	: Mezarlık
Türme	: Başörtü
Uryan	: Çıplak
Üskek	: Yüksek
Üz	: Yüz
Üzerlik	: Bir baharat çeşidi
Üzük	: Yüzük
Yağlık	: Mendil
Yalavaç	: Peygamber
Yapılı	: Yapılır
Yarpağ	: Yaprak
Yeddi	: Yedi gün
Yüngül	: Hafif
Zekavetli	: Zeki, akıllı
Zelil	: Aşağılık, rezil olmak
Zeyistan	: Yeni doğum yapmış kadın, lohusa
Zubun	: Bir giyecek türü, zıbın

KAYNAKLAR

AKKOYUNLU, Canan. Kerkük Türklerinde Horyat Geleneği (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 1986

AKKOYUNLU, Ziyat. "Irak Türkleri Edebiyatı", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara. Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, 1992, Cilt.3, sy.586-596

----- "Kerkük Yemeklerinden Örnekler", III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi yayınları, 1987, Cilt.5, sy.7-18

AKKOYUNLU, Ziyad - SAATÇİ, Suphi. Irak Muasır Türk Şairleri Antolojisi, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991

AKSOY, Ömer Asım. Atasözleri ve Deyimler, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1965

AND, Metin. "Türk Folklorunda Oyun Kavramı ve Oyunun Önemi", I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1974, sy.305

BORATAV, Pertev Naili. Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, Ankara, Adam Yayınları, 1988

----- 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1994

BULUÇ, Sadettin. Kerkük Horyat ve Manilerinde Başlıca Ağız Özellikleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968

DAKUKİ, İbrahim. Irak Türkmenleri, Ankara, Güven Yayınları, 1970

DAKUKLU, İbrahim. Irak Türkmenleri Dilleri Tarihleri ve Edebiyatı, Ankara, 1970

DEMİRCİ, Fazıl. Irak Türklerinin Dünü Bugünü, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991

----- Bir Dramın Öyküsü, Ankara, Yeni Aydoğdu Ofset, 1996

DEMİRCİ, Nefi. Mum Kimin Yanan Kerkük, İstanbul, Kıracı Yayınları, 1978

----- Dünden Bugüne Kerkük, İstanbul, 1990

----- Dünden Bugüne Kerkük Kerkük'ün Siyasî Tarihi, İstanbul, Ey Yayınları, 1986

----- "Kerkük'ün Öz Oyunu Sini-Zarf", Türk Edebiyatı, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, Nisan 1996, Sayı.270, sy.34

DEVELİOĞLU, Ferit. Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1988

Dış Türkler Raporu. Irak Türkleri (Kerkük Türkleri), İstanbul, Özdemir Basımevi, 1978

ELÇİN, Şükrü. Halk Edebiyatına Giriş, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981

----- "Kerkük'de İçtimâî Hayat (Folklor)", Türk Kültürü 5(59), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1967

ERCİLASUN, Ahmet Bican. "Irak Türkleri Dil ve Edebiyatı", Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 31 Ocak 1987, sy.45-55

ERDEN, Atilla. "Anadolu Türkmen Boylarında Düğün", III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1987, Cilt.4, sy.163

GÖZAYDIN, Nevzat. "Dağıstan, İran ve Türkiye'de Yağmur Duasındaki Bazı Ortak Motifler Üzerine", III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt.4, 1987, sy.165

KAFALI, Mustafa. "Irak Türklerinin Tarihî Konumu", II.Irak Türkleri Sempozyumu, Ankara, 9 Temmuz 1989, sy.26

KARDAŞLIK Dergisi. Yıl:1961-1974. Bağdat. Bütün Sayıları

KAYACI, Mevlüt Taha. "Irak'ta Türkmenler Arasında Folklor Çalışmalarına Toplu Bir Bakış", I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, Cilt.1, 1976

KEMAL, Hidayet - BAYATLI, Bedri. "Irak Türkleri ve Kerkük Türkçesi", Türk Yurdu 10(37), Eylül 1990, sy.6-8

KERKÜK, Aydın. Irak Türkmenleri Ağzında Bilmeceler, 1972

KETENE, Cengiz. Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990

KÖKSAL, Hasan. “İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ile Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar”, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Milli Folklor Araştırma Diresi Yayınları, 1987, sy.227

OY, Aydın. Tarih Boyunca Türk Atasözleri, İstanbul, T.İş Bankası Yayınları, 1972

ÖZHAN, Mevlüt. “Çocuk Oyunlarında Dramatik Unsurlar”, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1987, Cilt.3, sy.213

PAŞAYEV, Gazanfer. Tanıtan Suphi Saatçi, “Kerkük Tapmacaları”, Fuzulu 1(4-5), Temmuz-Ağustos 1987, sy.19-20

SAATÇİ, Suphi. Kerkük Çocuk Folkloru, İstanbul, Fuzûlî Yayınları, 1984

----- “Kerkük Folklorunda Düğün Geleneği”, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt.4, 1987, sy.319

----- “Kerkük Tapmacaları”, Fuzûlî Dergisi, İstanbul 1(4-5), Temmuz-Ağustos 1987, sy.19

----- “Kerkük’ten Derlenen Çocuk Oyunları”, IV.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara, Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Cilt.3, 1992, sy.227-234

ŞAHBAZ, Hussin. Kerkük Ağız (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), 1979

TANYU, Hikmet. Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara, 1967

TERZİBAŞI, Ata. Kerkük Havaları, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980

----- Kerkük Eskiler Sözü, Ankara, 1962

----- “Irak Türkmenleri Arasında Yağmur Duası Törenleri ve Sosyolojik Değeri”, Türk Folklor Araştırmaları, Ankara, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları 16(314), Eylül 1975

TOKATLI, Ümit. “Kerkük’te Yağmur Duası”, Millî Folklor, Ankara, Cilt.3, 5(17), Bahar 1993, sy.28

TURHAN, Salih. (Hazırlayan Abdurrahman Kızılay) Kerkük Türküleri, Ankara, 1991

TÜRKÇE SÖZLÜK, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988

TÜRKTAŞ, Metin. “Alanya ve Civarındaki Türbe Yatır ve Adak Yerleri”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1993

UYSAL, Ahmet Edip. Yaşayan Türk Halk Hikayelerinden Seçmeler, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1984

----- “Erdek’te Seyyit Gazi Tepesi Üzerine Bazı Gözlemler”, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Cilt.4, 1987, sy.423

VASFİ, İhsan S. Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri, İstanbul, 1985

YAKUPOĞLU, Enver. “Irak Türkleri Folkloru”, Türk Sanatı, 6 Ekim 1954, sy.3

----- Irak Türkleri, İstanbul, 1976

ZÜLFİKAR, Hamza. “Çağdaş Irak Türkmen Şiiri ve Şairleri”, Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı.531, Mart 1996, sy.727

ÖZGEÇMİŞ

1968 yılında Antalya iline bağı Alanya ilçesinde dünyaya gelen Metin TÜRKTAAŞ, ilk ve orta öğrenimini Alanya'da tamamlamıştır. 1987 yılında Alanya Lisesi'nden mezun olduktan sonra, 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalını kazanmış ve buradan 1994 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümüne Araştırma Görevlisi olarak girmiştir. Halen aynı üniversitede Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

